

OLD SARAWAK
A PICTORIAL STUDY

by

Craig A. Lockard
Graham E. Saunders

OLD SARAWAK A PICTORIAL STUDY

CRAIG A. LOCKARD

GRAHAM E. SAUNDERS

**SARAWAK PURBA
SATU KAJIAN BERGAMBAR**

**MENOA SARAWAK
GAYA AGI MENYA**

**早期的砂勝越
圖片研究**

BORNEO LITERATURE BUREAU

© BORNEO LITERATURE BUREAU, 1972
BIRO KESUSASTERAAN BORNEO, 1972

婆羅洲文化局 1972

(Sponsored by the State Governments of Sarawak and Sabah)

(Dianjurkan oleh Kerajaan2 Negeri Sarawak dan Sabah)

(Dipegai Perintah Sarawak enggau Sabah)

(砂朥越與沙巴州政府機構)

Jalan Tun Haji Openg,

Kuching, Sarawak, East Malaysia (Malaysia Timur)

東馬來西亞·砂朥越·古晉·敦哈志奧本路

M
959.54
LOC

20060
UPB

Printed by

Dai Nippon Printing Co., (Int'l) Ltd., Hong Kong.

25 SEP 1974
Perpustakaan Negara
Malaysia

CONTENTS
KANDUNGANNYA
ISI BUP

目錄

	Page
	Muka Surat
	Lambar
Preface	vii
Pendahuluan	viii
Pun Jako	ix
序言	x
I First Impressions	1
Pandangan Sepintas Lalu	3
Terubah Gaya Peda	5
第一個印象	7
II Gunboat and Flag	19
Kapal Perang dan Bendera	22
Kapal Perang enggau Menira	26
炮艇與旗徽	29
III Rural Life	42
Kehidupan Diluar Bandar	46
Pendiau di Menoa Pesisir	49
鄉村的生活	52
IV Urban Life	85
Kehidupan Dibandar	88
Pendiau di Nengeri	91
城市的生活	94
V The Brooke Raj	129
Pemerintahan Brooke	131
Perintah Brooke	134
布律克王朝	136

PREFACE

The history of Sarawak is unusual and colourful and Sarawakians of today rightly look back on their heritage with a certain amount of pride. This book is an attempt to recreate visually some of the main aspects of life in the Sarawak of old, coupled with brief introductions to place the illustrations in their historical setting. Despite the fascination and romance surrounding the Brooke family and their unique rule, which lasted from 1841 to 1941, the authors have tried to strike a balance between the demands of political history and social history and to present a representative sample which illustrates the many phases of life under the Brooke Raj. The lithographs and sketches in the first two sections are chosen to represent highlights in the early history of Sarawak as well as the first attempts by Europeans to record in picture the peoples of Sarawak and their environment. With the advent of photography it became possible to illustrate more accurately life in rural and urban areas and aspects of the Brooke rule over Sarawak. Our story covers the years 1840 to about 1920, so that most of the pictures are between fifty and one hundred and thirty years old. This was the period ruled by James Brooke (1841-1868) and Charles Brooke (1868-1917), and also includes the first few years of Charles Vyner Brooke's reign (1917-1941).

Many of our illustrations come from old books long out of print and often difficult to obtain. Other pictures have been drawn from the extensive files in the Sarawak Museum or from collections of private individuals and families in Kuching. This book would hardly have been possible without the cooperation and generosity of many people in supplying pictures or suggesting sources. In particular, we want to express our appreciation to Lucas Chin, Assistant Curator of the Sarawak Museum, for making available the pictures in the Museum files and for giving advice through all stages of the project. Furthermore, we would like to thank Inche Janoide Bolhassan and Haji Zaitun of the Sarawak Museum, Abang Muas bin Datu Haji Safuan and family, Gerald Ricketts, Dennis Law, Ong Kwan Hin, O.F. Alas and the Brunei Museum.

PENDAHULUAN

SARAWAK mempunyai sejarah yang luarbiasa dan beranika ragam yang mana boleh diingati kembali oleh orang2 Sarawak sebagai satu kemegahan yang mereka pusakai. Buku ini bertujuan untuk membentuk satu gambaran tentang kehidupan zaman purba di Sarawak, serta ditambahkan dengan pengenalan ringkas untuk menghidupkan gambaran dalam latarbelakang sejarahnya. Sekalipun terdapat keindahan dan hikayat disekeliling keluarga Brooke dan pemerintahannya yang tersendiri itu dari tahun 1841 hingga tahun 1941 itu, penulis2 chuba menggambarkan pula satu perbandingan diantara kehendak2 dalam sejarah dibidang siasah dan sosial, bagi mengutarakan satu chontoh yang membayangkan beberapa perangkat dalam kehidupan dibawah Raja2 Brooke. Gambar2 litho dan lukisan2 diseksi-seksi pertama dan kedua adalah untuk menggambarkan kemunchak dalam sejarah awal negeri Sarawak serta untuk merupakan perchubaaan pertama Orang2 Eropah untuk menchatitkan dengan gambar tentang orang2 Sarawak dan sekelilingnya. Gambar2 ini membayangkan dengan lebih tepat kehidupan didalam dan diluar bandar, dan pekara2 pemerintahan Brooke di Sarawak. Cherita kita ini meliputi tahun2 1840 hingga kira2 tahun 1920, oleh itu terdapat gambar2 yang sudah disimpan dari lima puluh keseratus tiga puluh tahun. Ini adalah zaman pemerintahan James Brooke (1841-1868 dan Charles Brooke (1868-1917), termasuk juga beberapa tahun permulaan dari pemerintahan Charles Vyner Brooke (1917-1941).

Kebanyakan gambar2 kita petik dari buku2 lama yang telah begitu lama tidak dichetakkan dan payah hendak didapati. Yang lain2 dilukis dari kumpulan gambar2 di Muzium Sarawak atau dikutip dari orang2 perseorangan, dan keluarga2 di Kuching. Buku ini tidak akan dapat diterbitkan dengan berjaya kalaulah tidak kerana kerjasama dan kemurahan hati beberapa orang yang membekalkan kita dengan gambar2 atau memberitahu puncha2 untuk mendapat bahan2 itu. Kami mengucapkan terimakasih kepada Enchik Lucas Chin, Penolong Kurator Muzium Sarawak kerana membenarkan kami mengguna gambar2 dari gambar2 simpanan muzium itu dan memberi nasihat disemua perangkat projek itu. Kami juga ingin mengucapkan terimakasih kepada Enchik Janoide Bolhassan dan Haji Zaitun dari Muzium Sarawak, Abang Muas Datu Abang Haji Safuani dan keluarga, Gerald Ricketts, Dennis Law, Ong Kwan Hin, O.F. Allas dan Muzium Brunei.

PUN JAKO

Cherita asal menoa Sarawak tau dikumbai nyelai sereta maioh tau ngerindu ka ati. Ari nya orang menoa Sarawak endang ngingat ka utai ke nyadi menya enggau ati ke temegah sereta angkun. Bup tu nguji deka nerang ka ngena gambar sekeda penyadi dalam menoa Sarawak agi menya, sereta deka nguji ngengkah ka sekeda gambar tauka lukis ba endor iya ke patut leboh iya nyadi kalia. Taja mega pengawa sida Brooke sabilik maioh bendar tau ngerindu ka ati leboh sida merintah menoa tu ari taun 1841 ngagai taun 1941, tang penulis tu nguji bebanding ka penyadi politik enggau pengawa rama, sereta nunjok ka sekeda tanda pengidup leboh kena pegai perintah Brooke. Lukis enggau gambar ba dua bagi keterubah iya, endang dipilih kena ngari ka sekeda penyadi ke beberita agi ba pun cherita asal menoa Sarawak, sereta enggau gaya Orang Putih terubah iya deka ngingat ka ngena gambar pasal orang Sarawak enggau rampa menoa endor sida diau. Leboh penatai perengka dikena ngambi gambar, jalai nunjok ka pengidup orang negeri enggau orang pesisir enggau perintah Brooke mansang betul agi. Cherita ke ditu ngingat ka utai ke nyadi antara taun 1840 ngagai taun 1920. Nya alai tebal agi gambar ke ditu nya gambar ke ngelama limapuluh ngagai saratus-tigapuluh taun ke udah. Tu meh maia pegai James Brooke (taun 1841-1868) enggau Charles Brooke (taun 1868-1917), sereta mega nyengkaum sekeda maia kena pegai Charles Vyner Brooke (taun 1917-1941).

Tebal agi gambar tauka lukis ke ditu diambi ari bup ke lama, ke nadai agi bisi dichelak sereta mar endor ngiga. Gambar ke bukai ulih ngumpul ari iya ke disimpan Sarawak Museum, sereta enggau ari iya ke disimpan orang siko-siko tauka diri sabilik ke di Kuching. Bup tu pedis bendar deka menyadi enti enda ari penyerakup enggau pemanah ati orang ke meri gambar, tauka meri penemu ke manah.

Lebih agi kami meri terima kasih ngagai Lucas Chin ke nyadi penulong Curator Sarawak Museum, ke udah meri awak ngena gambar ke disimpan Museum, lalu pia mega penemu ke diberi iya leboh ke ngereja pengawa tu. Nambah ka nya, kami mega meri terima kasih ngagai Inche Jonaide Bolhassan enggau Haji Zaitun ari Sarawak Museum, Abang Muas bin Datu Haji Safuan enggau sida iya sabilik, Gerald Ricketts, Denis Law, Ong Kwan Hin, O.F. Allas, enggau Museum Brunci.

序 言

砂撈越的歷史是不尋常且多姿多采的，因此今日的砂撈越人對於其祖先遺下的財產，會感到相當驕傲。

此書欲重新在視覺上顯示早期砂撈越的生活中的重要一部分，並按照圖片的歷史程序，加以簡要的說明。任憑布律克家族，有其引人入勝與羅曼蒂克的背景，與其從一八四一至一九四一年的獨一無二的百年王朝，本書作者力求達到在歷史中的政治與社會的要求的平衡。第一第二兩章的石印與素描圖片足以反映早期砂撈越的重要事件，以及歐洲人以圖畫記錄砂撈越人與他們環境的目的。自從攝影機發明後，布律克統治砂撈越的面面觀，以及人民在鄉村與市鎮的生活情形，便能更準確地攝取下圖片。此書包括一八四〇年到一九二〇年左右之事，因此大部分的圖片都是五十年至一百三十年前的，這些年代就是詹姆斯布律克(1841-1866)與查爾士布律克(1868-1917)的統治時期，但也包括梵恩納布律克(1917-1941)的起初幾年。

此書大部分圖片取自經已絕版或極難得到的古老的書籍裏。其他的則來自砂撈越博物院舊檔案裏，或古晉私人，或家庭中獲得。如果沒有許多人合作與慷慨供給相片並透露其來源之處，此書將無法完成。筆者特別向砂撈越博物院助理院長陳路加氏，允許我們利用博物院檔案裏的相片；以及對此工作各方面的指教。此外，亦對下列人士致謝：砂撈越博物院的莊內地，保哈山與哈芝齋敦；亞邦慕亞賓·拿督哈芝沙復安及其家庭；齋洛力基士；劉金壁；王觀興；與O.F. 亞拉斯。

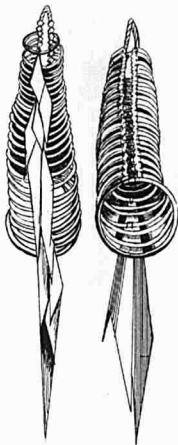
FIRST IMPRESSIONS

The first impressions we refer to here are those of European visitors to Borneo. Other peoples preceded them, but they left no pictorial record. Nor did the inhabitants of Borneo record their impressions of these strange visitors to their shores. This then must be a record of first impressions seen through European and particularly British eyes.

The British were late in reaching Borneo. The first European to land in Borneo was Odoric of Pordenone, a Franciscan, in the mid-1320s. However, it was not until the sixteenth century that Europeans began arriving in the area in any numbers. The first of these later travellers was an Italian, Ludovico de Varthema, in 1507, who touched at a port on the southeast coast. He was followed by many others. Among the most renowned is Pigafetta, the chronicler of Magellan's voyage, who described the prosperous and crowded city of Brunei in 1521. However, as European influence increased, the traditional patterns of trade in the region were disrupted and although Brunei resisted Spanish attacks upon it, the Sultanate went into a slow decline. The main European activity avoided the northwest coast. The Spanish confined themselves to the Philippines while the Dutch, having worsted the English, dominated the rest of the archipelago. However, at the beginning of the eighteenth century, British vessels were appearing in the archipelago with increasing frequency. Thus it was that Captain Beekman, whose drawing of an orang utan shows how little was known of Borneo, called at Bandjermasin to attempt to open trade.

The northwest coast of Borneo was not visited by an Englishman until James Rendall passed along the coast and visited Sulu in 1762-3. Shortly afterwards the East India Company established a settlement on Balambangan in 1773. When this was destroyed by Illanun pirates, the survivors settled briefly on Labuan before the Company abandoned its attempt to acquire a trading post in the area.

Thus when James Brooke sailed for the Sarawak River in 1839, very little was known about the northwest coast. Once he was established in Kuching, however, British ships made more frequent visits. Many of these were naval vessels and carried men eager to record what they saw in pictures as well as in words. To English eyes the tropical luxuriance of Sarawak was strange and difficult to portray. Some drawings, such as that of Gasing's feast, have a botanical exactness which in its clarity

of line is unreal. On the other hand, the early views of Brooke's residence have the appearance of an English parkland. The Dayaks also caused the artists some difficulty. The idyllic-looking men and women they pictured have more in common with the Romantic concepts of the "Noble Savage" then current in Europe than with the more human reality. Perhaps because the artists were not of top calibre, their drawings often lack vitality, so that even a war dance seems no more than a lifeless tableau.

Before the advent of the camera, the amateur artist was a more common creature than he is now. Captain Bethune, of H.M.S. *Driver*, visited Kuching in 1845 and accompanied James Brooke to Brunei and Labuan. Captain Keppel commanded the *Dido* in expeditions against Iban pirates and was a close friend of James Brooke. Frank Marryat, whose drawings are amongst the freshest and most interesting, was the son of the novelist Captain Marryat and visited Sarawak in 1844 as a midshipman on H.M.S. *Samarang*. These and other early visitors could sketch with fair accuracy and their sketches and lithographs reveal the earliest European vision of Sarawak. They also express the unflinching curiosity of these first adventurers, whose journals and letters are burdened with minute descriptions of the geography and climate, the flora and fauna, and of the inhabitants, their dress and artifacts, vocabularies and legends. Here, then, is early Sarawak and its people as seen through the eyes of these European artists.

PANDANGAN SEPINTAS LALU

Pandangan sepintas lalu yang kita maksudkan disini ialah pandangan orang2 Eropah yang melawat Borneo. Orang2 lain ada juga menyusuli mereka tetapi tidak ada yang membuat chatitan bergambar. Begitu juga orang2 asli Borneo. Mereka tidak mempunyai chatitan gambar orang2 yang datang ketempat mereka itu. Jadi pandangan terhadap negeri ini hanya kita ambil dari kaca-mata orang2 Eropah sahaja terutama orang2 Inggeris.

Orang2 Inggeris agak lewat juga sampai ke Borneo. Orang Eropah yang pertama kali menjejak kaki di Borneo ialah Odoric dari Pordenone, seorang paderi Franciscan, dalam pertengahan tahun 1320an. Namun begitu, chuma mulai dari abad keenam belas sahajalah baharu orang Eropah datang beramai-ramai. Yang pertama dari pelawat2 yang datang itu ialah seorang bangsa Itali, Ludovico de Varthema, dalam tahun 1507, siapa yang mendarat di Timur-laut pulau ini. Dia kemudiannya diikuti pula oleh beberapa orang lain diantaranya termasuk seorang yang paling terkenal, yaitu Pigafetta, penchatit sejarah pelayaran Magellan, yang mensifatkan Bandar Brunei sebagai tempat yang sibok dan aman makmur dalam tahun 1521. Bila pengaruh orang2 Eropah mulai bertambah, chara2 asal perdagangan dibahagian dunia sebelah sini mulai hilang. Sekalipun Brunei menentang serangan orang2 Sepanyol, pemerentahan bersultan di Brunei mulai lumpuh. Kegiatan orang2 Eropah tidak melibatkan pantai Barat-daya. Orang2 Sepanyol menetap di Filipina, sementara orang2 Belanda yang telah menewaskan orang2 Inggeris menguasai pula bahagian2 lain gugusan Pulau Melayu. Namun begitu dipermulaan kurun kelapan belas kapal2 orang Inggeris mulai munchul digugusan ini dengan kelengkapan yang lebih kuat. Dari pandangan Kapitan Beekman yang melukiskan gambar orang utan, menunjukkan betapa terhadnya pengetahuan orang2 Eropah tentang Borneo. Dia singgah di Bandjarmasin untuk chuba membuka perniagaan.

Bahagian Barat-daya Borneo tidak pernah dilawati oleh orang2 Inggeris hinggalah sampai masanya bila James Rendall melalui pantai itu dan melawat Sulu dalam tahun 1762-3. Tidak lama lepas itu Sharikat Timur India membuka satu tempat kediaman di Balambangan dalam tahun 1773. Bila ini telah dimusnahkan oleh lanun2, mereka yang selamat tinggal sementara di Labuan sebelum sharikat itu membatalkan chadangan untuk membuka pusat perniagaan dikawasan itu.

Masa James Brooke belayar ke Sarawak dalam tahun 1839, hanya sedikit sahaja yang diketahui tentang pantai barat daya.

Apabila dia telah menetap di Kuching, kapal orang2 Inggeris selalu sahaja melawat kesana. Kebanyakan kapal2 ini adalah kapal2 angkatan laut yang membawa orang2 yang ingin hendak menchatitikan tentang apa yang mereka lihat dari dalam gambar serta yang mereka dengar itu. Pada pandangan orang2 Inggeris kesuburan kawasan bawah angin di Sarawak adalah satu perkara anih dan payah hendak digambarkan. Setengah2 gambar seperti lukisan achara Gasing merupakan gambaran semula jadi tumbuh-tumbuhan yang tepat yang mana kejelasan jalur2nya sahaja yang membuatnya nampak tidak benar. Dengan kata lain pandangan2 awal pengikut2 Brooke membuat gambaran yang berdasarkan tempat2 peranginan di Britain. Orang2 Dayak juga menimbulkan kerumitan bagi pelukis2 itu. Lelaki dan perempuan yang bersifat mudah itu digambarkan dengan chara2 yang romantis seperti 'orang2 liar terhormat' di Eropah dari apa yang sebenarnya. Mungkin ini adalah akibat dari mutu kebolehan pelukis2 itu sangat rendah, mengakibatkan lukisan2 mereka nampak tidak bermaya, hingganakarian2 perang nampaknya hanya seperti satu tablor yang kaku.

Sebelum penggunaan alat2 kamera, pelukis2 sambil lalu itu adalah mahluk2 yang tidak terkenal. Kapitan Bethune, dari *H.M.S. Driver*, melawat Kuching dan telah mengiringi James Brooke ke Brunei dan Labuan. Kapitan Keppel yang memerintah kapal *Dido* dalam angkatan menentang lanun2 Iban adalah sahabat karib James Brooke. Frank Marryat, lukisan siapa yang telah dianggap sebagai yang paling baru dan gemilang itu adalah anak kepada penulis terkenal, Kapitan Marryat, dan telah melawat Sarawak sebagai seorang pelayar tengah dalam kapal *Samarang*. Mereka ini dan lain2 pelawat yang mula2 sampai telah melukis dengan agak tepat dan lukisan2 dan gambar2 litho mereka ini menggambarkan pandangan orang2 Eropah dahulu tentang Sarawak. Mereka juga membayangkan keinginan peneroka2 yang mula2 sampai, yang chatitan mereka penuh dengan gambaran yang terlalu lengkap hingga mengandungi keadaan alam keliling, hawa, tumbuh-tumbuhan dan penduduk2, pakaian dan kerajinan tangan mereka, termasuk juga kumpulan kata2 bahasa mereka dan hikayat2 mereka. Begitulah rupa keadaan Sarawak Purba dari pandangan pelukis2 Eropah pada masa itu.

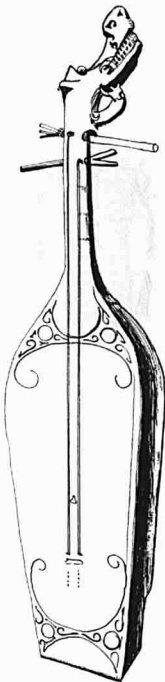
TERUBAH GAYA PEDA

Terubah peda ke dikingat ka ditu iya nya enggi Orang Putih ke nemuai ngagai Borneo. Orang bukai bisi mega dulu agi nemuai ari sida, tang sida nya nadai ninggal ka pengingat ngena gambar. Pia mega orang ke diau di Borneo nadai ninggal ka pengingat diri leboh meda temuai ke nyelai nya nemuai kitu. Nya alai tu meh kira ke terubah gaya peda orang British.

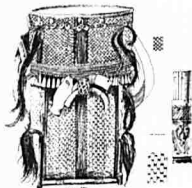
Bansa British endang laun agi datai di Borneo. Terubah orang Europa ke sangkai di Borneo, iya nya Odoric, ari menoa Pordenone. Iya orang ke megai pengarap Franciscan. Iya datai dalam tangan maia taun 1320. Tang semina ari taun 1600, nya baru orang ari Europa datai bebala maioh. Terubah ari sida nya, siko orang ari menoa Italy ke benama Ludovice de Varthema. Iya datai dalam taun 1507, lalu sangkai ba tebing muak ngagai selatan-timor pulau tu. Iya pan lalu dientudi ka orang bukai, lebih baka Pigafetta, ke nyadi tukang penulis utai ke nyadi leboh pejalai Magellan, lalu iya nulis ngena jako puji pasal pengaya enggau pemaioh mensia di negeri Brunei dalam taun 1521. Tang leboh maia Orang Putih nyau balat agi tulih ka ati orang menoa nya, gaya dagang dia pan lalu berubah, lalu taja Brunei ulih nyaga diri ari serang orang bansa Spanish, tang menoa nya mupok berubah surut. Taja Orang Putih balat bendar ngereja maioh macham pengawa, sida enda ngachau menoa tunga ngagai adap utara-barat. Bansa Spanish nengali menoa tunga adap Philippines, lalu orang Belanda udah ngalah ka British, lalu bekuasa ka samoa pulau ke ngelingi nya dia. Tang lepas ari pun taun 1700, kapal Orang Putih lalu mupok suah agi ayan ba sebelah pulau menoa dia. Nya alai Kaptain Beekman, iya ke ngelukis gamal maia, nunjok ka Borneo endang jarang endor nemuai, bisi ngetu di Bandjermasin laban deka numboh ka dagang.

Tebing menoa Borneo tunga ngagai utara-barat endang enda kala endor Orang Putih nemuai, semadi meh James Rendall mansa endor nya dia lalu nemuai ngagai Sulu dalam taun 1762-3. Enda lama udah nya Kompani East India lalu nudok ka tumpok pendiau di Balambangan dalam taun 1773. Uдах endor nya suba dilanggar perumpak Lanun, samoa orang ke ulih ngelari ka diri diau enda lama ba Labuan, laban Kompani nya nyau enggai agi nudok ka palan dagang ba endor ke lama suba.

Nya alai leboh James Brooke belayar nuju Sungai Sarawak dalam taun 1839, mimit bendar utai ke ditemu orang pasal menoa tebing adap utara-barat. Uдах iya netap ka diri di Kuching, kapal Orang Putih pan lalu suah agi nemuai kitu.

Tebal agi kapal nya endang kapal soldadu tasik, lalu orang ke dibai kapal nya endang orang ke ransing ati deka ngingat ka utai ke dipeda sida, ngena gambar sereta enggau tulis. Tang ba Orang Putih ke datai kitu menya, pengelantang enggau penyamai pendiau di Sarawak nya utai ke nyelai sereta mar dipandang ka. Sekeda lukis, baka lukis Gawai Gasing, endang amat bisi bansa utai ke tumbuh baka ke dia, tang enda baka gaya iya dipeda kitai di menoa. Kelimpah ari nya, kelingi rumah Raja Brooke menya tau disabaka ka enggau padang rumput di menoa England. Bansa Dayak mega mar dilukis tukang pengelukis. Indu enggau lelaki ke dilukis sida endang bisi bendar baka gamal orang di menoa Europe leboh maia nya menya. Tu nyangka laban pengelukis maia nya enda bengat pandai iga, nya alai suah agi lukis sida kurang bendar bisi pengidup gamal.

Sebedau penatai perengka kena nangkap gambar, orang ke ngelukis nya endang nadai tentu lebih penemu ari orang buhai, enda baka ke diatu. Kaptain Bethune ari kapal H.M.S. *Driver*, bisi nemuai ka Kuching dalam taun 1845, lalu iya nyempulang James Brooke ka Brunei enggau ka Labuan. Kaptain Keppel nyadi tuai ba kapal *Dido* leboh ngelaban perumpak Iban, lalu iya bepangan bendar enggau James Brooke. Frank Marryat, ke bempu lukis ke agi baru sereta ngerindu ka ati, nya anak penulis cherita Kaptain Marryat, lalu iya nemuai ka Sarawak dalam taun 1844 leboh iya ke gawa ba kapal H.M.S. *Samarang*. Sida tu, enggau sekeda temuai ke dulu agi ari sida, ngelukis enggau numbas iya pematut lalu lukis sida mandang ka terubah iya gaya menoa Sarawak dipeda Orang Putih maia nya menya. Sida mega mandang ka pengeras orang keterubah iya nemuai deka nemu pasal menoa tu, lalu tulis enggau surat sida endang ngundan tusoi pasal menoa tu, enggau gaya musin, bunga enggau utai ke tumbuh, lalu enggau orang ke nguan menoa tu, ngepan sida enggau pemandai jari, gaya jako enggau cherita tuai. Tu meh gaya menoa Sarawak enggau orang ke diau di menoa tu, dipeda pengelukis Orang Putih.

第一個印象

這裏所描寫的第一個印象是指歐洲人到婆羅洲時所產生的印象，雖然有其他人比他們先到，但沒有留下圖片的記錄。另一方面婆羅洲居民亦無記錄他們對這些來到他們海岸的陌生訪客的印象。因此這第一個印象的記錄，非歐洲人，尤其是英國人莫屬了。

英國人很遲來到婆羅洲。第一個歐洲人登上婆羅洲島的是波查當的奧多利，一個天主教的弗蘭斯教士，時在一千三百二十年間。一直到了十六世紀，才有一些歐洲人開始到此地區來。在這一比較後的旅行家中的第一個是意大利人，名叫魯道外·達·瓦德瑪。他在一五〇七年到過東南岸的一個港口。在他之後，還有許多人來，其中最著名的是畢迦費塔。他是麥哲倫繞航環球的紀錄者。他描寫汶萊在一五二一年時是一個繁榮與人口衆多的城市。然而，當歐洲勢力增大加強時，此地區的傳統貿易方式便被破壞，雖然汶萊曾抵抗西班牙的侵略，但其國勢却因此而日走下坡了。當時歐洲人忽略了在婆羅洲西北岸方面的活動；因為西班牙人佔領了菲律賓，而荷蘭方面挫敗了英國後，統治其餘的群島。然而，在十八世紀初，出現在群島間的英國船隻愈來愈多了。於是，有一個英國船長，名叫波曼，到了馬辰，開始貿易。從他畫的一幅人猿的圖畫中，可見出他們對於婆羅洲實在知道得很少。

婆羅洲的西北岸一直到了一七六二或一七六三年，才有一個名叫詹姆士，冷達經過那裏，並訪問了蘇祿島。不久之後，東印度公司在在一七七三年於巴蘭邦干設立殖民地；但是被伊蘭農海盜攻燬，於是生存者移居在納蘭島。不久後，東印度公司便放棄在該地區設立貿易站的企圖。

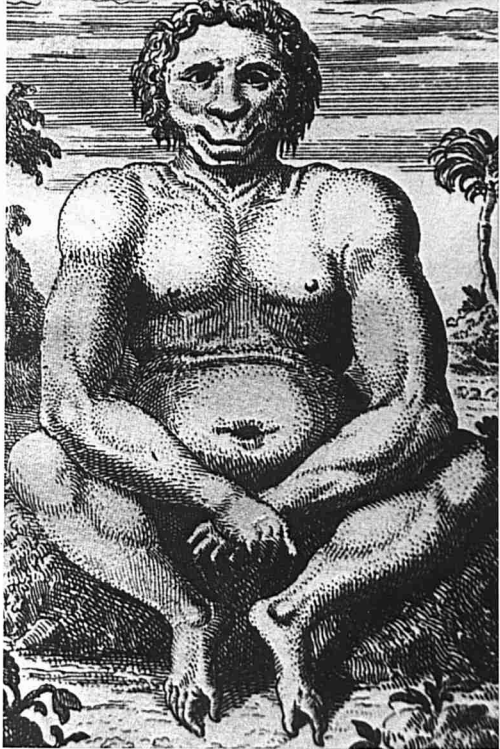
因此，當詹姆士布律克，在一八三九年乘船駛上砂撈越河時，婆羅洲西北岸還是很少人知道。不過自從他的地位在古晉鞏固後，英國的船隻便更常來臨訪問了。其中很多是海軍船艦，帶着一些人喜歡用圖畫與文字來記載他們旅途的見聞。對於英國人來說，砂撈越熱帶的富饒物產，是十分奇異而且不易繪畫的。有些圖畫，好像那幅卡星的宴會的圖畫，有植物學真實性的價值，但其線條的明顯卻係空幻的。另一方面，布律克住宅的早期風景像是英國公園的景緻。達雅克人的體格結構也使英國的畫家，很難逼真地畫出。他們把這些富有詩情意趣的民族，畫成當時在歐洲流行的浪漫派筆下的「高貴的蠻人」，却因此失去人體的真實性。這也可能因為這些畫家並非一流之輩，故他們的作品缺少活力，甚至一幅「歌舞」的圖面却是靜止不動的。

在攝影機尚未發明之前，業餘畫家比現在的更多。英國海軍軍艦「驅逐」號艦長白通在一八四五年訪問古晉，並陪同詹姆士布律克訪問汶萊與納蘭。指揮「帝道」軍艦剿伐「伊班」海盜的艦長凱波耳是詹姆士布律克

親信的朋友。佛蘭·馬爾耶是作家船長馬爾耶之子，於一八四四年在英國海軍「砂馬蘭」軍艦上，當一名藥艦練習生時，訪問砂撈越。他的圖畫是屬於最嶄新與最有趣圖畫中的一部份。這些及其他早期的訪客能夠畫得相當真確。他們的素描與石印圖片顯示出歐洲人對砂撈越最早的印象。這些探險者的好奇心在圖畫中表露無遺。在他們的記錄與書信中充滿各項的描寫，如地理，氣候，動植物，居民，服裝，藝術，語言與傳說等。在此畫中儘是歐洲畫家眼中的早期砂撈越與其人民。

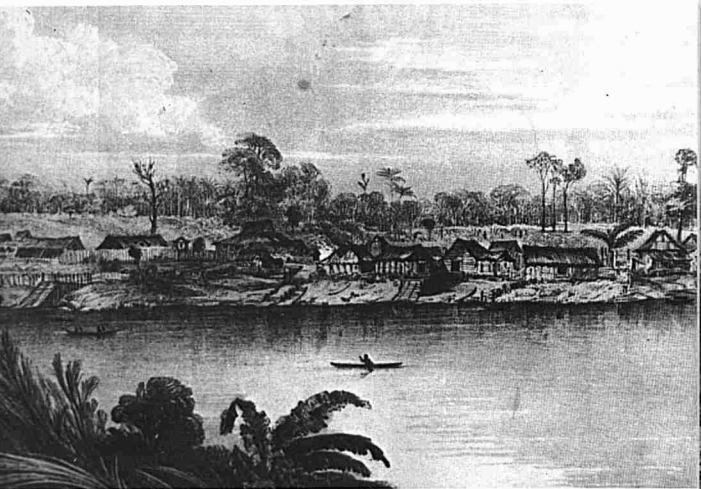

Early 18th Century Impression of Orang Utan

Maiais, lukisan pada awal abad ke 18

Gaya maiais dipeda maia taun 1800

十八世紀初期的人猿印象畫

Kuching 1840

Kuching dalam taun 1840

Kuching dalam tahun 1840

一八四〇年的古晉

Sarawak River and Kuching Town 1846

Sungai Sarawak enggau pasar Kuching,
taun 1864

Sungai Sarawak dan Bandar Kuching,
tahun 1846

一八四六年砂撈越河與古晉市

James Brooke's first Residence in the early 1840's

Rumah James Brooke keterubah iya, maia taun 1840

Tempat Kediaman pertama James Brooke pada awal tahun 1840

在一八四十年代初期詹姆士布律克的第一座住宅

View from James Brooke's Residence
towards Bukit Mata in Kuching in the
early 1840's

Gaya pada ari Rumah Brooke tunga
ngagai Bukit Mata di Kuching, maia
taun 1840

Pemandangan menghala ke Bukit Mata
di Kuching dari Tempat Kediaman
Brooke pada awal tahun 1840

在一八四十年代初期從布律克住宅望去古
晉馬他山的景緻

A group of Lundu Dayaks in the early 1840's

Sekumpulan Dayak Lundu pada tahun 1840

Bala Dayak Lundu maia taun 1840

一八四〇年代初期在倫樂的一群達雅克人

Lundu Dayak c. 1846

Dayak Lundu tahun 1846

倫樂的達雅克人 (1846年)

Dayak Lundu taun 1846

Saribas Dayak c. 1846

Dayak Saribas, taun 1846

Dayak Saribas, tahun 1846

詩里末的達雅克人 (1846年)

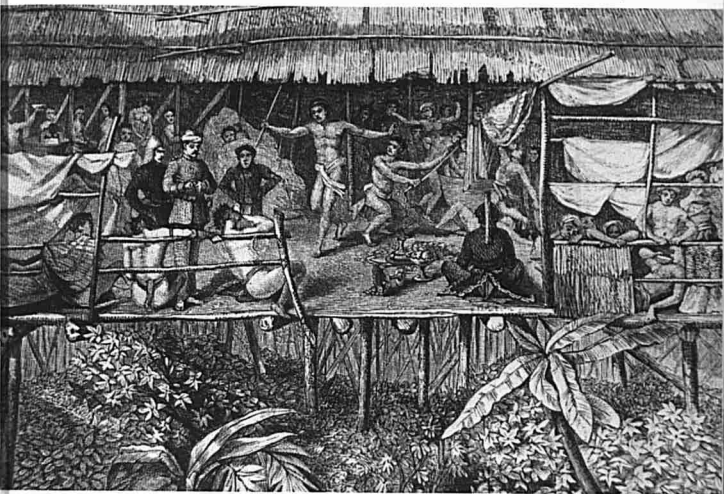

Dayak war dance c. 1846

Ajat bansa Dayak taun 1846

Tarian Perang orang Dayak, tahun 1846

達雅克人的戰舞（1846年）

A feast at Gasing's longhouse in the
Batang Lupar, with English Guests

Leboh begawai ba rumah Gasing di
Batang Lupar, enggau sekeda temuai
Orang Putih

Tetamu2 Ingeris disatu jamuan besar
dirumah panjang Gasing di Batang
Lupar

在魯巴河的卡屋長屋裏宴請英國人貴賓之
景

Faint, illegible text at the bottom of the page, likely bleed-through from the reverse side. The text is mirrored and difficult to read, but appears to contain several lines of text, possibly including the title 'Journal of Business Ethics' and some other words.

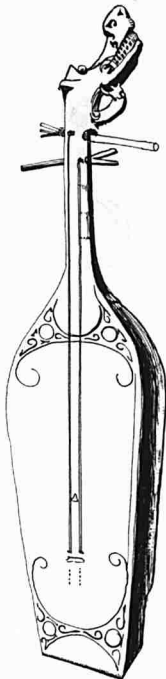
II

GUNBOAT AND FLAG

On 1st August 1839 James Brooke sighted the coast of Borneo for the first time. At the age of thirty-six, he had achieved nothing of note, but was now 'filled with a fixed determination to gird up my loins and endeavour to effect an object and to perform a service which may eventually be useful to mankind and creditable to myself'. He carried letters and gifts from the Singapore official and business communities to Pengiran Muda Hassim, uncle of Sultan Omar Ali Saifuddin of Brunei, heir apparent to the throne and engaged in pacifying the antimony and gold-producing district of Sarawak which had revolted against the exactions of the governor, Pengiran Makota. Brooke was impressed by both Hassim and Makota; he explored part of the district and sailed for the Celebes. Fired by the writings of Sir Thomas Stamford Raffles, the founder of Singapore, he hoped to acquire a foothold for British influence in areas of the archipelago where the Dutch were not yet active. Sarawak did not figure in his plans.

At the end of August 1840 he returned to Sarawak, somewhat disillusioned with what he had witnessed of native government in the Celebes. The revolt was still in progress and Hassim prevailed on Brooke to aid in its suppression. The addition of a few Europeans and their guns to the motley Brunei forces brought the rebels to heel, and Brooke asserted his influence to have them treated leniently. As the price of his assistance he had been offered by Hassim the government of Sarawak, a fact which gained him the enmity of Makota, whose opposition caused Hassim to delay fulfilling his promise. Brooke acquired only the right of residence and trade, but he soon realised that his commercial enterprise could not flourish while his status was uncertain. As Hassim still temporised, Brooke brought the *Royalist's* guns to bear upon his palace and, going ashore with an armed escort, wrung from him the government of Sarawak.

This was only the first step. In July 1842 Brooke visited Brunei to rescue some seamen from a British vessel which had fallen into pirate hands and obtained the Sultan's assent to Hassim's grant. Thus recognised, Brooke turned against the Sea Dayaks who, under the leadership of semi-independent part-Arab Sherifs, were raiding the coastal areas of Sarawak. By stressing their piratical proclivities, Brooke won support for his enterprise from the Royal Navy, though perhaps more important from his viewpoint was the removal of centres of hostile political influence. In the first expedition against the

Saribas Dayaks in June 1843 Brooke was aided by men and boats from H.M.S. *Dido*, whose captain, Henry Keppel, was to become a lifelong friend and admirer. This raid, and another against the Saribas and Skrang Dayaks in August 1844 had to receive Hassim's blessing as the territories concerned were outside Brooke's jurisdiction.

Hassim was still in Sarawak, a rival source of authority and focus for loyalty. Brooke wanted him in Brunei where an anti-British faction, led by Pengirans Usop and Mumin, dominated the Sultan. Hassim's position at Court had been eroded during his absence and his only hope of retrieving it was with British assistance. Thus in November 1844 Hassim was returned, Brooke being accompanied by H.M.S. *Samarang* commanded by Captain Belcher and by the East India Company Steamer *Phlegethon*. A show of defiance by a Brunei fort at the mouth of the river gave Belcher an excuse to be present at the negotiations. Brooke's demands were not readily assented to and it was only when the *Phlegethon* trained her guns upon the Sultan's audience chamber that the Sultan replaced Usop with Hassim as Mentri Besar and offered Labuan to the British. Brooke saw Labuan as a coaling and trading station which would dominate the north coast of Borneo and protect the pro-British faction headed by Hassim and his brother Badrudin now established in Brunei.

Usop intrigued against Hassim and maintained connections with piratical leaders in North Borneo. In August 1845 British vessels shelled his home. He fled, but returned after the British had left. His attempt to drive Hassim and his supporters from power failed and he was executed by order of the Sultan. However, intrigues continued, the Sultan fearing that Hassim was aiming for the throne, and at the end of 1845 or early in 1846 Hassim and his brothers were assassinated by order of the Sultan. Brooke heard of the collapse of his policy only in April 1846. His vengeance brought Brunei more closely under British influence. Labuan was at last occupied and garrisoned and the stage set for the further expansion of Sarawak at Brunei's expense.

Brooke rule was to be challenged by internal intrigues and more dramatically by the Chinese gold miners at Bau who seized Kuching in February 1857, the Rajah narrowly escaping death. The Chinese had no firm base of support and the arrival of the Borneo Company steamer and a Sea Dayak war party led by James' nephew, Charles Brooke Johnson, caused them to flee in disorder. A terrible vengeance was wreaked upon them by pursuing Dayaks and Malays and only a fraction found refuge in Dutch Borneo.

Kuching was soon rebuilt and the Brooke regime survived. Under James' successor, Rajah Charles, its administration was strengthened and made more efficient. Further territory was acquired from Brunei by a mixture of diplomacy and force. Ironically, the British presence on Labuan, one of James' achievements, saved the Sultanate from complete extinction at the hands of its predatory neighbour.

The times which the following pictures illustrate have long past. But Sarawak and Brunei have not changed so much that it is impossible to imagine again the scenes here depicted, the bluejackets sweating at their oars along the Skrang and Saribas rivers, the crash of cannon and the war cries of the Sea Dayaks as their *prahus* sweep round a bend. The broad waters of Brunei Bay could still reflect the sails of Admiral Cochrane's squadron and it is easy to see in the mind's eye as one views Brunei's Kampong Ayer the *Phlegethon* swinging on the tide, her guns loaded, the symbol of an irresistible power which made a British adventurer ruler of an Asian state and threatened with extinction a centuries-old sultanate with a glorious history of its own.

KAPAL PERANG DAN BENDERA

Pada 1 hb. Ogos, 1838 James Brooke melihat pantai Borneo buat pertama kalinya. Hingga umurnya meningkat tiga puluh enam tahun, tidak ada apa2 yang dilakukannya yang harus jadi ingatannya. Tetapi diwaktu itu dia telah 'didorong oleh satu azam yang terap untuk teguh dan menchuba melakukan sesuatu bagi menjadi satu khimat yang akan berguna kepada umat manusia terutama kepada diri saya sendiri'. Dia datang membawa surat2 dan persembahan2 dari pegawai2 Singapura serta masharkat perdagangan disana untuk Pengiran Muda Hashim, ayah saudara Sultan Omar Ali Saifuddin, waris takhta kerajaan Brunei, siapa yang juga champur tangan dalam mengamankan daerah galian antimony dan emas, yang memberontak melawan pemerintah Gabnor mereka, Pengiran Mahkota. Brooke sangat tertarik kepada Hashim dan Mahkota; dia pun meneroka sebahagian dari daerah itu dan kemudian belayar menuju Sulawesi. Dengan dorongan dari tulisan2 Stanford Raffles, orang yang mula2 menjumpai Singapura, dia berharap hendak mendapatkan satu tapak dikawasan itu bagi meneguhkan pengaruh Inggeris digugusan itu dibahagian mana belum ada orang2 Belanda yang chergas mengusainya. Namun begitu Sarawak tidak pernah terlintas dalam fikirannya.

Dipenghujung tahun 1840 dia datang lagi ke Sarawak dengan perasaan kechewa selepas melihat kerajaan bumi-putera di Sulawesi. Pemberontakan masih lagi dalam keadaan dulu dan Hashim memohon kepada Brooke agar membantu dalam memberhentikan pemberontakan itu. Dengan bantuan beberapa orang Eropah dengan bersenjatakan senapang bersama-sama askar2 Brunei, pemberontak telah beralah, dan dengan pengaruhnya mereka telah tidak dihukum berat. Sebagai hadiah atas pertolongannya menamatkan pemberontakan itu Hashim memberi kerajaan Sarawak kepadanya, satu pekara yang menimbulkan permusuhan diantaranya dengan Makota, siapa yang menentang penyerahan itu hingga melewatkan Hashim dari menunaikan janjinya. Brooke hanya diberi hak tinggal dan berniaga sahaja, tetapi dia sedar perniagaannya tidak akan berjaya kalau kedudukannya tidak tetap. Bila Hashim bertangguh juga lagi, Brooke menghalakan meriam2 dikapalnya, *Royalist* keastana, dan dia naik ketebing dengan diiringi oleh juru iringnya untuk mengambil alih kerajaan negeri Sarawak.

Ini hanyalah merupakan langkah pertama sahaja. Dalam bulan Julai Brooke telah melawat Brunei untuk menyelamatkan beberapa orang pelaut British yang telah menjadi mangsa lanun2, serta untuk mendapat tauliah dari Sultan tentang

penyerahan yang telah dilakukan oleh Hashim. Dengan itu kuasanya diakui dan Brooke pun memulakan tentangan terhadap orang2 Dayak Laut yang diketuai oleh orang Arab yang separuh merdeka, siapa yang sentiasa menyerang dan merompak kawasan2 tepi laut Sarawak. Dengan menekankan kegiatan2nya menentang lanun2, Brooke telah mendapat bantuan dari Angkatan Laut Diraja, walaupun pada hakikatnya dia bertujuan hanya untuk menghapuskan pengaruh2 politik yang berchorak paksaan dan kejam. Dalam angkatan pertamanya menentang orang Dayak Saribas Brooke telah mendapat bantuan tenaga dan kapal, iaitu *H.M.S. Dido*, yang mana Kapitan kapal itu, Kapitan Henry Keppel menjadi sahabat seumur hidup Brooke dan sebagai pendewa2 kejayaan Brooke. Serangan ini dan satu serangan lain terhadap Dayak Saribas dan Skrang dalam bulan Ogos 1844 terpaksa direstui oleh Hashim kerana kedua2 wilayah itu adalah diluar kuasa Brooke.

Hashim masih lagi berada di Sarawak, yang merupakan satu puncha kekuasaan dan sasaran taat setia. Namun begitu Brooke mahu agar dia berada di Brunei dimana terdapat golongan2 yang anti-British diketuai oleh Pengiran Usop dan Mumin sedang mempengaruhi Sultan. Kedudukan Hashim dikalangan orang2 besar Brunei telah gonchang semasa dia tidak disana, dan harapannya untuk mendapatkan kembali kedudukan itu adalah dengan bantuan Inggeris. Jadi dalam bulan November 1844 Hashim dihantar balik ke Brunei dengan diiringi oleh Brooke manaiki kapal *H.M.S. Samarang* yang diperintahakan oleh Kapitan Balcher disertakan dengan kapal *Phlegethon* kepunyaan Sharikat Timor India. Satu tanda pertahanan dikubu Brunei dijadikan helah bagi kapal Belcher datang bersama untuk mengiringi perundingan itu. Apa yang dituntutkan oleh Brooke tidak dipenuhi dengan sepenuhnya. Hanyalah setelah kapal *Phlegethon* menumpukan meriamnya kedewan perhimpunan Sultan Brunei saja barulah Sultan bersetuju memecahkan Usop dan menggantikan Hashim sebagai Menteri Besar serta menyerahkan Labuan kepada Inggeris. Brooke dapat membayangkan bagaimana pentingnya Labuan untuk dijadikan pembekal arang batu dan pusat perniagaan yang boleh menguasai bahagian pantai utara Borneo dan melindungi pehak yang menyokong British diketuai oleh Hashim dan saudaranya Badruddin yang waktu itu sedang berpengaruh di Brunei.

Usop meranchangkan tentangan terhadap Hashim dan mengeratkan perhubungan dengan ketua2 lanun di Borneo Utara. Dalam bulan Ogos 1845 kapal2 Inggeris membedil rumahnya. Dia melarikan diri tetapi kembali semula setelah kapal2 itu pergi dari situ. Perchubaannya untuk menumpukan kuasa Hashim dan pengikut2nya telah gagal dan dia telah

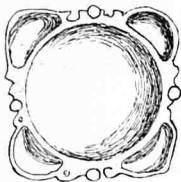

dihukum bunuh atas perintah Sultan. Walaupun begitu ketegangan itu masih juga berlanjutan. Kerana menyangka yang Hashim bertujuan untuk merampas tahta kerajaan, maka dalam tahun 1845 atau awal tahun 1846 Sultan telah memerintahkan orang membunuh Hashim dan saudaranya. Kejadian sedih ini sampai kepengetahuan Brooke hanya dalam bulan April 1846. Tindak balasnya menyebabkan Brunei menjadi lebih rapat dibawah pengaruh Inggeris. Akhirnya Labuan pula telah diduduki dan dibuat menjadi pusat pertahanan dan disinilah dibuatkan pusat mengatur langkah untuk pembesaran Sarawak dengan Brunei menjadi mangsanya.

Pemerintahan Brooke telah mendapat chabaran dari dalam negeri dan yang paling merupakan satu fantasi ialah perchubaaan orang2 China pelombong emas di Bau yang chuba melanggar Kuching dalam bulan February 1857 dan Raja sendiri hampir2 maut. Orang2 China ini tidak mendapat sokongan tegas dan kedatangan sebuah kapal Sharikat Borneo dan angkatan perang orang2 Dayak Laut yang diketui oleh anak saudara James bernama Charles Brooke Johnson, mengakibatkan mereka bertempiran lari dengan tidak tentu arah. Satu tindak balas yang dahshat telah dilakukan keatas mereka oleh orang2 Dayak Laut dan orang2 Melayu hingga hanya sebahagian kecil dari mereka sahaja yang dapat menyelamatkan nyawa mereka dan lari ke Kalimantan Belanda.

Kuching telah dibenakan semula dan rejim Brooke telah dapat meneruskan pemerintahannya Dibawah pemerintah waris James Brooke, Rajah Charles, pentadbirannya menjadi lebih kukuh dan cekap lagi. Lebih banyak wilayah telah diambil alih dari Brunei dengan chara yang berchampur adok antara tolak ansor dan paksaan. Bolehlah disifatkan bahwa kehadiran British di Labuan sebagai salah satu kejayaan James Brooke, yang telah menyelamatkan kedudukan Pemerintahan bersultan dari menjadi satu kuasa lengkap ditangan jiran2nya yang sentiasa menchari peluang.

Masa2 yang ditera dalam gambar2 ini telah lama berlalu. Tetapi Sarawak dan Brunei tidak banyak berubah, hingga hampir2 mustahil hendak membayangkan kembali pandangan2 yang tertera disini, angkatan baju biru basah kuyup dengan keringat mendayung perahu dibatang Skrang dan Saribas, letupan2 meriam dan teriakan2 perang orang2 Dayak Laut waktu perahu mereka melintas disimpang-simpang sungai. Kawasan perayeran Brunei yang meluas itu masih dapat membayangkan layar2 perahu2 angkatan Laksemama Cochrane dan mudah bagi kita melihat menerusi gambaran fikiran kita pemandangan kampung ayer Brunei dengan kapal Phlegethon dengan megah belayar disamping meriam2nya berisi peluru,

sebagai lambang satu kuasa yang tidak dapat ditentang, yang telah membuat seorang peneroka British sebagai pemerintah sebuah negeri Asia dan mengancam dengan berkesan satu pemerintahan bersultan yang telah berkurun itu, pemerintahan yang mempunyai sejarah gemilangnya sendiri.

KAPAL PERANG ENGAU MENIRA

Kena 1 haribulan Lapan taun 1839, James Brooke tepeda ka tebing pulau Borneo keterubah iya. Maia umor tigapuluh-enam taun, iya endang nadai udah tulih ka utai ke menyana, tang leboh nya iya berunding deka ngereja pengawa ke tau pulai ka penguntong mensia maioh sereta lalu tau pulai ka pemanah nama iya empu. Leboh nya iya mai surat sereta enggau sedekah ari pemesai menoa Singapore, enggau orang dagang, ngagai Pengiran Muda Hassim, iya nya aya Sultan Omar Ali Saifuddin di Brunei, lalu iya endang diadang nganti penudok Sultan tang dulu diasoh ngalus ka menoa Sarawak ke udah angkat ngelaban perintah Pengiran Makhota. Brooke rindu bendar ka Hassim seduai Makhota, lalu iya bisi bejalai ngagai sekeda pelilih menoa sereta lalu belayar ka Celebes. Kena ansak utai ke ditulis Sir Stamford Raffles, iya nya orang ke terubah iya nudok ka negeri Singapore, iya arap ka diri ulih ngiga endor alai orang British ulih ngerembai ka pengawa sida ba sebelah endor ke apinangat dikemeran ka bansa Belanda. Maia nya, menoa Sarawak endang enda kena perunding ka iya.

Ba ujung bulan Lapan taun 1840, iya mulai ka diri ka Sarawak, laban enda puas ati meda gaya ator perintah orang di Celebes. Pengawa orang ke angkat ngelaban perintah endang agi nyadi, lalu Hassim minta tulong Brooke ngalah ka orang nya. Soldadu Brunei, ditambah ka sekeda Orang Putih sereta enggau senyata sida, bepun ngelepar ka orang ke ngelaban perintah, tang taja pia Brooke ngena kuasa iya ulih nagang sida nya enda diukum tekelalu berat. Dikena malas pemanah tulong Brooke, dia Hassim nyerah ka perintah Sarawak ngagai iya. Tang Makhota ngenggai ka ator nya, lalu nya ngujung ka Hassim laun mutus ka runding pasal semaia iya enggau Brooke. Brooke semina diberi kuasa diau sereta bedagang di menoa tu, tang iya ngasai ka dagang enggai nyadi mujor enti ator pendiau iya enda tetap.

Laban Hassim ke apin teputus ka runding diri, Brooke pan lalu nuju ka senyata ari kapal *Royalist* ngagai tunga istana Hassim, lalu iya empu niki ka pantai disempulang soldadu, lalu ngerampas perintah Sarawak ari Hassim.

Tu semina langkah keterubah iya. Kena Bulan Tujoh taun 1842, Brooke nemuai ka Brunei deka ngambi sekeda kelasi British ke udah alah laban perumpak, lalu iya bulih pemendar ari Sultan pasal ator iya enggau Hassim. Udah bulih pemendar, Brooke lalu mutar ngelaban bansa Dayak ke ngelanggar sekeda endor sebelah tebing menoa Sarawak, ke betuai ka orang satengah bansa Arab. Ari ke nekan ka sida nya orang perumpak, Brooke lalu bulih sukong ari soldadu

tasik ngereja pengawa iya, tang ari runding iya empu munas ka orang ke diadang deka ngerampas perintah nya beguna agi ari ke nekan ka sida nya orang perumpak. Leboh kayau iya keterubah iya ngelaban Dayak Saribas dalam bulan Enam taun 1843, Brooke ditulong mensia enggau perau ari kapal H.M.S. *Dido*, lalu kaptain kapal nya, Henry Keppell lalu nyadi ka pangan seumor idup iya. Kayau iya ke tu, enggau iya ke entudi ka nya ngelaban Dayak Saribas enggau Skrang dalam bulan Lapan taun 1844 sama enda tau enda bisi pemendar ari Hassim laban menoa dua bengkah nya endang ari luar kuasa Brooke.

Hassim maia nya endang agi di Sarawak, lalu iya endang nyadi ka pun munsoh ba kuasa, sereta endor bepanggai ka penalok. Brooke endang deka ka Hassim pulai ka Brunei, laban orang ke ngenggai ka British ke diulu ka Pengiran Usop seduai Pengiran Mumin, enda ulih tagang Sultan. Kuasa Hassim ba Kot di Brunei pan udah pupor, lalu semina jalai dikenai iya ngulih ka kuasa nya endang bepanggai ba sangga Orang Putih. Nya alai kena Bulan Sabelas taun 1844 Hassim dianjong pulai. Brooke leboh nya disempulang kapal H.M.S. *Samarang* ke dituai ka Kaptain Belcher. Nambah ka nya kapal East India Company ke benama *Phlegethon* pan bisi enggau mega. Ba siti kota ke ba nanga sungai di Brunei, dia orang nunjok ka pengenggai diri ka sida Brooke, lalu nya ngasoh Kaptain Belcher ulih minta enggau orang bejurai ka pekara. Pinta Brooke endang enda tak lalu diterima, semadi meh kapal *Phlegethon* nguji ka senyata ke ba kapal nya ngagai bilik endor Sultan berandau, nya baru-Sultan besetuju nganti Usop, lalu ngasoh Hassim nyadi Menteri Besai. Nambah ka nya Sultan mega nyerah ka Labuan ngagai British. Brooke maia nya ngasai ka Labuan tau pulai ka palan dagang ke tau nyerangkong samoa menoa ba tebing utara Borneo, lalu pia mega nyaga orang ke deka ka British di Brunei ke diulu ka Hassim enggau menyadi iya Bedruddin.

Usop agi berunding deka ngelaban Hassim, lalu iya bepangan bandar enggau tuai-tuai perumpak di Borneo Utara. Kena Bulan Lapan taun 1845, kapal British bisi nimbak rumah Usop. Usop pan lalu lari, tang iya mulai ka diri udah kapal British nya mindah ari endor nya. Iya ke deka nguji muai Hassim sereta enggau orang ke nyukong Hassim ari kuasa tak puntan, lalu ari nya Usop kena bunoh ari asoh Sultan empu. Tang runding enda rindu ka pangan makin majak. Sultan empu takut ka Hassim deka ngerampas kuasa ari iya, nya alai kena ujong taun 1845 tauka pun taun 1846, Hassim enggau sida menyadi iya sama kena bunoh, ari asoh Sultan empu mega. Brooke ninga runding enggau ator iya di Brunei kena pechah ka dalam Bulan Empat taun 1846. Pemedis ati enggau balas iya semina ngasoh

Brunei balat agi teparok ngagai kaul British. Perintah British lalu ngambi sereta nguta Labuan, lalu samoa ator endang tembu deka ngambi sekeda menoa Brunei alai ngerembai ka rampa menoa Sarawak.

Perintah Brooke pan bisi kena tinggang pengachau ke nyadi ari dalam menoa Sarawak, lebih agi ari bansa China ke bempu lumbong mas di Bau, ke ngalah ka pasar Kuching dalam Bulan Dua taun 1857. Raja Brooke nasit bendar enda bejadi maia nya. Bala China nya nadai tentu nyengala orang ke nyukong, nya alai penatai kapal Borneo Company enggau bala Dayak ke diulu ka anak menyadi James Brooke, benama Charles Brooke Johnson, lalu ngelepar ka bala China nya. Sida merinsa bendar laban bansa Dayak enggau Melayu ke nyidi sida, ari nya semina mimit aja ari sida ulih ngelari ka diri ngagai menoa Borneo ke dipegai perintah Belanda.

Kuching udah nya pan digaga baru, lalu perintah Brooke pan dipejalai ka. Kena pegai ganti James Brooke, iya nya Charles Brooke, ator perintah pan tegap agi sereta mujor. Tanah menoa Brunei pan maioh agi pulai ka Sarawak, ari ator antara perintah menoa enggau jalai kasar ngena senyata. Enti diperunding ka, British ke bepalan di Labuan, ke ari ator James Brooke, nya kira ke nyaga menoa Brunei ari ke abis diambi menoa ke berimbau enggau iya.

Maia ke dipandang ka ngena gambar ke entudi ka tu endang maia agi lama menya. Tang laban menoa Sarawak enggau Brunei nadai tentu maioh iga berubah, ari nya enda tusah deka ngambar dalam ati diri gaya utai ke dipandang ka ditu, baka bala soldadu Raja ke bepeloh-peloh bekayuh nengah sungai Skrang enggau Saribas, munyi meriam enggau panjang bansa Dayak mansang ngayau. Lupak nanga Brunei agi tau endor ngingat ka layar kapal Admiral Cochrane, lalu enti kitai meda Kampong Ayer kitai ulih ngingat ka kapal *Phlegethon* leboh ai pasang, lalu enggau chukop senyata, nya ka tanda pengering kuasa ke tau ngasoh siko orang British merintah siti menoa di Asia ke lalu deka munas ka menoa ke dipegai siko Sultan ke endang bisi cherita asal kadiri empu.

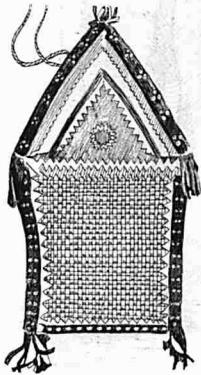
炮艇與旗徽

在一八三九年八月一日，詹姆士布律克第一次望見到婆羅洲的海岸。年屆三十六，他尚未做出任何可令人注意的事業；但此時，「他滿懷決心，準備致力達到目的，不但對人類有益，且能使自己留芳萬世」。他帶了新加坡官方與商業團體的信和禮物，給汶萊蘇丹，奧馬阿里的叔叔蘇達哈心。他是蘇丹王位的嫡傳，但駐在古晉負責平定砂撈越出產金鑽與錫礦地區的人民，因為他們叛亂，反對他們統治者朋奇蘭馬可達的苛稅。布律克對於哈心與馬可達兩位印象都很深，他到一部分地區探查後，便航行到西里伯島去。因受到新加坡創立人，多馬士·史丹福·萊佛士的著作的激勵，他希望在那群島中，荷蘭人不甚活躍的地方，取得一基地，擴張英國人的勢力。砂撈越並不包括在他的計劃中。

在一八四〇年八月底，他回到砂撈越。當他在西里伯島時，看到土人政府的作為，使他的幻想消散。叛亂繼續在進行中，因此哈山要求布律克幫助平亂。混雜的汶萊軍隊加上幾個歐洲人和他們的大炮，輕易地擊潰叛軍，但布律克利用其影響力，要求從輕懲罰叛徒，為酬報他的協助，哈心送給他的禮物是讓他統治砂撈越。此事引起馬可達對他產生敵意，並因馬可達的反對，使哈心拖延實踐他的諾言。布律克祇得到居留與貿易權，但不久他便覺到，如果他的身份未確定，連商業投資亦無法展開。因為哈心仍然兩面討好，所以布律克命令把「勳王」艦上的大炮對準哈心的王宮，然後帶一全副武裝的衛兵上岸，從哈心手裏取過砂撈越的政權。

這祇是第一步驟。在一八四二年七月，布律克訪問了汶萊，救出了落入海盜手中的一艘英國船上的海員；同時他得到蘇丹同意哈心所給他的政權。經正式承認後，他便轉向海達雅克人。他們在一個半獨立的亞拉伯混雜的酋長領導下，在砂撈越海岸掠奪搶劫。因布律克傾力剿伐海盜有功，便得到英國海軍的支持；雖然，從他的觀點，更重要的可能是消除敵對他的政治勢力。在英國軍艦「帝道」號協助下，布律克第一次剿伐詩里末的海盜，時在一八四三年。「帝道」艦長亨利·凱波耳此後成布律克終生的朋友與崇拜者。此次剿伐海盜與在一八四四年八月征討詩里末和色克蘭的達雅克人，都得到哈心的同意，因為這些地方是在布律克管轄區之外。

哈心仍然住在砂撈越，形成權力對立與分散人民效忠的情勢。布律克要哈心返回汶萊。那時的汶萊蘇丹是在朋奇蘭島逃與蘇民郎領導的反英勢力的支配下。因哈心離開汶萊，故他在蘇丹朝內的地位已崩潰。他能恢復勢力的唯一希望是靠英國人的幫助。在一八四四年十一月，哈心回去汶萊，布律克則率領英國海軍艦「砂馬蘭」與東印度公司的汽船「弗禮格通」前往。「砂馬蘭」的艦長是白爾爾，他們在河口竟遭遇汶萊堡守兵公然挑釁，使白爾爾不得不參加協商會議。布律克的各項要求都不被接

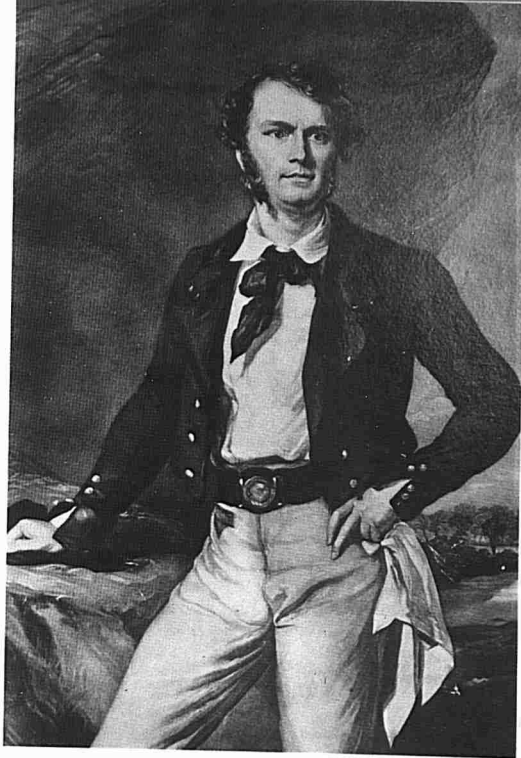
受，一直到了「弗禮格通」的大炮向蘇丹闖見室試開了幾炮，蘇丹才答應由哈心代替烏達的首相職位，並把納閩島送給英國。布律克看出納閩是一個可以控制婆羅洲北岸的港口，不但可供輪船停泊；而且可成爲一個貿易站。同時還可保護汶萊國內由哈心與其弟巴魯丁爲首的親英國的朋黨。

烏達密謀反對哈心，並保持與北婆羅洲北岸的海盜聯絡。在一八四五年八月英國船艇砲擊他的家。他及時逃避，但英國人離開後又回家。他推翻哈心與其支持者的計謀失敗，並被蘇丹命令處死。然而陰謀仍在進行，使蘇丹懷疑哈心有意奪取王位，於是下令暗殺死哈心與其弟弟，時約在一八四五年底或一八四六年初。布律克到一八四六年四月才知道他的政策失敗。他怒不可遏，結果汶萊低頭，更受制於英國勢力之下。納閩終於被英國佔領並駐有軍隊，準備奪取汶萊領土而擴張砂朥越的地盤。

布律克的統治權並不是一帆風順的。它遭受許多推翻它的陰謀，其中較戲劇性的是石崖門金鎖的華工。他們在一八五七年二月攻陷古晉，拉者險些遇難，此批華人並無堅強的基地，因此當慕娘公司的輪船和拉者的侄兒，查爾士布律克，率領海達雅克人的作戰隊伍趕來時，他們即混亂逃走，幾乎全被追趕的達雅克人與馬來人殺死，祇有一小部份逃回荷屬的婆羅洲去。

古晉不久被重建，於是布律克的王朝恢復存在。詹姆士的承繼者是拉者查爾士。在他統治下，加強了砂朥越的行政的効率。他利用外交與兵力，兩管齊下，從汶萊國得到土地，擴張砂朥越的領土。詹姆士成功地使英國佔領納閩，及教了汶萊，免於滅亡，因爲欲吞併它的鄰國不敢下手。

下面圖片所述說的時代早已爲過去。但是砂朥越與汶萊並未改變得使讀者無法想像到圖中的景緻：那些英國海軍，身穿藍色軍裝，汗流夾背地在色克蘭與詩里末河上划着船；那些炮彈轟擊聲，和那些達雅克的戰船迅速地轉過河灣並發出戰爭的喊聲。遼闊的汶萊灣的海面仍然能反映海軍總司令柯克冷的艦隊，因此也可使讀者想像汶萊水村上一個歷史的鏡頭，「弗禮格通」船艦，隨波搖晃，它的大炮裝實炮彈。此種不可抵抗的威武使一個英國探險家成爲一個亞洲國家的統治者，並險些消滅一個好幾世紀的蘇丹王國，以寫下其光榮的歷史。

Rajah James Brooke

拉者詹姆士布律克

Rajah Muda Hassim

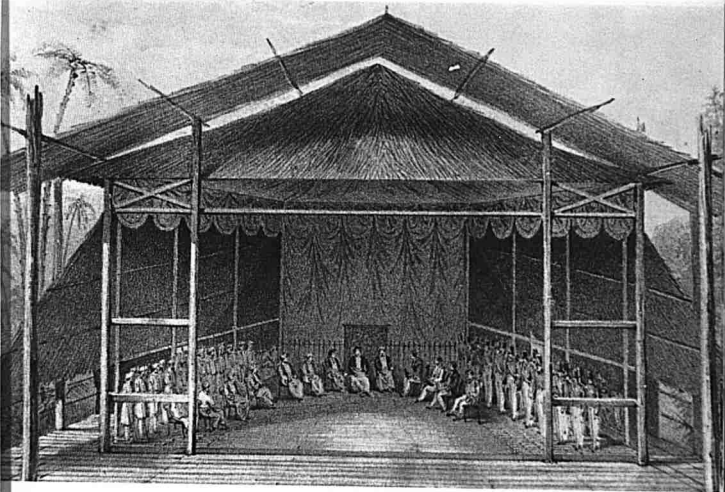
拉者慕達哈心

Brunei Sultan Omar Ali

Sultan Brunei, Sultan Omar Ali

汶萊蘇丹奧馬阿里

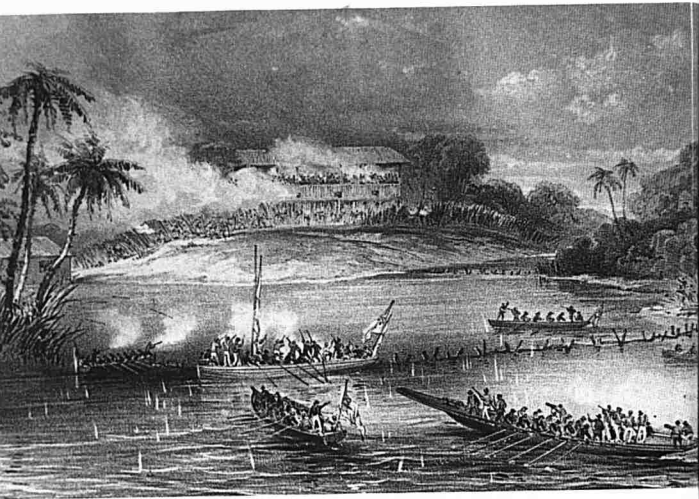

Rajah Muda Hassim's Audience Chamber in Kuching 1842

Bilik temuai Rajah Muda Hassim di Kuching, taun 1842

Balai Mengadap Raja Muda Hassim di Kuching, tahun 1842

一八四二年拉者慕達哈心在古晉的謁見廳

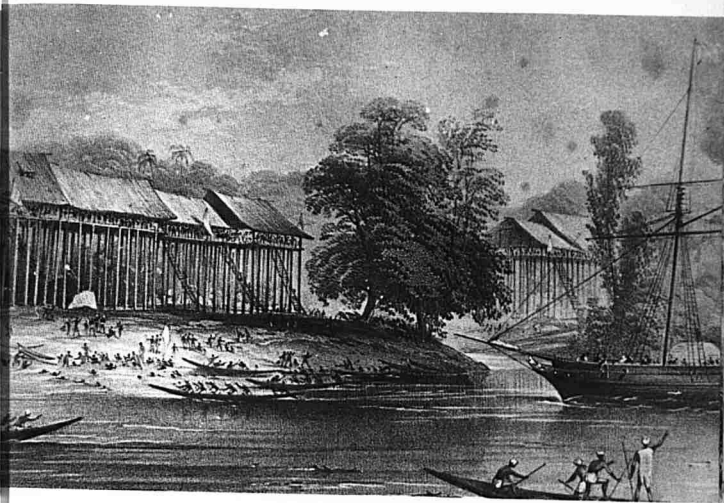

Attack by the forces of Captain Keppel on Saribas Iban rebels at the Padeh river in 1843.

Bala Kaptain Keppel belaban enggau Iban Saribas ba Sungai Padeh dalam taun 1843.

Serangan oleh pasukan Kapten Keppel keatas pemberontak2 Iban Saribas di Sungai Padeh dalam tahun 1843

隊長凱波耳在一八四三年率領軍隊地剛巴地河的詩里末的伊邦叛徒

Attack on Kanowit by *H.E.I.C.S. Phlegethon* in 1846

Kapal *H.E.I.C.S. Phlegethon* ngelanggar
Kanowit dalam taun 1846

Serangan kapal *H.E.I.C.S. Phlegethon*
keatas Kanowit, tahun 1846

在一八四六年，英國東印度公司船艦弗禮
格通越攻加拿逸

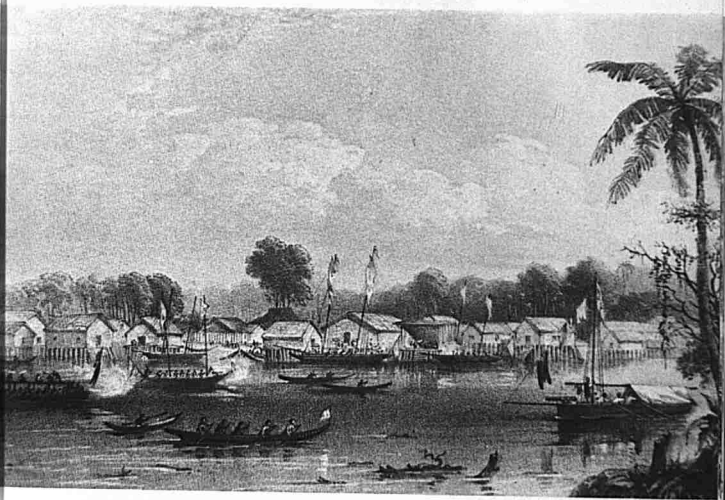

Dayak attack on boats of the *Iris* and *Phlegethon*, 1846.

Dayak ngelanggar parau ari kapal *Iris* enggau *Phlegethon*, taun 1846.

Serangan orang Dayak keatas perahu2 dari kapal2 *Iris* dan *Phlegethon*, tahun 1846.

迭雅克人攻击伊里斯與弗禮哲通船（一八四六年）

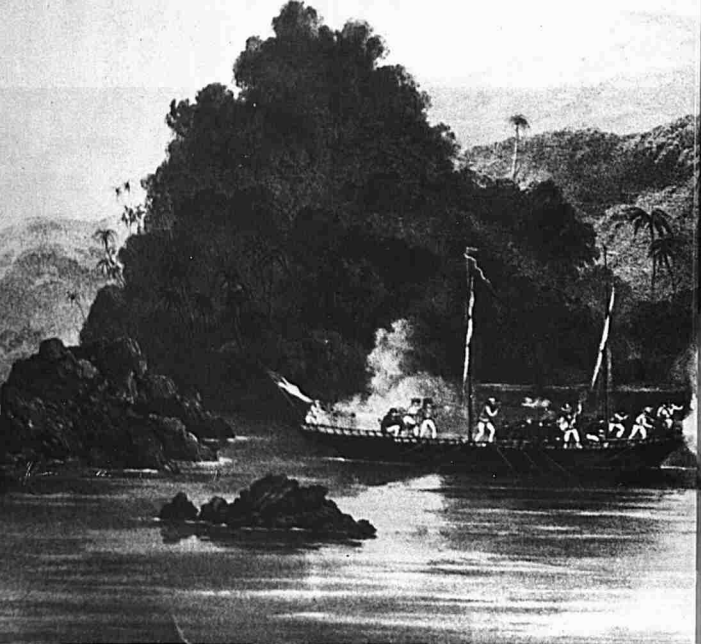

Return of war prahus to Kuching after
an expedition

Bala Kaptain Keppel ngelanggan kut3
Iban ba Sungai Padeh dalam taun 184a.

Serangan oleh pasukan Kaptan Keppel
keatas kubu orang2 Iban di Sungai
Padeh dalam tahun 1843.

艦長凱波兒的軍隊在一八四三年進攻詩里
末巴地河的伊邦要塞

Fight off Tanjong Datu between British
forces and Iban pirates

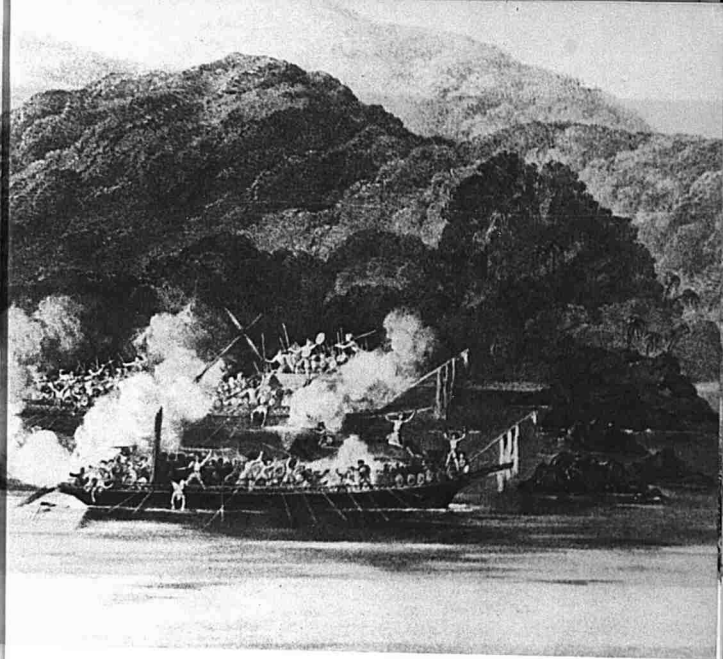
Bamok semak Tanjong Dato antara
soldadu British enggau perumpak Iban

Pertempuran diantara tentera2 Ingeris
dan lanun2 Iban dekat Tanjong Dato

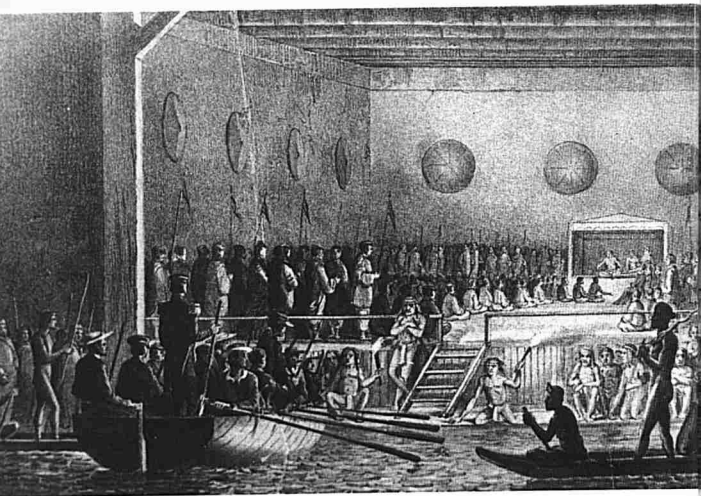
在丹絨拿督海上英國軍艦猛烈擊退海盜

20060

Perpustakaan Negara
Malaysia

1000

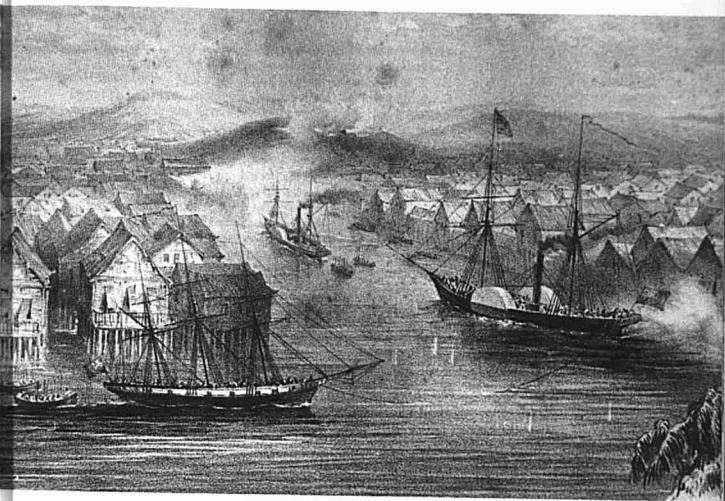

Signing of 1844 Treaty at Brunei

Besain ka sempekta taun 1844 di Brunei

Upachara menanda tangani Perjanjian tahun 1844 di Brunei

在汶萊簽定一八四四年條約

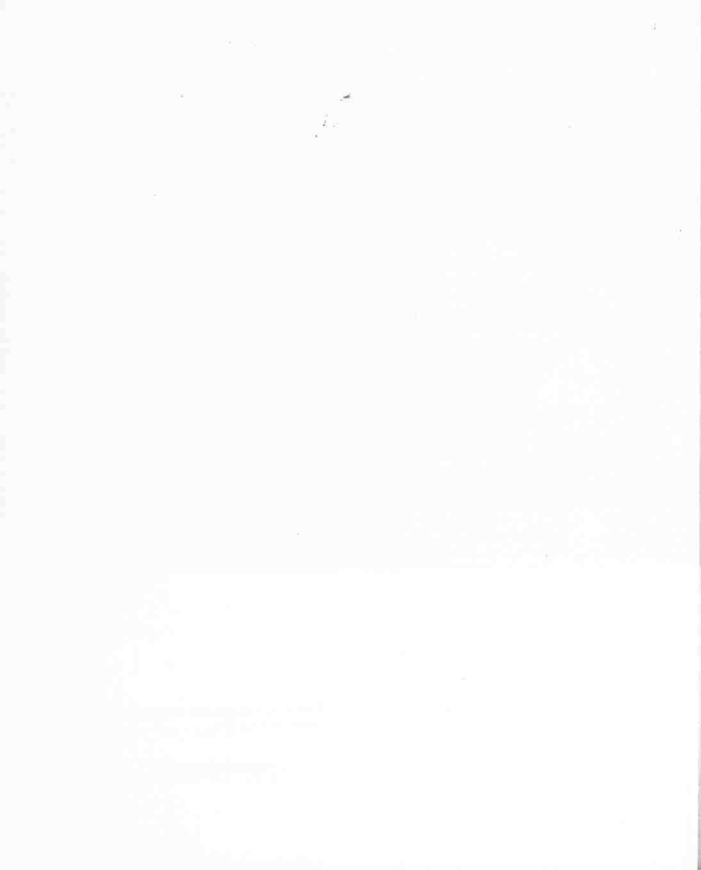

Capture of Brunei by British forces in
1846

Penawanan Brunei oleh pasukan British
dalam tahun 1846

Soldadu British ngalah ka Brunei dalam
taun 1846

一八四六年布律克軍隊攻取汶柔

III

RURAL LIFE

The largest group of rural dwellers in traditional Sarawak were the various peoples known collectively as "Dayaks", the non-Muslim Ibans (or Sea Dayaks), Bidayuhs (or Land Dayaks), Kayans, Kenyahs, Kelabits and others who lived primarily along the rivers of the interior. For these groups the longhouse was the basis for social and economic organization. Among such groups as the Sebuyaus and Kanowits the longhouse was already giving way to the kampong, but the vitality of longhouse life among the other groups foreshadowed the tenacity with which it would later survive the onslaught of modern influences. The traditional animistic religion permeated many aspects of life, frequently even among Christians and Muslims. The cultivation of hill rice was the main activity for inland peoples and migration in search of virgin land was common, especially among the Ibans. Indeed, migration was the major force impelling this energetic people, the largest of the Dayak groups, from their older settlements in the upper Batang Lupar across the face of Sarawak.

A notorious aspect of traditional Dayak culture was head-hunting, which reflected religious and cultural values. This custom was particularly pronounced among the Ibans, although most other Dayak groups had at one time or another practised it. Several of our pictures illustrate aspects of the ritual surrounding head-hunting, such as the dances performed by maidens when receiving the heads. Both head-hunting and migration were a constant source of friction between groups as well as with the Brooke government, which stamped out the former and curtailed the latter. In eradicating head-hunting and in ruling the sometimes recalcitrant Dayaks, the Rajahs relied heavily on the leadership of great chiefs. Among the most famous were Tama Bulan Wang, a Kenyah, and the Ibans Temonggong Koh and Penghulu Dalam Munan.

Life in the Malay and Melanau kampongs was a good deal quieter. Unfortunately few photographs of early Malay life are available, in part because foreign visitors were generally more interested in the Dayaks, who excited the Western imagination more. The Malays and Melanau were primarily coastal dwellers; most were fishermen and, among the Melanau, sago cultivators. Many of the Muslims still retained elements of a pre-Muslim past.

Dayaks, Malays and Melanau were not the only rural dwellers, of course. There were many Chinese gold miners in the

Bau area and by the 1870's thousands of Chinese were growing pepper, gambier and other crops. Some of the agricultural estates employed both Chinese and Malay labour and helped transform Sarawak's economy from subsistence agriculture to cash crops. Over half of Sarawak's Chinese have since remained in agricultural pursuits.

Longhouse and kampong, hill rice and sago: these and other aspects of traditional rural life are still important today and certainly do suggest a large amount of continuity with the past. Yet, an emphasis on continuity obscures some very real if sometimes subtle changes which were not present in earlier times but were starting to spread by the turn of the century. Such cash crops as rubber began to appear in Dayak and Malay areas, primarily at first in certain favourably situated areas. Christianity, introduced in the mid-nineteenth century, began to spread from early bases in the First and Second Divisions to other parts of the country. Islam continued to grow slowly but steadily among the Melanaus so that this once animistic group became a predominantly Muslim people. The influence of the Chinese, with their example of frenetic energy and wealth, became gradually more apparent outside of the heavily Chinese areas of the First Division. Although a few isolated Chinese traders had penetrated the Baram and Rejang river basins some years earlier, large numbers of Chinese began to settle in these areas only in this century, so Chinese influence grew more slowly there.

Changes in rural life were slow to take root. The typical longhouse was exceedingly isolated as communications under the first two Rajahs were quite primitive and largely riverine. Few schools were available for rural students, and those in existence were associated with the Christian mission stations which were centred for the most part in the First and Second Divisions until this century. The people nearest those stations were likely to be exposed to more non-traditional influences. Some peoples, such as the Kelabits, were far from both missions and government outposts and were scarcely known even to Brooke administrators. Nomadic jungle-dwellers such as the Punans also had little contact with outside influences.

A superficial glance at our pictures may give an impression of a way of life that differs little from that of today. Rural life throughout the world generally shows a higher degree of continuity than does urban life, and Sarawak is no exception. But a closer scrutiny of the pictures reveals that things have by no means been static. Costumes and fashions have obviously been altered to some extent over the years. A number of traditional technological methods pictured here have now almost

died out, to be replaced by modern technological advances. The traditional religion and medicine represented, for example, by the Kenyah *dayongs* has now been strongly challenged by modern influences. Head-hunting, and some of the rituals which accompanied it, has, for the most part, long since disappeared. Some traditional arts such as Iban weaving are now seldom seen. The longhouse may today be a somewhat more prosperous habitat than it was in the days when these pictures were taken. Yet the rural scenes of yesteryear, from longhouse verandahs to wizened old chiefs, still remain familiar to contemporary Sarawak.

KEHIDUPAN DILUAR BANDAR

Golongan kaum yang menjadi penghuni terbesar luar bandar dalam Sarawak dizaman purba adalah orang2 yang digelar sechara am sebagai 'Dayak' yaitu mereka yang bukan Islam, seperti orang2 Iban (Dayak Laut) Bidayuh (Dayak Darat), Kayan, Kenyah, Kelabit dan lain2 kaum yang pada mulanya tinggal ditepi-tepi sungai dikawasan-kawasan pedalaman. Untuk orang2 ini, rumah panjang adalah merupakan asas penyelenggaraan sosial dan ekonomi kehidupan mereka. Dikalangan yang lain2 pula seperti di Sebuyau dan Kanowit, rumah panjang adalah punca yang membawa kepada masyarakat berkampung. Tetapi rumah panjang bagi yang dikumpulkan-kumpulan lain telah dapat mematahkan pengaruh dunia modern hinggakan ia dapat kekal ujud disamping pengaruh2 dari luar. Keaslian keperchayaan animisma masih mempunyai kesan dikalangan mereka yang beragama Islam dan Keristian. Penanaman padi bukit adalah punca kehidupan biasa dan berpindah dari satu tempat ketempat lain untuk mencari kawasan yang subur dan belum ditanami adalah pekara biasa terutama dikalangan orang2 Iban. Berpindah dari satu tempat ketempat lain menjadi satu dorongan kepada mereka, yang chekap berusaha ini. Beberapa kumpulan yang amat besar orang2 Dayak telah meninggalkan tempat asal mereka di Batang Lupar dan menyeberang masuk ke Sarawak.

Satu pekara yang menggerunkan dari kebudayaan asli orang2 Dayak ialah adat memotong kepala, yang menjadi sumber keagamaan dan kebudayaan. Adat ini dipegang teguh oleh orang2 Iban. Ada juga kumpulan2 lain dari orang Dayak yang sama2 menyertai kegiatan memotong kepala ini. Banyak gambar2 kita yang menunjukkan beberapa pekara yang berkaitan dengan adat memotong kepala ini, misalnya gambar perawan2 yang menari diwaktu menerima persembahan kepala. Kedua2 resam ini, yaitu, berpindah dari satu tempat kesatu tempat dan adat memotong kepala ini telah membawa kepada perpechahan diantara orang2 Dayak ini, dan juga telah membawa kepada pertentangan dengan kerajaan Brooke. Akibatnya kegiatan memotong kepala telah dihapus serta diharamkan dan kebiasaan berpindah randah pula telah disekatkan. Dalam usaha menghapuskan kegiatan memotong kepala dan memerintah orang2 Dayak yang degil ini, Raja telah bergantung dengan bimbingan penghulu2 besar. Diantara yang paling terkenal ialah Tama Bulan Wang, seorang Kenyah, Temenggong Koh dan Penghulu Dalam Munan, orang2 Iban.

Kehidupan dikampung-kampung orang2 Melayu dan Melanau adalah lebih permai. Malangnya hanya sedikit sahaja

gambar2 yang menunjukkan kehidupan purba orang2 Melayu, dan yang nampak hanya sebahagian sahaja kerana pelawat2 lebih mementingkan orang2 Dayak, yang mana banyak direka-reka dalam fikiran orang2 Eropah. Orang2 Melayu dan Melanau pada mulanya adalah penghuni2 kawasan2 dibahagian pantai negeri ini. Sebahagian besar dari mereka adalah nelayan, dan diantara orang2 Melanau pula terdapat penanam2 rumbia. Banyak diantara orang Melanau Islam masih lagi mengamalkan pekara2 yang mereka lakukan sebelum menjadi orang2 Islam dahulu.

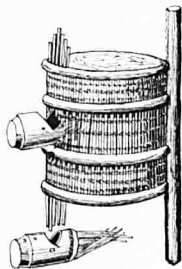
Penghuni2 luar bandar bukanlah hanya orang2 Dayak, Melayu dan Melanau sahaja. Banyak juga orang2 China yang menjadi pelombong2 emas dikawasan Bau. Setakat tahun 1870 beribu2 orang China menanam lada, gambir dan lain2 tanaman. Sebahagian dari ladang2 besar telah mengambil orang2 Melayu dan China sebagai pekerja2 buruh ladang mereka; ini telah mengubah keadaan ekonomi negeri Sarawak dari pertanian untuk sara hidup seharian kepada pertanian yang melibatkan kewangan. Lebih separuh dari orang2 China sejak itu telah terus berkechimpung dalam lapangan pertanian.

Rumah panjang dan kampung2, padi bukit dan rumbia, adalah merupakan aspek2 penghidupan luar bandar yang masih dianggap penting hingga kehari ini dan merupakan satu pertalian yang erat dengan zaman silam. Tetapi dengan menitik beratkan pertalian ini, boleh mengelirukan pekara yang sebenarnya akibat dari perubahan2 yang tidak dirasai yang mana tidak terdapat dimasa lampau tetapi telah mulai meresap pada kurun kebelakangan ini. Tanaman2 yang membawa puncha kewangan seperti getah mulai mendapat tempat dikalangan petani2 Dayak dan Melayu, yang mana pada mulanya hanya terdapat dikawasan-kawasan yang sesuai sahaja. Agama Keristian mulai disebarkan dipertengahan kurun kesembilan belas, dan mulai merebak dari pusat2 awalnya dalam Bahagian2 Pertama dan Kedua, kebahagian-bahagian lain dalam negeri ini. Islam pula terus berkembang perlahan-lahan tetapi berkesan, dikalangan orang2 Melanau. Akibatnya, orang2 yang perchayakan animisma ini telah berubah menjadi keseluruhannya orang2 Islam. Pengaruh2 orang2 China yang berpuncha dari kerajinan2 dan harta mereka mulai jelas ternampak dari luar2 kawasan yang diduduki oleh orang2 China ini, dalam Bahagian2 Pertama. Walaupun ada juga golongan2 kechil orang2 China yang menyusup berdagang ditebing-tebing sungai Baram dan Rajang beberapa tahun sebelumnya, namun mereka hanya tinggal tetap disana hanya dalam kurun ini. Jadi pengaruh mereka berkembang agak perlahan sedikit.

Perubahan dalam kehidupan diluar bandar agak perlahan

sedikit untuk berakar umbi. Kebanyakan rumah2 panjang adalah jauh terpenchil kerana sumber perhubungan dibawah Raja pertama dan kedua adalah ketinggalan zaman yang mana sangat bergantung kepada jalan2 sungai. Jumlah sekolah2 untuk penuntut2 luar bandar juga sangat berkurangan. Sekolah2 yang ada hanyalah yang ada pertaliannya dengah golongan2 dakwah2 Keristian, yang berpusat dikedebanyakan tempat dalam Bahagian Pertama dan Kedua itu, hingga kekurun ini. Orang2 yang duduk berhampiran dengan kawasan2 ini adalah terdedah untuk dipengaruhi oleh budaya2 asing. Namun begitu orang2 seperti kaum Kelabit adalah berjauhan dari dakwah2 Keristian ini dan pemerentahan Brooke yang membawa mereka tidak diketahui sekalipun oleh pentadbir2 Brooke. Orang2 yang sentiasa berpindah-pindah, yaitu penghuni2 belantara seperti Punan juga mempunyai hubungan yang tersekat dengan pengaruh2 luar ini.

Dengan pandangan sepintas lalu terhadap gambar2 yang kita bentangkan ini boleh memberi gambaran satu chara penghidupan yang hanya sedikit berbeza dengan keadaan hari ini. Kehidupan luar bandar diseluruh dunia adalah mempunyai hubungan yang pesat dari yang terdapat dibandar, dan keadaan di Sarawak juga tidak berbeza dari itu. Tetapi kalau diteliti dengan lebih dekat gambar2 ini menerangkan bahwa tidak terdapat pekara pembekuan. Pakaian2 dan feshen2 ternyata dengan jelas telah menerima perubahan kalau tidak banyak sedikit beberapa tahun kebelakangan ini. Beberapa chara asli yang tergambar dalam gambar2 ini sekarang telah hampir hapus semuanya dan digantikan dengan kemajuan2 teknologi moden. Agama2 dan ubat-mengubat chara asli yang kita gambarkan, misalnya, yang dilakukan oleh bomoh orang Kenyah yang digelar 'dayong' kini telah mendapat persaingan hebat dari pengaruh2 dunia moden. Adat memotong kepala dan beberapa pusaka kebudayaan lainnya, juga sebahagian besarnya telah lenyap dari kalangan mereka. Sebahagian dari pertukangan tangan asli seperti tenunan asli orang2 Iban jarang2 dapat kita jumpai. Rumah panjang juga pada hari ini nampaknya lebih makmur diduduki mereka dari keadaannya diwaktu gambar2 ini diambil. Namun begitu pemandangan luar bandar bagi tahun2 yang lampau, dilihat dari beranda untuk memaparkan keadaan seorang penghulu tua, masih lagi nampak biasa saja seperti di Sarawak zaman itu.

PENDIAU DI MENOA PESISIR

Bansa ke tebal agi diau di menoa pesisir iya nya bansa ke dikumbai 'Dayak', ke nyengkaum bansa Iban, Bidayuh (Dayak Darat) Kayan, Kenyah, Kelabit, enggau bansa bukai ke diau nebing sungai di menoa ulu sungai. Bansa sida tu endang ngator pendiau diri berumah panjai. Sekeda bansa bukai, baka bansa Sebuyau enggau Kanowit, rumah panjai sida udah mupok diganti rumah betumpok, tang pendiau ba rumah panjai bansa bukai agi meruan nunjok ka pengukoh pendiau diri ari kena ubah kalih dunya ke baru. Pengarap asal agi balat bendar bepasok enggau jalai pendiau ke diatu, taja sida udah megai pengarap Kristian tauka Islam. Bumai bukit nya endang pengawa ke tebal agi dikereja orang menoa ulu, nya alai pindah ari menoa siti ngagai menoa siti laban ke ngiga menoa baru, endang suah nyadi lebih agi ba bansa Iban. Kabuah bansa Iban bisi ditemu diserata menoa Sarawak, nya endang bepun ari ke pindah ari menoa lama sida di ulu Batang Lupar, ngiga menoa ke baru.

Sabengkah pengawa ke enda tentu manah ba bansa Dayak, iya nya kayau, ke nunjok ka tanda pengarap enggau asal bansa. Ngayau tebal agi nyadi ba bansa Iban, taja mega bansa bukai bisi ngereja pengawa nya. Sekeda gambar ke ditu nunjok ka pengarap pasal ngayau, lebih agi orang indu ke naku antu pala. Kayau enggau pindah endang selalu nyadi ka pun laya ba antara bansa siti enggau bansa siti, sereta mega enggau perintah Brooke, ke munas ka pengawa ngayau sereta ngurang ka pengawa pindah. Leboh ke munas ka pengawa ngayau, Raja endang bepanggai ba tuai-tuai bansa. Sekeda ari tuai ke tebilang nama, iya nya baka Tama Bulan Wang, bansa Kenyah, lalu tuai bansa Iban iya nya Temenggong Koh seduai Penghulu Dalam Munan.

Ba tumpok Melayu enggau Melanau kira ke kurang agi utai nyadi. Tang gambar pasal pendiau Melayu jarang bendar ditemu, laban orang ke datai ari menoa tasik endang bisi agi pengerindu deka nemu pasal pendiau bansa Dayak. Bansa Melayu enggau Melanau tebal agi diau ba semak tebing tasik, laban tebal agi sida orang ke berikan, lalu Melanau tebal agi bekebum mulong. Maioh mega orang Islam agi ngemeran ka pengawa lama sida apin sida ke megai pengarap Islam.

Bansa Dayak, Melayu enggau Melanau ukai mega semina orang ke diau di menoa pesisir. Nambah ka sida bansa China pan bisi, tebal agi ba lumbong mas di Bau, lalu maia taun 1870, beribu-ribu iko bansa China bisi betanam lada, gambir, enggau utai ditanam bukai. Sekeda kebun sama bela ngambi bansa China enggau Melayu gawa dia, lalu nya ngangkat ka

pemisi menoa Sarawak ari ke semina bisi utai ditanam ngagai ke bisi utai dijual. Bepun ari nya, lebih satengah ari bansa China endang agi ngereman ka pengawa bekebun.

Rumah panjai enggau rumah betumpok, umai bukit enggau mulong, nya meh sekeda utai asal menoa pesisir ke agi dipeguna diatu. Nya endang nunjok ka kaul kemaia hari tu enggau utai ke lama menya. Tang leboh ke ngingat ka kaul enggau penyadi utai ke menya, sekeda utai ke nyadi ari pun kalih dunya ke diatu, ke enda bengat tak berupai iga, tau enda kena perati ka kitai lebih agi baka getah ke mupok ayan ba bansa Dayak enggau Melayu, taja mega utai ke bakanya semina nyadi ba sekeda endor aja. Pengarap Kristian, ke diba ngagai menoa tu dalam tengan maia udah taun 1800, mupok ngerembai ba menoa Bagi Ke-satu enggau Ke-dua, lalu pia mega ba sekeda endor bukai. Pengarap Islam mupok mega nyerangkap ngagai bansa Melanau, ke mun ka bansa nya diatu tebal agi megai pengarap Islam. Gaya pendiau China, beteladan ba pengerajin enggau pengaya sida, mupok ngerampit ngagai endor ke ari luar menoa Bagi Ke-satu. Taja mega sekeda China bedagang sebelah menoa di sungai Baram enggau Rejang, tang semina maia ke diatu sida nyau bebala maioh diau ba endor nya. Nya alai rampit pendiau China apin tentu ayan ba endor nya.

Ubah pendiau di menoa pesisir lubah bendar ayan. Rumah panjai endang seruan nempuak, laban ator jalai kin-kitu endang tebal agi ngenah sungai. Sekula di menoa pesisir endang ditumbuh ka orang ke mai pengarap Kristian, ke tebal agi ba menoa Bagi Ke-satu enggau Ke-dua. Orang ke diau ba endor ke bakanya endang jampat agi kena rampit ubah ke baru. Sekeda bansa, baka bansa Kelabit, laban ke diau jauh sereta mar digagai orang ke mai pengarap Kristian sereta enggau orang perintah, endang jarang didinga rita.

Orang ke mindah kin-kitu dalam kampung, baka bansa Punan endang enda kena rampit pendiau orang ke ari luar.

Enti kitai meda gambar ke ditu ngena jalai lansa, gaya pendiau menya baka ke enda nyelai ari iya ke diatu. Di serata dunya tu, pendiau di menoa pesisir endang selalu tebal agi nunjok ka kaul enggau pendiau ke lama lalu di menoa Sarawak pan bakanya mega. Tang enti kitai berati ka gambar ke ditu enggau silik, kitai tau ngelala sekeda ubah ke udah nyadi. Gari enggau gaya gari pan udah berubah dalam berapa taun ke udah. Tebal agi penemu ke digaga ngena jari udah diganti ngena jalai penemu baru. Pengarap asal enggau jalai berubah, baka manang Kenyah, balat bendar dipekit penemu baru. Ngayau enggau sekeda pengarap ke bekaul enggau nya, endang lama udah nadai ayan. Pemandai asal baka tenun Iban jarang bendar dipeda kitai diatu. Pendiau di rumah panjai amat bisi

ubah ari leboh maia gambar ditu diambi, tang gaya utai di menoa pesisir, baka gaya utai dalam rumah panjai, tuai ke dia, endang agi tau dipeda kitai maia ke diatu.

鄉村的生活

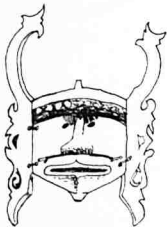
在傳統上，砂朥越最大的鄉村居民是各族統稱的達雅克族，即非回教徒的伊邦族（或稱海達雅克族），比達由族（或稱陸達雅克族），加央，肯雅，加拉華與其他住在內河沿岸的民族，長屋是這些民族基本的社會與經濟的結構。其他民族如詩巫遜與加拿逸已放棄了長屋而改住在甘榜裏；但在其他民族中，長屋社會的組織將以不屈不撓的姿態，在現代生活的沖擊中，生存下去。古老的多神宗教滲透在他們各方面的生活中，甚至感染到基督教與回教徒中。種植山稻是內地民族的主要生活；因此尋找處女地而遷移是必要的。為尋找新地迫使達雅克中最大的精力充沛的一族，由他們魯巴河上游的老家，分散到砂朥越各地。

獵人頭是達雅克傳統文化的殘暴的一面；此足以反映出他們宗教與文化的實質。此風俗尤盛行於伊班族中，雖然其他達雅克族亦在某一時期實行過。此書內有幾幅圖片說明獵人頭的儀式，如少女控過人頭的舞蹈。獵人頭與遷移常引起各族間的摩擦與衝突，甚至與布律克的政府，因為它撲滅了獵人頭風俗，並制止了遷移的浪潮。拉者在制止獵人頭惡俗與統治僵硬的達雅克民族時，需要大力依靠各族的大酋長。在這些最著名的領袖中是肯雅族的酋長他馬至蘭汪，以及伊邦族的酋長德芒光各與達蘭華南。

在馬來與馬蘭諾甘榜裏的生活堪稱寧靜。可惜得很，早期的馬來生活的相片非常少，這是因為外國的訪客特別興趣於伊邦民族，因為他們的風俗與習慣超出西方人士的想像力之外，馬來與馬蘭諾人是主要的海岸居民；他們大多數是漁夫，在馬蘭諾人中，大多是碩莪種植者。很多回教徒還保留未信回教前的各種生活習慣。

鄉村的居民並不止於達雅克，馬來與馬蘭諾等民族，有很多華人居住在石隆門，當金鐵的工人，到了公元一千八百七十年代，許多華人種植胡椒，阿仙約與其他農作物。一些農業大園雇用華族與馬來族工人並改變砂朥越的經濟，由食糧農作物改種現金農作物。超過一半以上的華人還繼續以農為生。

長屋與甘榜，山稻與碩莪；這些與其他農村傳統的生活，時至今日，仍屬重要。相信其中大部分的農村生活方式將繼續往開來，連續不絕。然而一些以前所沒有的，真實又微妙的改變，在本世紀初期，便開始散佈與發生了。好像樹膠這種現金農作物開始被種植在達雅克和馬來人的地區，而且起初都種在位置良好的地方。在十九世紀中葉傳入的基督教，開始從第一與第二省的基地傳到本州各地去。伊斯蘭教繼續緩慢，但穩健地在馬蘭諾族中傳開，因此這多神教的馬蘭諾族多變成了回教徒。擁有勤勞本質與節約成實的華人勢力，逐漸地從聚居的第一省伸張到外地去。雖然很早以前少數華籍商人滲入峇南與拉讓兩河的盆地，但大多數華人是在本世紀初移

居到那兒去，因此華人的影響力在這些地區進展得較慢。

鄉村生活的改變是很慢根深蒂固的。在第一與第二代拉者統治之時，交通祇靠河流，方法非常原始，因此，此類特色的長屋幾乎與世隔絕。很少有學校可讓鄉村的孩童求學，就是一些教會開辦的學校，在本世紀前，也祇限於第一與第二兩省。居住在這些地區的人民才有機會受到非他們傳統的生活習慣的影響。有些民族如加拉畢族，因與設有教會與政府官署的地區遠隔，使布律克朝代的官員，甚至不知道有他們的存在。在森林中遊居的普南民族也很少與外界接觸。

如果你祇表面上看這些圖片，便有一種印象；以為這種生活與現在變化得不多。全世界上的鄉村生活，大體上比城市都保存更高度的連續性，而砂撈越也不例外。但是把這些再精細一看，便會發現：事物絕對沒有靜止不變的。很明顯的服裝在不同的年代裏已改變了。在圖中的一些傳統的技术方法，已不復存在，而代以新式的科學方法。足以代表傳統性的宗教與醫藥：例如肯雅巫醫，已遭遇強力的現代醫藥的挑戰。大部分的獵人頭與巫術的儀式，早已消失了。有些傳統的藝術，像伊邦族的紡織法已很少見到了。今日的長屋比這些相片被攝取的年代是更興盛的住屋。然而，從長屋走窺望見的往年的鄉村景緻以及衰弱的老酋長，對於現代的砂撈越，仍是保持不變。

Klemantan alfresco in the Madang area

Pendiau bansa Klemantan di Madang

Orang Klemantan di Madang

在馬當區卡禮曼丹，情侶怡然自得

Aban Deng, Klemantan chief of Long Wat

Aban Deng, ketua kaum Klemantan di Long Wat

Aban Deng, tuai ari Klemantan di Long Wat

弄瓦的卡禮曼丹酋長亞邦丁

Tama Bulan Wang, Kenyah chief

Tama Bula Wang, ketua kaum Kenyah

Tama Bulan Wang, tuai bansa Kenyah

百南肯雅酋長他馬巫蘭汪

Saribas Iban woman weaving

Wanita Iban Saribas sedang bertenen

Iban Saribas betenen

詩里末的伊邦女人織布

Batang Lupar Ibans

Orang Iban Batang Lupar

Iban Batang Lupar

鲁巴河的伊邦人

A group of Ibans in the Second Division

Orang2 Iban di Bahagian Kedua

Bala Iban ari Bagi Kedua

第二省的一群伊邦人

Skrang Ibans

Iban Skrang

Orang Iban Skrang

色克蘭的伊邦人

Iban women dancing with heads
Wanita Iban menari membawa kepala
Indu Iban naku antu pala
伊邦婦女的人頭舞蹈

Saudagar Jeti, Iban trader of the Krian
Saudagar Jeti dari kawasan Krian
Sadagar Jeti ke ari Krian
克里安的伊邦商人蘇達卡·邁地

Penghulu Dalam Munan, an Iban leader of the late 19th and early 20th Century.

Penghulu Dalam Munan, ketua Iban pada penghujung abad ke 19 dan awal abad ke 20

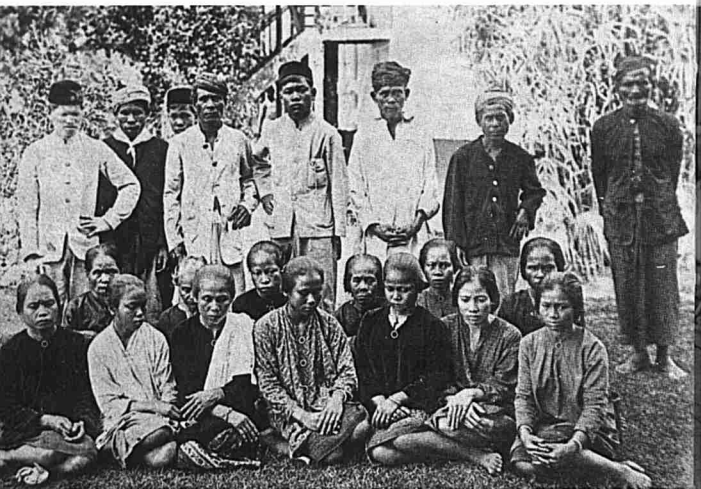
Penghulu Dalam Munan, tuai bangsa Iban dalam kandang taun 1800 ngagai taun 1900

在十九世紀末與二十世紀初的一位伊邦族領袖達蘭慕南酋長

Temonggong Koh

德芒光各

Lundu Sebuyaus

Bansa Sebuyau di Lundu

Orang2 Lundu Sebuyau

倫樂的詩巫遙人

Kayan making fire with pusa

Kayan ngaga api ngena 'pusa'

Orang Kayan menghidupkan api dengan pusan

加央用「布紗」生火

Kayan camphor collectors selling to Chinese

Kayan nyual garu ngagai China

Pemotong kayu barus sedang menjualkannya kepada orang China

收集樟腦的加央人把其貨賣給華籍商人

Kenyah girl with head

Gadis Kenyah membawa kepala

Indu Kenyah megai antu pala

肯雅少女與人頭

Kayan chieftess

Ketua Wanita Kaum Kayan

Bini tuai Kayan

加央的酋長

Tama Usong, Kayan chief

Ketua kaum Kayan, Tama Usong

Tama Usong, tuai bansa Kayan

加央酋長他馬烏孫

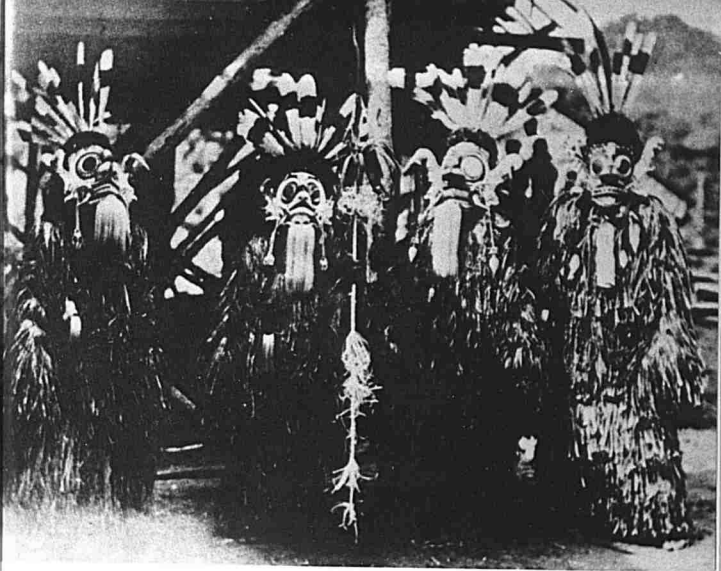

Laki Bo, Kayan chief

Laki Bo, Ketua Kaum Kayan

Laki Bo, tuai bansa Kayan

加央酋長拉基波

Kenyah dayongs wearing masks

Manang Kenyah

'Dayong' (Bomoh) orang Kenyah me-
makai Topeng

戴面具披法衣的肯雅巫醫

Kelabit blacksmiths using stone hammer

Tukang besi Kelabit membuat penukul batu

Bansa Kelabit ngamboh

加拉華的鐵匠用石錘打鐵

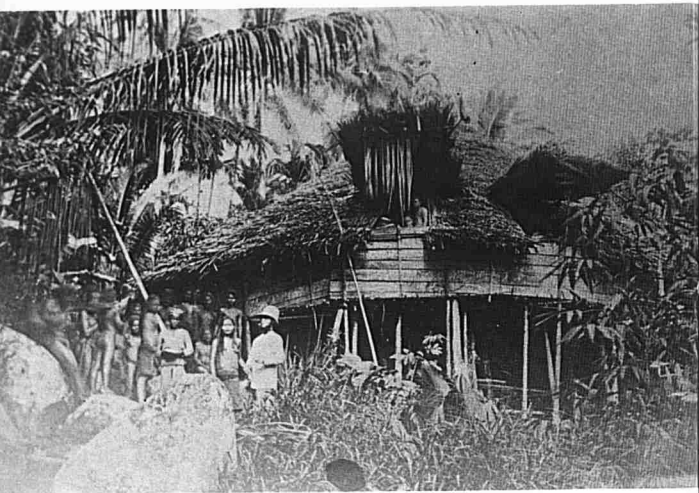

Kelabit men

Lelaki bansa Kelabit

Orang2 lelaki Kelabit

加拉華人

Land Dayak headhouse, Peninjau

Rumah endor nyimpan antu pala,
enggi Dayak Darat di Peninjau.

Rumah tempat menyimpan kepala bagi
orang2 Dayak Darat, Peninjau

在朋寧魯的陸達雅克人的「頭屋」

Land Dayak men

Orang2 lelaki Dayak Darat

Lelaki Dayak Darat

陸達雅克族的男人

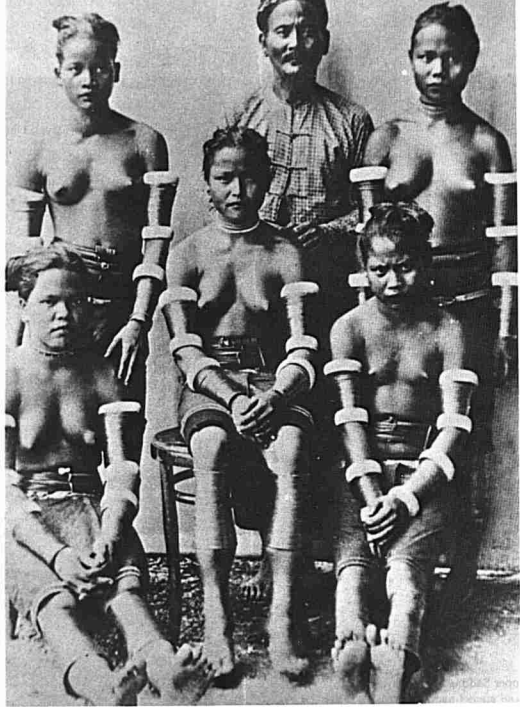
Upper Sadong Land Dayak chief

Ketua kaum Dayak Ulu Sadong

Tuai Dayak Darat di Ulu Sadong

上砂窩的陸達雅克的酋長

Land Dayak girls

Indu Dayak Darat

Gadis Dayak Darat

陸達雅克少女

Bukatan girl

Gadis Bukatan

Indu Bektan

巫卡丹的少女

Skapan chief and his wives, upper
Rejang

Tuai bansa Skapan enggau bini iya, di
Ulu Rejang

Ketua kaum Skapan dan isteri2nya, di
Ulu Rejang

拉讓河上的詩卡邦酋長與其妻子

Kanowit women in the upper Rejang River

Wanita2 Kanowit di Ulu Sungai Rejang

Bansa Kanowit ari Ulu Batang Rejang

在拉讓河上游的加拿逸女人

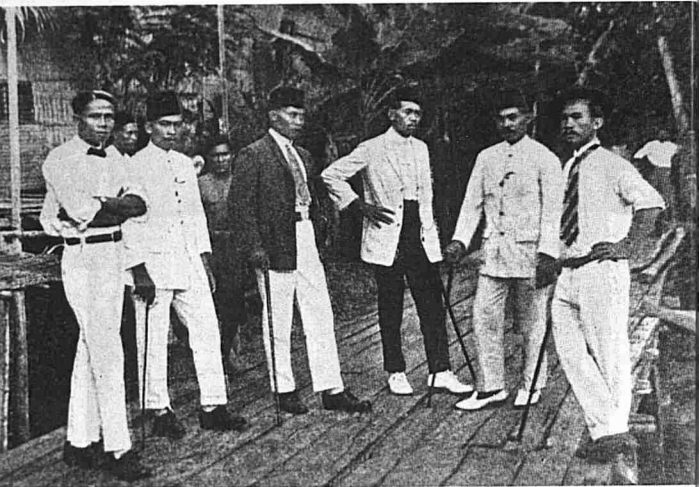
Punan boy

Budak lelaki Punan

Anembiak lelaki bansa Punan

普南族的男孩子

Melanaus in their best outfits

Bansa Melanau bepakayan manah

Orang Melanau dengan pakaian teristimewa mereka

盛裝的馬蘭諾人

Melanau infant wearing head mould

Anak mit bansa Melamau ngena simpai pala

Bayi Melanau memakai pemipih kepala

戴頭模的馬蘭諾嬰孩

Melanau Tua Kampong Dawi and family

Dawi, tuai kampong Melanau enggau sida sabilik

Tua Kampung Dawi, seorang Melanau dan keluarganya

馬蘭諾村長達威與其家人

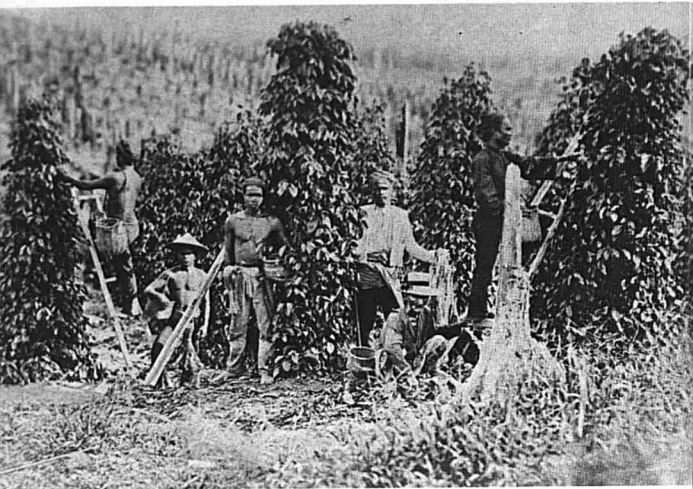

Punan men at Long Akah, Baram

Bansa Punan ari Long Akah, Baram

Orang2 lelaki Punan di Long Akah,
Baram

峇南河弄阿卡的普南人

Malay estate workers in the First Division.

Melayu ke gawa ba kebun dalam menoa
Bagi Kesatu

Pekerja2 Melayu disebuah ladang dalam
Bahagian Pertama

在第一省的馬來園工

Chinese goldminers, Bau

Pelombong2 emas bangsa China di Bau

China ke ngiga Mas di Bau

石隆門金礦的華工

Murut Head Feast

Istiadat Murud memuja kepala orang

Gawai bansa Murut

摩祿族慶祝獵頭宴會

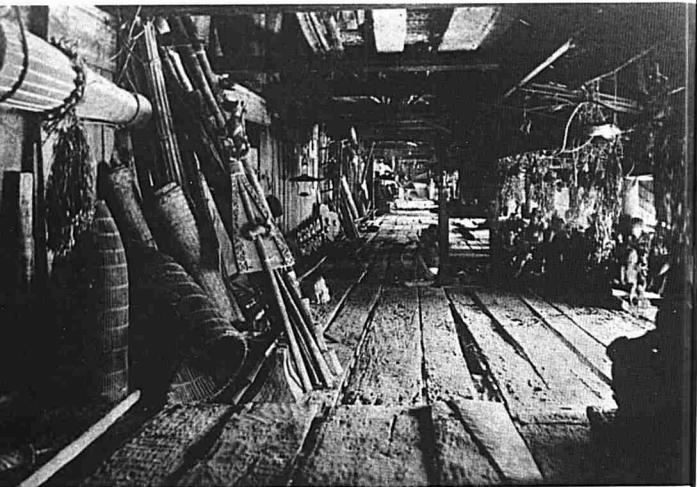

Malay women

Wanita Melayu

Indu bansa Melayu

馬來婦女

Interior of Kayan Longhouse

Bahagian dalam Rumah Panjang orang Kayan

Gaya dalam rumah panjai Kayan

加央長屋的内部

IV

URBAN LIFE

With the exception of Brunei town northwest Borneo was almost wholly rural when James Brooke arrived in 1839. There was, however, a small Malay settlement at Kuching, the centre of the Brunei Malay administration for the Sarawak River area; it was natural that Brooke made the town his capital. From that time on the former Malay village has been the leading town in northern Borneo as well as the political, administrative, commercial and social hub of Sarawak. It has only been since World War II that other towns notably Sibul and Miri have begun to challenge Kuching for supremacy.

Then as now the town centred around the Chinese bazaar district, situated across the river from the Brooke Astana and fort; the tone of urban life was essentially Chinese, the bazaar providing the focus for commercial and social life. Most Chinese lived above their shophouses or in boarding houses in the bazaar; only the wealthiest Chinese and the small European group lived in bungalows outside the town area. Padungan Road, the centre of a thriving business district today, was little more than sago factories, while the suburban areas to the west and south of the bazaar were only beginning to be developed. Among other differences, India Street was joined to Carpenter Street where the Bank Negara now stands, while the bandstand and an esplanade occupied what is today the Central Padang. No godowns blocked the view of the river from Main Bazaar. The Sungai Kuching, for which the town is named, was only filled in a decade or two after the turn of the century; Temple Street occupies that spot today.

The Chinese began arriving with the establishment of Brooke government and soon became the largest urban group, especially after large-scale Chinese immigration commenced after 1870. There were also a number of Indians, many of them Muslims. Many Sarawak Malays also lived in Kuching and other towns; indeed, Kuching began as a Malay town and has always boasted a sizeable Malay population. But very few Malays lived in the bazaar area; most lived in the kampongs across the river and to the west and southeast of the bazaar. Some of these latter have now disappeared. The kampong, a timeless institution, combined many features of urban and rural life, being in reality a relatively self-contained village situated often within or near a town. This was even more so in the old days.

The population of Kuching grew from about 6,000 in 1848 to perhaps 20,000 by 1880 and close to 30,000 by the early 1900's.

Sarawak

Everyday life in the town was varied. For the Chinese, the ubiquitous general stores and sundry goods stores of the bazaar were augmented by stalls and shops providing an assortment of food, drink and entertainment. Occasional Chinese *wayangs*, often sponsored by the opium or gambling concessionaires, helped attract both *towkays* and workers to the gambling stalls and opium dens, then an integral part of Sarawak Chinese culture. Religious processions, both Christian and traditional Chinese, the yearly racing meetings, and regattas and outings to Santubong on the coast, also provided entertainment, while the Sarawak Museum, opened in 1891, was a popular spot. Rickshaws were the common mode of transportation. There were several Chinese schools as well as the Anglican and Roman Catholic schools, which were both smaller and less sophisticated than today. Chinese *towkays* such as Law Kian Huat and Ong Ewe Hai, the founders of the well-known Law and Ong families of Kuching, were major forces in community affairs.

Malay life was more genteel. Women were usually veiled and seldom seen outside the home; this custom only ended with the Japanese Occupation. Some Malays were extremely prominent in the Brooke administration and active in community affairs; indeed, the Supreme Council was composed largely of Kuching Malay leaders. There were several Malay schools, teaching both practical subjects and the Koran, and men like the schoolmaster, Inche Abu Bakar, provided an intellectual focus for the town.

Kuching was, of course, not the only town but pictures are most easily available for the capital. Bau, Simanggang, Sibul and Bintulu were also important in the early days. In these outstations life was generally quieter. Bau was the centre of a great mining district where Chinese and European companies worked for gold and antimony. The Borneo Company Ltd. even had a railroad at the Bidi mine. Although an important town by the mid-1880's, Sibul only began to suggest the modern bustling urban area with the advent of the Foochows in 1901. More typical, perhaps, of the smaller outstations was Marudi, then called Claudetown, with Chinese general stores fronting the river and various Dayak customers supplying the clientele for the Chinese shopkeepers. Trade was generally on the barter system. The populations of these towns seldom exceeded a few hundred.

The illustrations selected for this section suggest that urban life has, at least on the surface, changed more than rural life over the years. Certainly the pace and nature of social, economic and cultural change can more readily be seen in an urban setting. The face of Kuching has changed a great deal since these

photographs were taken, although the main contours of the town would still be recognizable by a resident of an earlier period. If the high-sailed *bandongs* on the river have been replaced by freighters, and *atap* or *bilian* shophouses by brick and concrete structures, urban life still retains a bazaar orientation similar to former times.

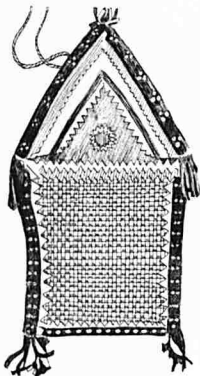
KEHIDUPAN DIBANDAR

Kechuali Bandar Brunei, bahagian barat laut Borneo hampir2 semuanya boleh dianggap sebagai kawasan2 luar bandar bila James Brooke sampai dalam tahun 1839. Walaupun begitu ada terdapat satu kawasan kediaman orang2 Melayu di Kuching, pusat pentadbiran orang2 Melayu Brunei untuk kawasan Sungai Sarawak; maka sudah tentulah Brooke memilih kawasan ini menjadi ibu negerinya. Mulai dari waktu itu, tempat kediaman orang2 Melayu itu menjadi bandar terpenting dibahagian utara Borneo, disamping merupakan pusat siasah, pentadbiran, perdagangan dan sosial bagi negeri Sarawak. Hanyalah setelah Perang Dunia Kedua sahaja bandar seperti Sibu dan Miri mulai membangun dan bertanding merebut keutamaan Kuching.

Seperti keadaan sekarang ini, waktu itu, bandar tertumpu disekitar daerah pasar orang2 China, yang letaknya diseberang sungai berhadapan dengan Astana Brooke dan Kubu; pada hakikatnya kehidupan dibandar mementingkan orang2 China, yang mana pasar itu menyediakan pekara2 perdagangan dan sosial dalam kehidupan. Kebanyakan orang2 China tinggal diloteng-loteng kedai atau dirumah tumpangan dalam pasar itu. Hanya orang2 China yang terkaya dan kumpulan kecil orang2 Eropah sahaja tinggal dalam banglo diluar kawasan bandar. Jalan Padungan, pusat perniagaan yang begitu berkembang sekarang ini, hanya merupakan tempat yang baik sedikit dari kilang rumbia. Disamping itu kawasan yang berhampiran dengan bandar membawa kebarat dan keselatan pasar itu hanya baharu mulai berkembang. Perbezaan yang terdapat antara zaman itu dengan sekarang ialah antara lain, India Street adalah bersambung dengan Carpenter Street, dimana sekarang terletak Bank Negara disamping satu pentas band dan tempat peranginan terletak dikawasan Padang Central sekarang ini. Tidak ada gudang2 yang terdapat sekarang ini dihadapan Main Bazaar. Sungai Kuching dari mana nama bandar ini diambil hanya diisi dengan tanah dalam masa sepuluh atau dua puluh tahun selepas kurun itu beredar; bekas sungai itu sekarang terdapat Temple Street.

Orang2 China mulai datang dengan terbentuknya kerajaan Brooke dan dalam masa yang singkat telah menjadi kumpulan yang paling ramai menduduki bandar, terutama selepas kemasukan beramai-ramai orang China kenegeri ini selepas tahun 1870. Terdapat juga kumpulan2 orang India yang kebanyakannya beragama Islam. Banyak diantara orang2 Melayu Sarawak tinggal di Kuching dan bandar2 lain; memang Kuching bermula sebagai bandar orang2 Melayu dan selalunya mengandungi

jumlah penduduk2 Melayu yang agak banyak juga. Tetapi hanya sejumlah kecil orang2 Melayu tinggal dikawasan pekan; kebanyakan mereka tinggal dikampung2 seberang sungai dan dibahagian barat dan tenggara pekan itu. Sebahagian dari penduduk2 Melayu dibarat dan tenggara pekan kini telah berpindah pula. Kampung, merupakan tempat kekal, menggambarkan gabungan hidup dibandar dan luar bandar yang pada hakikatnya mengandungi kaedah tersendiri, selalunya terletak dalam atau disekeliling bandar. Keadaan ini lebih jelas dimasa-masa yang silam.

Jumlah penduduk Kuching bertambah dari kira2 6,000 orang dalam tahun 1848 menjadi 20,000 dalam tahun 1880 dan hampir2 30,000 dalam awal kurun kedua puluh. Kehidupan sehari-hari dalam bandar adalah tidak tetap. Bagi orang2 China, gudang2 am yang tersedia bagi kedai2 kecil yang mana dapat merupakan tempat2 bagi makan2, dan minum2 serta berbagai-bagai hiburan. Wayang2 China yang diselenggara diwaktu-waktu yang tertentu, selalunya dianjurkan oleh gerombolan2 perjudian atau menghisap chandu yang bertujuan untuk menarik taukeh2 kepada judi dan chandu dan bukan untuk memperkembangkan kebudayaan China di Sarawak. Perarakan2 kedua-dua agama Keristian dan China asli, perlumbaan tahunan, lumba perahu dan perkelahan di Santubong satu kawasan tepi laut juga menjadi puncha hiburan, disamping Muzium Sarawak yang dibuka dalam tahun 1891, merupakan tempat yang diminati. Becha merupakan alat pengangkutan yang biasa. Waktu itu terdapat banyak sekolah2 China serta sekolah2 Anglikan dan Roman Katholik, yang mana jauh lebih kecil dan lenggang dari yang ada sekarang. Taukeh2 China yang terkenal seperti Law Kian Huat dan Ong Ewe Hai, yang menjadi pengasas kerabat2 Ong dan Law yang terkenal itu, adalah merupakan tenaga utama dalam pekara2 kemasharakatan.

Kehidupan orang2 Melayu pula lebih ketat. Orang2 perempuan selalunya bertudung dan jarang2 dilihat diluar rumah; dan adat ini hanya berakhir dizaman penaklukan Jepun. Setengah2 orang Melayu adalah merupakan orang2 yang sangat terkemuka dalam pentadbiran Brooke dan sangat giat pula dalam kemasharakatan; adalah tidak dapat dinafikan yang Majlis Tertinggi mengandungi banyak orang2 Melayu Kuching. Terdapat juga banyak sekolah2 Melayu, yang mengajar kedua2 pelajaran2 yang diperlukan dan juga pelajaran2 agama. Orang2 seperti guru besar, Enchik Abubakar, merupakan perhatian kebijaksanaan dibandar itu.

Bukanlah hanya Kuching sahaja bandar yang ada waktu itu, tetapi kebanyakan gambar2 yang mudah didapati adalah

gambar ibu kota ini. Bau, Simanggang, Sibü dan Bintulu, adalah juga bandar2 yang penting dizaman itu. Namun begitu kehidupan dikawasan-kawasan luar ini adalah lebih lenggang sedikit. Bau adafah pusat perlombongan didaerah mana orang2 China dan Eropah bekerja untuk mendapatkan emas dan antimony. Sharikat Borneo Berhad sampai mengadakan jalan2 keretapi di Lombong Bidi. Sekalipun Sibü merupakan bandar yang penting dipertengahan tahun 1880an, ia hanya menunjukkan perubahan moden bagi kawasan bandaran itu dengan kemasukan orang2 Foochow dalam tahun 1901. Sebuah pekan luar bandar yang tersendiri ialah Marudi, yang waktu itu dikenali sebagai Claudetown dimana terdapat kedai2 orang China yang menghala kearah sungai dan pelanggan2 dari berbagai kumpulan orang2 Dayak membekalkan barang2 untuk jualan bagi pekedai2 China. Perniagaan waktu itu masih lagi menggunakan sistem bertukar pengeluaran. Jumlah penduduk pekan2 ini tidak pernah melebihi angka beberapa ratus orang.

Gambar2 yang dipilih untuk bahagian ini dapat menunjukkan, bahwa kehidupan dalam bandar, sekurang-kurang pada lahirnya, telah berubah dengan lebih pesat dari luar bandar dalam masa beberapa tahun sahaja. Sudah barang tentu yang peringkat2 dan keadaan sosial, ekonomi dan kebudayaan berubah dengan lebih jelas pada latar belakang bandar2. Pemandangan Kuching adalah jauh berubah dari rupanya bila gambar2 ini diambil, walaupun keadaan utamanya masih boleh dikenali oleh orang2 yang pernah hidup dizaman-zaman awal itu. Jika perahu bandung berlayar kini bertukar dengan perahu2 berjentera, atap2 nipah atau belian bagi rumah kedai kini bertukar dengan bata dan semin; namun kehidupan di bandar tidak banyak bezanya dengan zaman2 yang telah lalu itu.

PENDIAU DI NENGERI

Kelimpah ari pasar Brunei, samoa menoa tunga ngagai awak utara-barat Borneo endang mengkang menoa pesisir leboh James Brooke datai dalam taun 1839. Tang maia nya, bisi mega tumpok Melayu di Kuching, laban ke endang palan perintah Brunei ke megai menoa ngelingi Sungai Sarawak. Nya kabuah alai James Brooke ngaga Kuching nyadi indu nengeri menoa tu. Bepun ari nya Kuching endang nyadi ka palan perintah, dagang, enggau pengawa bukai ke bekaul enggau perintah di Sarawak. Pasar bukai baka Sibu enggau Miri, semina udah Perang Dunya ti Ke-dua baru mupok ngayan ka pemansang diri.

Ari menya datai ke diatu, bansa China endang tebal agi diau ngelingi pasar Kuching, ke didudok ka beseberai enggau Istana sereta kota Brooke; gaya pendiau di pasar endang nitih ke enggi China, laban pasar endang nyadi ka palan bedagang sereta enggau endor betemu enggau pangan diri. Tebal agi bansa China diau ba sadau kedai sida tauka ba rumah numpang, laban semina China ke kaya enggau sekeda Orang Putih ke diau ba rumah ke manah agi, ke nyeliah ari pasar mimit. Jalai Padangan, ke diatu nyadi ka palan bedagang, agi menya semina alai nudok ka injin mulong, tang muak ka selatan enggau barat pasar Kuching, endor dia baru ditumbuh ka. Sekeda utai ke bisi berubah mimit, iya nya India Street nyambong Carpenter Street ba senentang endor Bank Negara diatu, lalu palan bemain band enggau endor alai ngemata ke main band maia diatu nya endor ke dikumbai Central Padang. Gudang endang nadai ngelindong pasar Main Bazaar ari sungai. Sungai Kuching semina dialit ka saratus tauka duaratus taun ke udah; lalu Temple Street endang ba endor iya ke diatu.

Bansa China mupok datai leboh maia nudok ka perintah Brooke, enda lama udah nya sida endang lebih agi maioh ari orang bukai, lebih agi leboh maia China pindah bebala maioh udah lepas taun 1870. Maia nya mega bisi orang bansa India, lalu tebal agi sida iya megai pengarap Islam. Melayu Sarawak pan maioh mega diau di Kuching lalu pia mega ba pasar bukai; tang enti nitih ka, Kuching endang bepun ari pasar Melayu, lalu endang selalu bisi numbas iya pemaioh bansa Melayu. Tang taja pia, mimit bendar Melayu ke diau di pasar; tebal agi sida diau berumah betumpok di seberai pasar Kuching sereta enggau muak ka barat pasar. Sekeda ke diau ba endor tunga ngagai barat pasar, diatu maioh udah pindah. Pendiau ba tumpok Melayu endang bisi bela ngayan ka pendiau menoa pesisir enggau pendiau nengeri, laban tumpok sida endang enda tentu jauh ari pasar. Tu lebih agi dipeda leboh maia agi menya.

Pemaioh mensia ke diau di Kuching niki ari 6,000 (enam

ribu) iko dalam taun 1848 ngagai kira 20,000 (duapuluh ribu) dalam taun 1880, lalu semak 30,000 (tigapuluh ribu) dalam taun 1900. Pengidup besahari-sahari di pasar endang balat bandar bejuntah. Ba bansa China, kedai endang bejual barang ke diguna sahari-sahari, ditambah ka enggau endor alai nyual pemakai, utai di-irup, enggau endor ngelantang ka ati diri. Main wayang China ke diator orang ke bejudi enggau nginsap chandu, suah mega dipandang ka, lalu bala towkay enggau bala kuli sida endang sama bela ngemata ka main nya. Leboh maia nya menya, nya meh gamal main asal bansa China ke diau di menoa Sarawak tu.

Bejalai bebala maioh mandang ka pengarap, ke sama nyadi ba orang ke megai pengarap Kristian enggau pengarap asal China, lumba kuda ninting taun, lumba perau enggau ngelantang ka diri ka Santubong, nya sama ngerindu ka ati mensia, lalu Sarawak Museum ke dibuka dalam taun 1891 endang nyadi ka endor ke selalu alai orang nemuai. Maia nya, bicha endang dikena bejalai kin-kitu. Sekula China enggau sekula ke ditumbuh ka gerija Anglika enggau Roman Katholik, sama udah bisi, taja mega sekula nya mit sereta jauh bandar gaya ari iya ke diatu. Towkay bansa China, baka Law Kian Huat seduai Ong Ewe Hai di Kuching, endang orang ke dipeguna bandar leboh berunding ka pekara raban bansa.

Bansa Melayu kira ke imun agi pendiau. Indu sida endang selalu betudong moa sereta jarang dipeda pansut ari rumah. Adat sida ke bakanya semina padam leboh maia pegai Jipun suba. Sekeda bansa Melayu dipeguna bandar leboh maia perintah Brooke, lalu sida iya rajin ngereja pengawa pasal pekara raban bansa; nya alai kaban Supreme Council endang tebal agi tuai bansa Melayu di Kuching. Maia nya mega bisi sekula Melayu, ke nyengkaum ngajar koran kelimpah ari ke ngajar utai bukai, lalu pengajar baka Inche Abu Bakar, endang nyali penemu ka orang ke ba pasar.

Ukai semina pasar Kuching udah bisi maia nya menya, tang gambar pasal iya maioh agi ditemu ari gambar pasal pasar bukai. Pasar Bau, Simanggang, Sibn enggau Bintulu pan sama beguna bandar leboh maia nya menya. Tang ba pasar ke ba menoa pesisir bakanya, pendiau mensia endang sunyi agi. Bau nyadi ka palan endor kompani bansa China enggau Orang Putih begiwa ka mas. Borneo Company endang bisi jalai kerita api di Bidi. Taja mega iya beguna dalam tangan maia taun 1880, Sibn semina mandang ka pemansang nyadi pasar ke rami leboh penatai bansa China Foochow dalam taun 1901. Endang jalan iya pasar menoa ulu, iya nya Marudi, ke dikumbai Claudetown leboh nya menya, bisi kedai China semak tebing ai, lalu bala Dayak ari ulu bejual utai ngagai China kedai ke dia, ke alai

sida selalu betukar ka barang. Nya endang gaya dagang sida menya. Pemaioh mensia ke diau ba pasar ke bakanya jarang ngelui ari dua ngagai tigaratus iko mensia.

Gambar ke dipilih ka bagi ke tu nunjok ka pendiau di nengeri balat agi ubah ari pendiau ke di menoa pesisir. Lebih agi singkang enggau gaya pendiau, pengidup enggau ubah pengawa asal, nampak agi dipeda kitai di nengeri. Gaya pasar Kuching udah jauh bendar berubah ari maia ke ngambi gambar ke ditu, taja mega garis ator pasar agi ulih dikelala orang ke tuai. Enti sema perau ditukar kapal, lalu kedai ke be-atap tauka betiang teras ditukar batu bata enggau betiang semin, agi meh pendiau di nengeri ngembuan gaya pendiau iya ke agi menya.

城市的生活

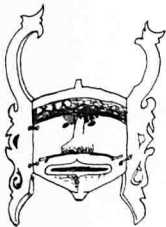

當詹姆斯布律克在一八三九年到達砂朥越時，婆羅洲西北岸，除了汶萊一個城市外，全是鄉野之地，那時的古晉是一個小小的馬來鄉村，亦是汶萊馬來人統治砂朥越河流域的行政中心。這是很自然的，布律克把這市鎮設為他的首都。從那時起，這個馬來鄉村便成為婆羅洲西北岸的最大都市，同時也是砂朥越的政治，行政，商業與社會的中心。一直在第二次世界大戰後，其他都市，像詩巫與美里才開始欣欣向榮，欲與古晉一爭長短。

當時的古晉市與現在的一樣，以華人經商之區為中心。它建在河岸與布律克的王宮與堡壘遙遙相對。都市生活的格式，基本上是屬於華人的；而都市提供了商業與社交的生活。大多數華人都住在他們店屋的樓上或其他巴剎的住屋；祇有少部分富有的華人與歐洲人住在市郊的平房。今日商業繁盛的浮羅岸，在那時不過是比碩莪廠較好一點的地帶；同時巴剎西方與兩面的市郊才開始發展。其他不同的地方，例如那時的印度街與亞答街聯成一街道，但現在被國家銀行的建築物截斷；那時的公園與音樂演奏亭即是現在的中央廣場。那時老巴剎前面沒有貨倉擋住了河上面的景緻。古晉市的名是來自一條以古晉為名的河，在本世紀十年代或二十年代之間被填平，即廟街所佔的地点。

華人在布律克政府成立後，即開始湧入，不久即變成都市居民中最大的民族，尤其在一八七〇年後，大批的華籍移民來臨砂朥越。移民中也有些印度人，他們大多數是回教徒。很多馬來人也來到古晉或其他都市居住。其實古晉市開始的時候，是一個馬來人的都市，因此到了現在，其馬來居民的人數還是相當可觀。但是，他們很少住在市區裏，大部分是在河對岸，以及巴剎的西面與東南面的甘榜裏。但在古晉市郊這一區的甘榜，有些已消失了。馬來人的甘榜是一種混有城市與鄉村生活的組織，無從稽查始自何時；而實際上，此種位於市區內或其近郊的甘榜，是相當保守性的。此情形在古時更甚。

古晉的人口，在一八四八年，大約祇有六千人；在一八八〇年幾乎增加到二萬人；到了二十世紀初，已增到三萬人。城市裏每天的生活是五花八門的。華籍商人在市內遍設百貨商店與糧食雜貨店，加上許多食攤與酒樓，供人吃與宴客。有時還有華人戲班做戲，多數是雅片館或賭場的老板聘請的，藉以吸引「頭家」或工人到他們的賭攤或雅片館去。這是當時砂朥越華人社會中不可缺少的一部份文化。在娛樂方面，有基督教的宗教遊行與華人傳統的遊神會；有每年的跑馬與賽船；還可到山都望海濱去遊玩。在一八九一年，砂朥越博物院落成開放後，成為人們最喜愛去的一個名勝。人力車是當時最普通的交通用具。在古晉那時有幾間華校，聖公

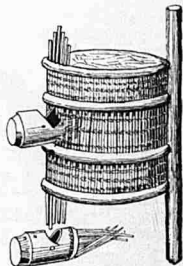

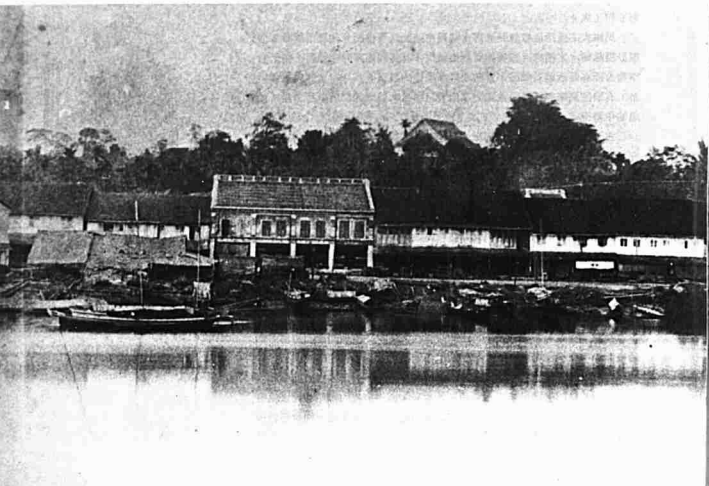
會和天主教辦的英校；但都比現在的小，而且設備簡單。華人頭家，如劉建榮與王友海是當時華人社會最重要的領袖。他們的後代即是古晉著名的劉家與王家。

馬來人的生活比較悠閒。婦女都用布遮面且少出門。此風俗至日本佔領砂朥越時，才消失。在布律克統治時代，有些馬來人非常顯要，在社會事務方面亦頗活躍。的確，那時的最高議會的議員大多是古晉的馬來族領袖，有幾間馬來學校教可蘭經與其他實用科目。教師阿都巴卡是為當時知識的中堅份子。

古晉當然並不是唯一的都市，但是祇有這個首都的相片最容易找到，在早期的砂朥越，石隆門，成邦江，詩巫與民都魯也是很重要的都市。但在這些地方的都市生活大體上是比較安靜的。石隆門是一種探礦的大地區，有華人與歐洲人在那裏開採金礦與錫礦。娘慕有限公司甚至建有鐵路通到「比地」的礦場。雖然在一千八百八十年代中葉，詩巫已是一個重要的都市；但是到了一九〇一年，福州籍移民來後，才開始變成一個興盛的都市。在其他較小的市鎮中，較代表性的，可算是馬魯帝市，那時稱為克老得鎮。在那兒有臨河而建的華人商店，而達雅克各族便是這些商店的主要顧客。物物交換是當時普遍的貿易方式。這些小都市的人口很少超過數百人。

在這一章裏所選的早期城市生活的圖片，在表面上比鄉村的生活，在過去許多年來，變化得多了。當然在城市的生活中，社交，經濟與文化的變化是較容易看出的。自然這些照片被攝取後，古晉的市容已大有改變，不過一個早期的居民還能認出它的主要地勢。雖然河裏的帆船已代以輪船，「亞答」或木瓦的店屋改變為水泥鋼骨的建築物，但是城市的生活仍保留如過去般的巴剎的原有地位。

Kuching, 1864

Kuching dalam tahun 1864

Kuching dalam taun 1864

一八六四年的古晉

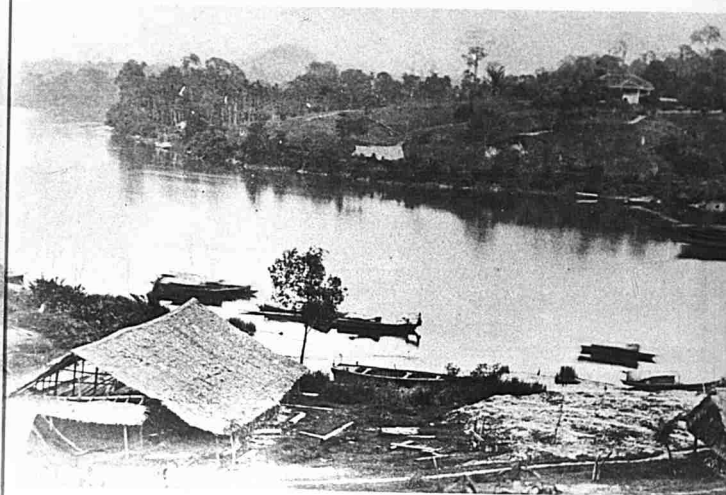

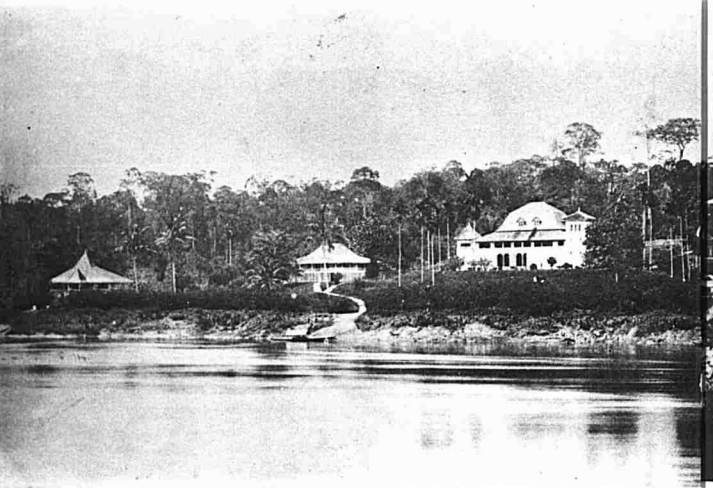
Looking Upriver from Bukit
Mata c. 1864

Pemandangan kearah Ulu Sungai
dari Bukit Mata, tahun 1864

Tinjau kulu ari Bukit Mata, taun 1864

在一八六四年從馬他山望見的河流上游

The Government House c. 1860

Rumah Kerajaan, tahun 1860

Rumah Perintah, taun 1860.

一八六〇年的政府屋

Kuching waterfront c. 1900

Tepian perairan Bandar Kuching tahun
1900

Tebing ai pasar Kuching, taun 1900

一九〇〇年的古晉河邊

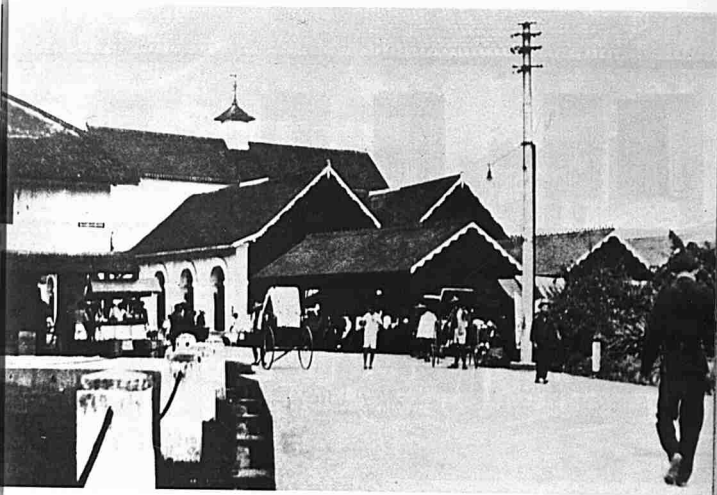

Sarawak River scene c. 1910

Pandangan Sungai Sarawak tahun 1910

Gaya ba sungai Sarawak, taun 1910

一九一〇年的砂撈越河景

Old Market

Pasar Lama

Pasar sayur ke lama

老市場

Chinese shops in bazaar c. 1870

Kedai2 China di pasar, tahun 1870

Kedai China di pasar, taun 1870

一八七〇年的華人商店

Main Bazaar c.1880

Jalan Main Bazaar, tahun 1880

Pasar Main Bazaar, taun 1880

一八八〇年的老巴剎

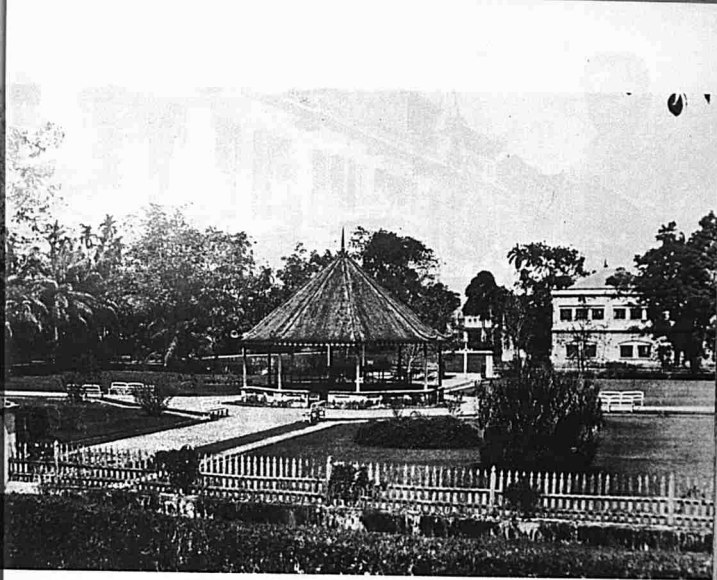

Main Bazaar from Thompson Road

Main Bazaar dipandang dari Thompson Road

Main Bazaar dipeda ari Jalai Thompson

從湯遜路望見的老巴剎

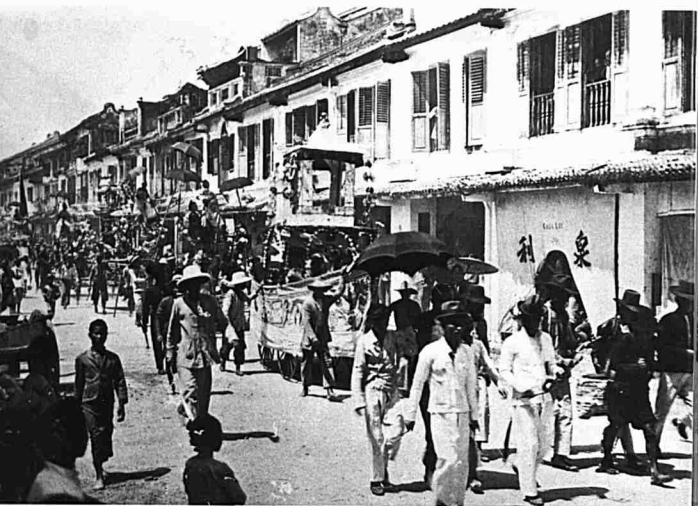

Esplanade and Bandstand, Kuching

Tempat perangan dan pentas band,
Kuching

Padang endor bemain Band, Kuching

公園與音樂演奏亭

Chinese procession along Main Bazaar
c. 1900

Bansa China bejalai bebala maioh
nengah Main Bazaar taun 1900

Perarakan orang2 China di Main
Bazaar tahun 1900

一九〇〇年在老巴剎街道上的華人遊神隊伍

A hawker in Kuching c. 1915

Penjaja di Kuching, tahun 1915

Orang bedaja di Kuching, taun 1915

一九一五年占晋市的一小販

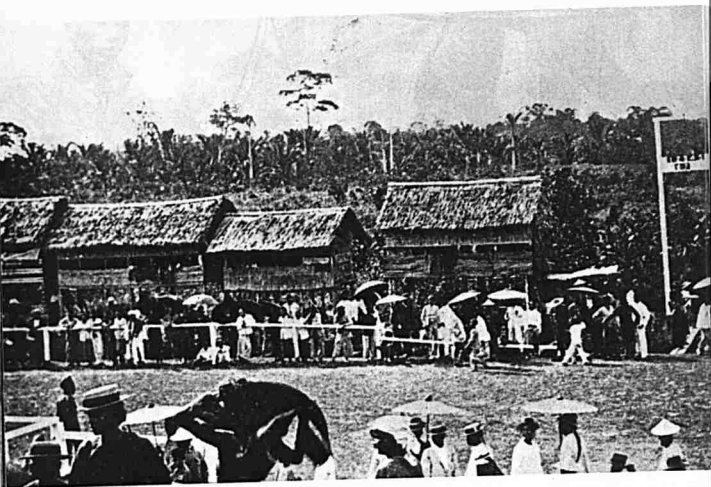
Rickshaw and children c. 1915

Becha dan kanak2 tahun 1915

Anak mit nepan bicha taun 1915

三輪車與孩子

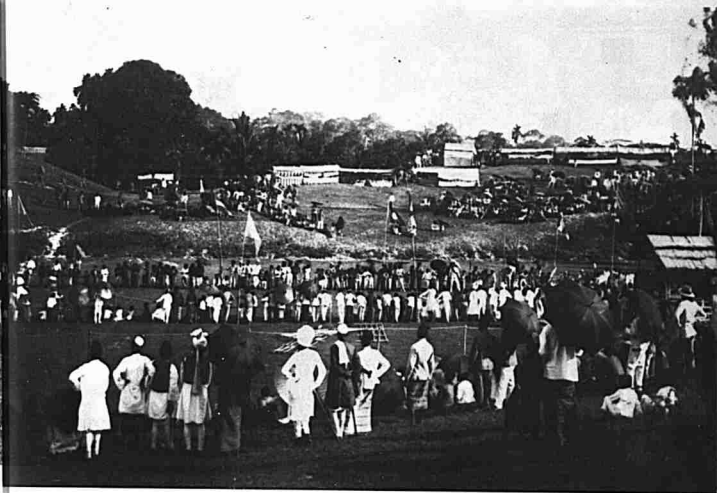

Race course and people c. 1890

Mensia ba padang lumba kuda taun
1890

Padang lumba kuda dan orang ramai,
tahun 1890

在一八九〇年跑馬場上的人群

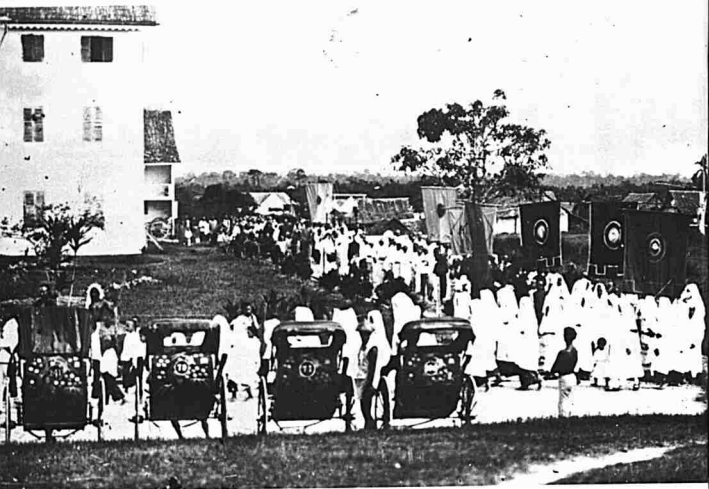

Kuching race course c. 1910

Padang Lumba Kuda di Kuching,
tahun 1910

Padang endor belumba Kuda di Kuching,
taun 1910

一九一〇年的古晉跑馬場

Roman Catholic procession, Kuching

Perarakan Roman Katholik, Kuching

Orang Roman Katolik bejalai bebala
maioh di Kuching

天主教的遊行隊伍

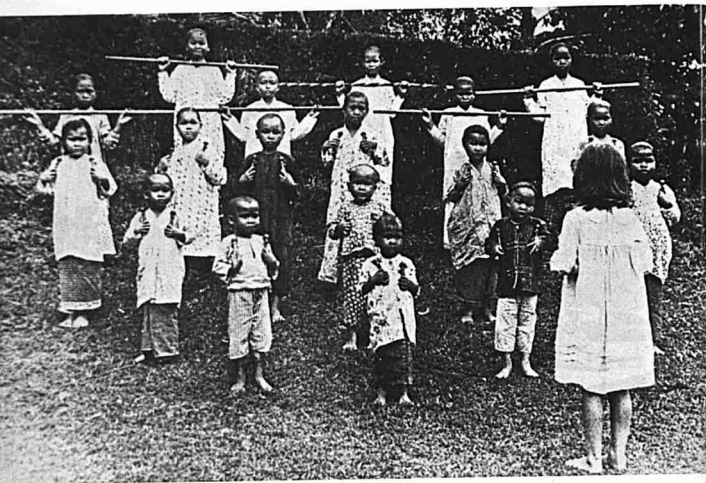

S.P.G. Girls' School, Kuching, c. 1910

Sekula Indu Gerija S.P.G., Kuching,
taun 1910.

Sekolah Perempuan S.P.G., Kuching,
tahun 1910

一九一〇年的聖公會女校在古晉

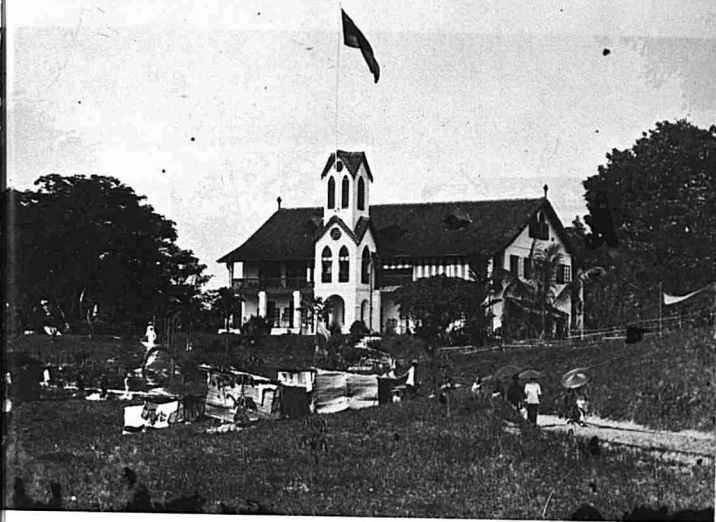

Practising Exercises

Belajar besenam

Berlatih Senaman

女學生練習

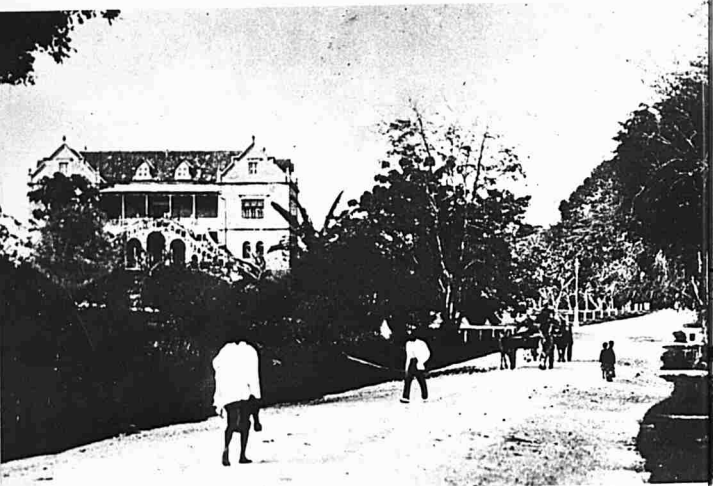

St. Thomas' School c. 1908

Sekolah Saint Thomas tahun 1908

Sekula St. Thomas, taun 1908

一九〇八年的聖多瑪英校

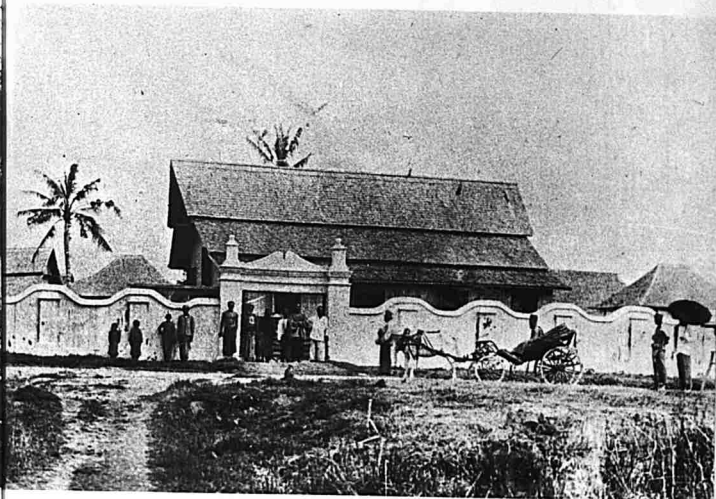

Old Museum and Rock Road

Museum ke lama enggau jalai Rock
Road

Muzium Lama dan Rock Road

舊博物院與大石路

Abdullah's House in Kuching c. 1870

Rumah Abdullah taun 1870

Rumah Abdullah, tahun 1870

在古晉亞都拉之屋（1870年）

Some leading citizens of Kuching c 1865
2nd from left: Mastan, K. Medin,
Abdullah, Law Kian Huat.

Sekeda tuai raban bansa di Kuching,
taun 1865.
Lumor dua ari kiba: Mastan, K. Medin,
Abdullah, Law Kian Huat.

Beberapa orang yang terkemuka di
Kuching dalam tahun 1865.
Nombor 2 dari kiri: Mastan, K. Medin,
Abdullah, Law Kian Huat.

一八六五年吉甯的一些社會名流
從左第二人起：馬斯丹，英丁，亞都拉，
劉建發

Some Kuching Leaders c. 1910
 Standing L. to R.: Japanese doctor,
 Chong Long,
 Postmaster,
 Dr. Chan, Dr. Ding.
 Seated L. to R.: Datu Patinggi, Abang
 Abdillah, Inche Abu
 Bakar, (unknown)

Ketua2 Kaum di Kuching 1910
 Berdiri dari kiri kekanan:
 Doktor Jepun, Chong Long,
 Ketua Pejabat Pos,
 Doktor Chan, Doktor Ding.
 Duduk dari kiri kekanan:
 Datu Patinggi, Abang Abdillah,
 Enchik Abu Bakar, (tidak dikenali)

Sekeda tuai-tuai di Kuching (taun 1910)
 Bediri ari kiba ka kanan:
 Lutor Jipun,
 Chong Long,
 Kepala Pos Opis,
 Dr. Chan,
 Dr. Ding.
 Dudok ari kiba ka kanan:
 Datu Patinggi,
 Abang Abdillah,
 Inche Abu Bakar,
 (enda dikelala)

一九一〇年古晉的一些領袖
 後排立者從左至右：日本醫生 張龍
 郵政局長 鄭醫生
 丁醫生
 前排坐者從左至右：
 拿督巴丁基 亞板亞地拉
 因仄亞都巴卡 (未知者)

Ong Ewe Hai

王友海氏

Chinese children

Anak2 China

Anemiak bansa China

華族的小孩

SPG football team 1918

Pasokan Bola Sepak SPG, tahun 1918

Team main ball gerija anglika

一九一八年的聖公會的足球隊

Santubong Outing

Perkelahan di Santubong

Ngelantang ka diri di Santubong

在山都望遊玩取樂

Working antimony c. 1870

Bekerja dilombong antimoni tahun 1870

Ngulih ka 'antimony' taun 1870

在錫鐵工作 (1870年)

Bau-Bidi Tram

Terem Bau-Bidi

Kerita dikena antara Bau enggau Bidi

石隆門到比地的鐵軌車

Pioneer Prospecting in Upper Sarawak

Peneroka2 mencari kehidupan di Ulu Sarawak

Ngiga pengeraja tanah di ulu Sarawak

在砂撈越河上淘探鐵

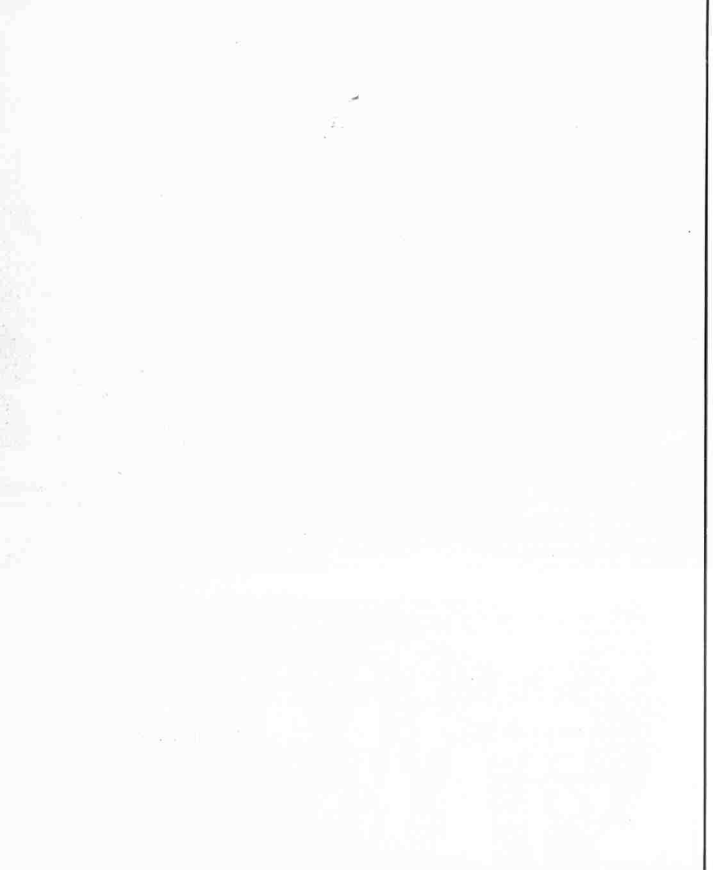

Marudi Bazaar c. 1880

Pasar Marudi tahun 1880

Pasar Marudi taun 1880

一八八〇年的馬魯帝市

THE BROOKE RAJ

The Brooke Raj was a remarkable achievement. James Brooke had acquired the status of an independent ruler. Sarawak flew its own flag, minted its own coinage, issued its own postage stamps, maintained a small military and naval force and had the other trappings of an independent state. Yet the position of its ruler was anomalous. Could a subject of Her Britannic Majesty be ruler of a state not itself subject to the British Crown? For many years the British Government was in two minds. The acquisition of protectorate status in 1888 finally regularised the situation in a manner the Foreign Office could understand, and even then there was some feeling that Sarawak did not fit precisely into any specific category.

Rajah James had established the Raj with the aid of remarkably few European officers. He relied ultimately on the loyalty of the Sarawak Malay Datus without whom he could not have ruled. For many years the relationship was uneasy, but by his death in 1868 he was the accepted ruler and his nephew, Charles Johnson Brooke, who had been *de facto* ruler in the Rajah's declining years, inherited a stable political situation. Rajah Charles continued the practice of allowing the Malay leaders a key role in the governing of the state and a leading role in both the annual Supreme Council and the triennial Council Negri, the major Government advisory bodies.

If effective government depended on the Malay and European elite, the maintenance of the peace of the state and the imposition of the Rajah's government upon the people depended on the warlike prowess of the Ibans, the most numerous of the Dayak peoples. The Ibans were at once the Rajah's most troublesome subjects and his most loyal defenders. Independently minded chiefs would rise against the encroachment of government while those who had accepted Brooke rule would rally to its defence when the war-spear was sent amongst them and they could satisfy their lust for battle in legalised raids upon its enemies. Plunder, heads and the excitement of war were their reward and Rajah Charles' reliance upon his Iban allies preserved these warlike proclivities despite his professed desire to eradicate them. For in truth Rajah Charles was himself an Iban war-leader and never failed to be stirred by the sight of the great war *prahus* with their hundred or more be-feathered warriors massing at the beginning of a punitive expedition.

Brooke rule was intensely personal. It was indisputably autocratic. And yet it was popularly based. The Rajah and his

European officers moved amongst the people they governed with freedom and ease. In Kuching certain formalities were honoured and Brooke ceremony was a composite of Malay and British traditions. The symbols of power were important, but the same Rajah who walked remote and austere beneath the yellow umbrella on ceremonial occasions was at all other times accessible to his people. The Raj suffered, too, from some of the disabilities of any autocratic regime. The aging Charles had his favourites, and jealousies and suspicions marked each succession. Rajah Vyner was slow to adapt to the changing conditions of the twentieth century so that the native peoples were ill-prepared for the post-World War II period, but that war and the modern period could hardly have been foreseen by the Rajah and his officers of the 1930's, administrators of a state that had existed largely in isolation for almost a hundred years. Loyalty to the Raj was deeply ingrained, government was minimal and the personalities of the Rajah and his officers were more important than policy. Of these personalities that of Rajah Charles was the most pervasive. If James was the founder of Sarawak, Charles was the builder who set traditions followed by his successor. When an officer of the post-war government visited remote areas it took him some time to realise that the Rajah the old men revered was not Vyner but Charles Brooke.

Our illustrations try to recapture something of the flavour of the Raj, its pretensions set against its informality. Against the formal photographs of uniformed officers we place the Rane Margaret relaxing on the Batang Lupar and Resident Hose in conference with his warriors. Much about the Raj appears slightly ridiculous to modern eyes. The people of Sarawak are better placed finally to judge the Brooke achievement. We record it here as a fascinating segment of history, as a political entity unique in European rule in Asia and as having had a life of its own of interest to those who now live in what was the Brooke Raj.

PEMERENTAHAN BROOKE

Pemerintahan Brooke boleh dianggap sebagai satu kejayaan yang patut diperingati. James Brooke telah dapat tempat sebagai pemerintahan yang merdeka. Dengan itu Sarawak telah dapat mengibarkan benderanya sendiri, mengeluarkan setem2nya sendiri, membentuk wang shilingnya sendiri, mempunyai angkatan tentera kecil dan angkatan laut, serta lain2 keperluan sebuah negeri yang merdeka. Namun begitu kedudukan pemerintahnya agak anih. Chubalah fikirkan; bolehkah seorang rakyat jelata Ratu Inggeris menjadi pemerintah sebuah negeri yang tidak pun ada kena mengena dengan takhta Inggeris? Kerajaan British tidak mengambil apa2 langkah tentang ini selama dua tahun. Akhirnya dalam tahun 1888 satu langkah telah diambil untuk menempatkan negeri ini dibawah naungan kerajaan Inggeris. Ini telah menyelaraskan kedudukan negeri ini dan boleh difahamkan oleh pejabat luar Inggeris. Namun begitu timbul juga perasaan dikalangan mereka bahwa Sarawak tidak layak untuk diiktiraf mempunyai sebarang tempat tertentu.

Raja James Brooke telah berjaya meletakkan asas pemerintahan Brooke dengan bantuan sejumlah tertentu pegawai2 Eropah. Dia bergantung penuh dengan taat setia Datu2 Melayu Sarawak. Kalaulah tidak kerana mereka dia sudah tentu telah gagal untuk memerintah negeri ini. Bagi beberapa tahun keadaan amat membimbangkan, tetapi diakhir-akhir hayat James Brooke, dia telah diiktiraf sebagai pemerintah mereka. Anak saudaranya, Charles Johnson Brooke, siapa yang pernah memangku pemerintahan diwaktu kemerosotan Brooke, telah mempusakai keadaan politik yang stabil. Raja Charles menyambung pemerintahan dengan memberi peranan utama kepada ketua2 kaum Melayu, bagi menyelenggarakan pemerintahan negeri serta mengambil tugas2 penting dalam kedua-dua Majlis Tetinggi dan Majlis Mashuarat Negeri yang baru dalam permulaannya itu. Ini adalah badan2 penasihat kerajaan.

Jika sebuah kerajaan yang berkesan timbulnya dari hidmat orang2 Melayu dan setengah2 orang Eropah, keamanan negeri serta perlaksanaan undang2 dan kehendak pemerintah pula bergantung dengan kumpulan orang Dayak yang paling ramai, orang Iban, yang memang suka berjuang itu. Orang2 Iban pernah merupakan orang2 yang menimbulkan kachau bilau, namun mereka jugalah pejuang2 yang taat setia. Penghulu2 yang berpendapat bebas sering kali bangun menentang menjalarnya kuasa pemerintah sementara itu gulungan yang telah menerima pemerintahan Brooke pula akan menyusun

barisan mempertahankannya bila lembing isharat perang dikirimkan kepada mereka. Dengan ini mereka akan mengambil peluang melepaskan geram kepada musuh2 itu dengan chara yang tidak melanggarkan undang2 ini. Perampasan, memotong kepala dan kegirangan waktu berperang itu sahajalah yang menjadi hadiah buat mereka dan keperchayaan Raja Charles terhadap orang ini telah menegakkan kegiatan2 ini sekalipun pada hakikatnya dia berusaha menghapuskannya. Sebenarnya, Raja Charles sendiri adalah ketua perang orang2 Iban dan selalu sahaja akan merasa sesuatu bila sahaja melihat beratus-ratus perwira2 sedang berhimpun untuk pergi menyerang.

Pemerintahan Brooke sungguh2 merupakan pemerintahan perseorangan. Ianya adalah pemerentahan yang tidak shak lagi berchorak autokerasi. Namun begitu ianya merupakan asas yang kukuh. Raja itu dan pegawai2 Inggerisnya bergerak dari satu tempat kesatu tempat dikalangan orang2 dibawah perentahnya dengan bebas dan senang. Di Kuching pula beberapa achara2 resmi adalah dihormati dan majlis2 kerajaan Brooke adalah hasil dari chantuman budaya2 Melayu dan Inggeris. Lambang kekuasaan adalah satu pekara yang penting, tetapi Raja yang berjalan hebat dibawah payung kebesaran kuning dalam upacara2 tertentu itu jugalah Raja yang sentiasa sedia untuk bertemu rakyatnya. Raja juga pernah menghadapi kelemahan dan kekurangan dalam satu rejim yang berchorak autokerasi itu. Raja Charles yang sudah agak berumur itu mempunyai orang2 yang dikasihinya lebih yang mengakibatkan chemburu dan salah sangka dalam pemerentahan selanjutnya. Raja Vyner agak lambat sedikit untuk menyesuaikan keadaan dengan perubahan2 dalam kurun keduapuluh yang mengakibatkan orang2 bumiputera tidak begitu siap sedia untuk menempuhi zaman sebelum Perang Dunia Kedua. Raja dan pegawai2nya tidak menduga akan adanya perang dunia dan zaman moden dari tahun2 tiga puluhan. Pentadbir2 negeri ini adalah merupakan gulungan yang terasing dari dunia luar bagi hampir beratus-ratus tahun lamanya. Taat setia kepada Raja telah ditanam dengan berkesan, kerajaan dianggap sebagai, pekara kecil dan keperibadian Raja dan pegawai2nya lebih dipentingkan dari dasar2 kerajaan. Mengenai keperibadian ini Raja Charles lah yang paling menyeluruh dalam hal ini. Jika James telah dianggap sebagai orang yang mula2 menjumpai Sarawak, Charles pula boleh dianggap sebagai pembangun negeri ini dengan membentukkan adat budaya yang diikuti oleh pengantinya. Bila seorang pegawai sebelum perang pergi melawat kawasan2 pedalaman, mereka agak lambat untuk menyedari bahwa Raja yang dihormati oleh orang2 tua ialah Raja Charles dan bukan Vyner.

Gambar2 kita chuba untuk menchurahkan sesuatu yang mengharumkan nama Raja, usaha2nya untuk melaksanakan pekara2 yang tidak resmi. Berhadapan dengan gambar2 pegawai2 yang berpakaian seragam kifa bubuhkan gambar Rancee Margaret sedang berehat2 di Batang Lupa serta gambar Residen Hose sedang bermashuarat dengan perwira2nya. Banyak diantara pekara2 mengenai Raja mungkin nampak mustahil pada pandangan mata dunia moden. Orang2 Sarawak adalah orang yang paling sesuai untuk menghakimi sendiri tentang apa2 yang telah dilakukan oleh pemerintahan Brooke. Ianya kita chatitkan disini sebagai satu bahagian sejarah yang indah, sebagai satu keanihan politik yang berkenaan dengan pemerintahan orang Eropah di Asia serta mempunyai kehidupan dan minat yang tersendiri bagi mereka yang hidup dizaman pemerintahan Brooke.

PERINTAH BROOKE

Pemansang perintah Brooke menyana manah bendar. James Brooke tau dikumbang tuai ke megai menoa ngati kadiri. Menoa Sarawak bisi menira kadiri empu, ngeluar ka stem, ngaga duit ka diri empu, lalu bisi soldadu darat enggau soldadu tasik, lalu pia mega pengawa bukai ke tanda menoa megai diri. Taja pia, pendiau orang ke megai menoa endang enda tentu tegap. Kabuah pia, laban ulih tauka enda orang anak nengeri menoa Britain megai menoa ke ukai dikuasa perintah British? Betaun-taun perintah British endang lama ngembuan dua runding. Ator ke ngaga Sarawak nyadi menoa kena jaga perintah British (protectorate) dalam taun 1888 nya kira ka ngambika 'Foreign Office' nyamai agi berati ka penyadi di menoa tu, tang taja pia apin ga Sarawak ulih sebut nyadi bagi jalai perintah siti-siti.

Raja James numboh ka perintah di Sarawak endang ari tulang sekeda Orang Putih. Tang iya bepanggai bendar ba Dato bansa Melayu di Sarawak, laban enti enda ari penalok sida nya, iya enda ulih merintah menoa tu. Betaun-taun kaul iya enggau tuai menoa tu endang enda tentu manah iga, tang leboh James Brooke mati dalam taun 1868, iya nyau dikelala sereta diaku nyadi tuai, lalu anak menyadi iya, Charles Johnson Brooke, ke merintah menoa Sarawak leboh nyau ujong pegai Raja, endang bempu perintah ke tegap agi. Raja Charles endang nampong pengawa ke neju ka tuai-tuai Melayu megai kuasa merintah menoa, lalu megai kuasa ba Supreme Council ke baun sataun sakali, enggau Council Negri ke baun sakali dalam tiga taun.

Enti bejalai ka perintah ke manah bepanggai ba bansa Melayu enggau Orang Putih, jalai dikena nagang pengachau sereta ngenatai ka ator perintah ngagai mensia maioh nya bepanggai bendar ba bansa Iban ke endang kering sereta enggau landik ngereja pengawa bebunoh, lalu ke pepadu maioh ka raban bansa Dayak mega. Amat bansa Iban endang rayat ke balat bendar ngachau Raja, tang sida udah nya orang ke mutus ati ngering ka Raja. Sekeda tuai ke ngati kadiri endang selalu angkat ngelaban perintah, tang orang ke udah nyanggup pegai perintah Brooke endang selalu ngering ka perintah leboh Raja mai ngayau, lalu nya dikena sida mantup ka ati sida ke endang selalu deka ngalah ka munsoh sida. Pepasan, pala enggau pengerindu bebunoh nya nyadi ka upah sida, lalu pengawa Raja Charles ke selalu minta bantu Iban nya ngukoh ka pengawa sida ke rindu ngayau, taja Raja Charles selalu ngumbang diri deka munas ka pengawa nya. Laban iya ke bendar, Raja Charles endang nyadi ka tuai kayau Iban, lalu iya enda kala enda

mandang ke pengaga ati leboh iya tepeda ka perau pengayau sereta enggau beratus-ratus bala ke belanjang mansang ngayau.

Dalam perintah Brooke, rayat mudah bendar betemu enggau iya, laban iya endang enda magi diri ari rayat maioh, lalu nya ti ngasoh iya dikerindu ka orang. Raja enggau pemesai Orang Putih endang begulai enggau rayat nitih ka peneka sida. Di Kuching, sekeda ator pengawa endang bisi dibasa, lalu pengerami ke dibuka Brooke endang champor adat Melayu enggau adat Orang Putih. Tanda ke megai kuasa nya beguna bendar tang taja Raja, enti leboh bisi pengerami, dibasa baka ke magi diri ari rayat, leboh maia bukai iya endang selalu nyamai enggau betemu. Ari ke bakanya, Raja suah mega bisi penusah ba diri empu, ari sekeda jalai ator iya. Raja Charles, laban ke nyau tuai, bisi utai dikerindu enggau ke enda dikerindu ka, lalu sangka ba ati endang selalu bisi. Raja Charles Vynner endang lubah bendar ngator pendiau nitih ka singkang dunya, nya alai orang bansa asal endang apin besedia nitih ka gaya dunya udah perang dunya ti ke-dua suba, tang perang dunya enggau ubah pendiau ke baru endang enda ulih jangka Raja enggau orang ke gawa ka iya dalam maia taun 1930, laban sida ngasai ka diri lama udah merintah menoa kelalu kadiri dalam kandang kira saratus taun ke udah. Penalok ka Raja endang udah balat bendar nyadi ba mensia, ator perintah amat enda besai rampa, tang batang tuboh Raja enggau orang ke gawa ka iya balat agi diasai ka mensia ari runding sida. Amat James orang ke numboh ka menoa Sarawak, tang Charles nya orang ke ngaga ator menoa tu ke dititih ka orang ke nganti iya. Enti sema orang perintah bejalai ngagai menoa ulu, enti iya ninga orang besebut ka Raja, nyau lama baru iya nemu Raja ke disebut sida nya ukai Vynner Brooke, tang Charles Brooke.

Gambar ke ditu mandang ka gamal pemaioh bagi pendiau dalam perintah Raja, penendu dipebanding ka enggau penerit. Bala orang ke gawa ba perintah ke gap ngena pekayan dipekampi ka enggau Rance Margaret ke benong tak melendu di Batang Lupar, enggau gambar Tuan Resident Hose ke berandau enggau bala tuai kayau iya. Tebal agi gaya utai maia nya nyelai, enti dipeda kitai diatu, tang orang menoa Sarawak empu nyamai agi merati ka pemansang maia Brooke menya. Ditu kitai nulis ka iya ngambika nyadi ka siti bagi pasal cherita menoa, lalu nyadi ka siti tanda ator menoa leboh orang putih merintah menoa Asia, lalu cherita nya tau ngerindu ka ati orang diatu ke diau ba menoa ke dulu menya kena perintah Brooke.

布律克王朝

布律克王朝是一顯著的成功代表作。詹姆士布律克靠自己的力量獲取一國全權統治者的地位。他的砂勝越國飛揚着自己的旗幟，鑄自己的錢幣，發行自己的郵票。擁有一小數的兵隊與海軍以及其他獨立國的官方裝飾品。然而他的地位卻異於尋常者。一個不列顛帝國的子民怎能成爲另一國的統治者，而這一個卻不屬於不列顛國的？英國政府曾爲此事多年猶豫不決。在一八八八年，獲取保護國的地位後，最後才使英國外交部了解其情形；但仍有人認爲砂勝越無法被精確地列入那一種類的國家。

拉者詹姆士靠區區幾個歐籍官員建立了一個王朝。他最終得到砂勝越馬來族的拿督的効忠；沒有他們，他便無法統治砂勝越。這種關係十分僥倖不安了許多年，但當他在一八六八年死後，他才真正被接受爲統治者。他的任兒查爾士·莊生，布律克在拉者詹姆士的晚年，已是真正的統治者。於是拉者死後，他即承受了一個政治穩定的王朝。拉者查爾士繼續以往政策，允許馬來領袖在治理國家中，扮演主要的角色，以及在每年一度的最高議會，三年召開一項的立法議會與主要的政府諮詢會中担任重要的地位。

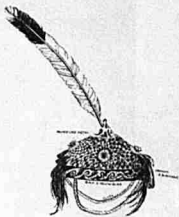
假如政府治理國家有方，要依靠馬來與歐籍的中堅份子，那麼維持一國的和平，與拉者政府向人民徵收課稅就要靠歐勇好戰的伊邦族了。他們是達雅克中，人口最多的民族。他們曾是最使拉者頭痛的子民，但也是拉者最忠心的保衛者。當自由不羈的酋長起來反對政府的侵入時，那些接受布律克統治的人便集合一起保衛政府。於是，宣戰之鎗紛紛寄出，以滿足他們好鬥之心，在戰爭中合法地砍殺敵人，掠奪財寶。獵取人頭與戰爭所給予的緊張刺激是他們的賞賜。雖然拉者查爾士宣佈：他要制止這些戰爭，但他卻利用他的伊邦同盟來維持此種好戰的活動。事實上，拉者查爾士是一個伊邦戰爭的領袖。當他看到出征隊伍前頭的戰艦載着百餘名頭戴馬羽的戰士時，無不感到興奮異常。

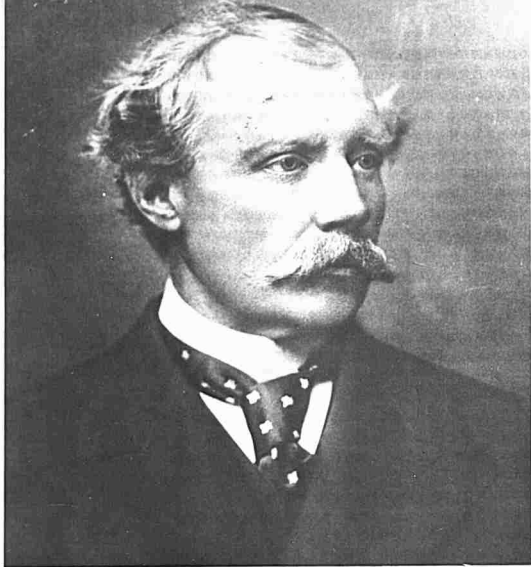
布律克的統治是十足個人的，而且是無可異議的獨裁，然而卻是個賢明的政府。拉者與他的歐籍官員在他們的百姓中，自由行動，無拘無束。在古習一些禮節要遵守。布律克的官方儀式是混合着馬來與英國的傳統。權力的象徵是重要的。在儀式慶典中，莊嚴地站在黃色禮傘下的拉者，同樣地深入內地視察民間，並且無時不接見百姓的。爲了此種專制政權某方面的無能，也使布律克王朝受害不淺。在查爾士晚年時期，連續發生有罪忌，猜疑與得寵者作惡之事。拉者梵恩納很遲緩地適應於二十世紀變化的時代，因此土著並未做好準備，便面對第二次世界大戰後的時代。但是那一次戰爭與這新時代，不是一九三〇年代的拉者和他的官員所能預料到；更不是一個孤立了幾乎整百年的國家的行政人員所能想得通的。對於王朝

的忠心是很根深蒂固的，但對於政府卻是微不足道。拉者的品格與他的官員是比國家的政策來得更重要。在這些拉者的品格中，查爾士的是最遍及民間。假如詹姆士是砂勝越國的創立者；查爾士便是建築師，他立下傳統，由他的繼承者追隨。當大戰後的政府官員訪問遙遠的地區時，使他良久之體會到：那受人尊敬的拉者不是梵恩納，而是查爾士布律克。

本書的圖片意欲整理拉者王朝的斷片以及其非正式記錄中的政策。在身穿制服官員的正式相片中，滲有在魯巴河上悠閒的拉尼與賓斯酋長與戰士會議的相片。王朝的許多事，以現代的眼光來看，不免有點可笑。砂勝越的人民是在較好的地位去判斷布律克的成就，本書所記錄的，不過是一些引人入勝的歷史斷片；一個歐洲人在亞洲統治的獨一無二的政治史實以及一篇生活趣史。今日居住在當時布律克王朝的國土上的人，當對此事感到興趣。

Rajah Charles

Gambar Rajah Charles

Rajah Charles

拉者查爾士標準相片

Raneë Margaret, Mrs. Maxwell and Malay ladies

Raneë Margaret, Puan Maxwell dan wanita2 Melayu

Raneë Margaret, bini Maxwell enggau sekeda indu Melayu

拉尼馬格勒，麥斯威夫人與馬來婦女

Rance Margaret and Party Camping on
the bank of the Batang Lupar

Rance Margaret enggau bala ke enggau
iya negetu ba tebing Batang Lupar

Rance Margaret dan rombongan
berkelah di Batang Lupar

拉尼馬格勒與隨從在魯巴河畔露營

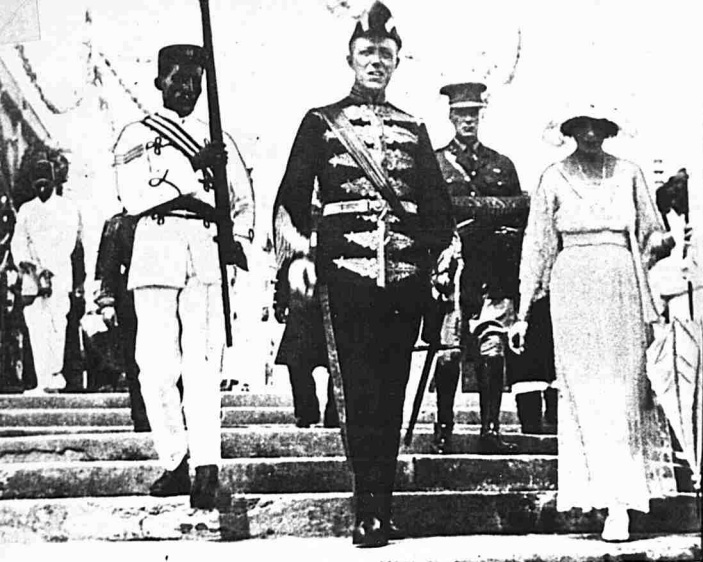

Rajah Charles' favourite pony.

Kuda yang paling disayangi Raja Charles.

Kuda ke dikerindu ka Rajah Charles.

拉者查里士心爱的馬

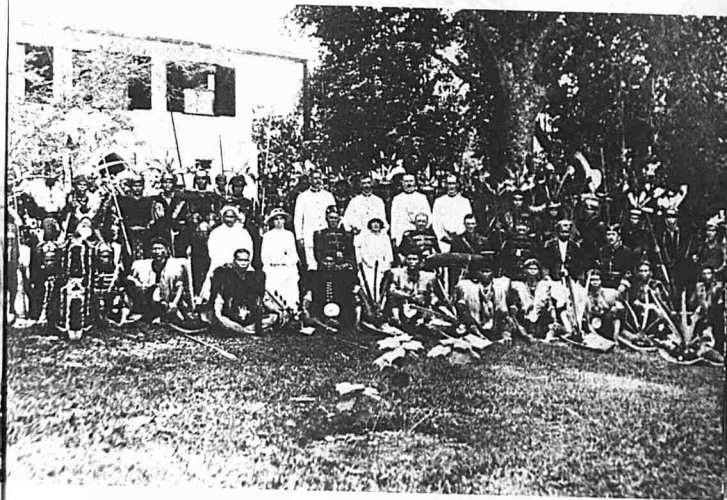

Vyner Brooke's Accession 1917

Vyner Brooke dilantik jadi Raja, tahun 1917

Vyner Brooke dititah nyadi Rajah taun 1917

一九一七年梵恩納就職典禮

After Vyner Brooke's Installation

Pengudah Vyner Brooke dititah nyadi
Rajah

Selepas perlantikan Vyner Brooke

梵恩納加冕之後

Ranee Sylvia in Malay dress

Ranee Sylvia berpakaian Melayu

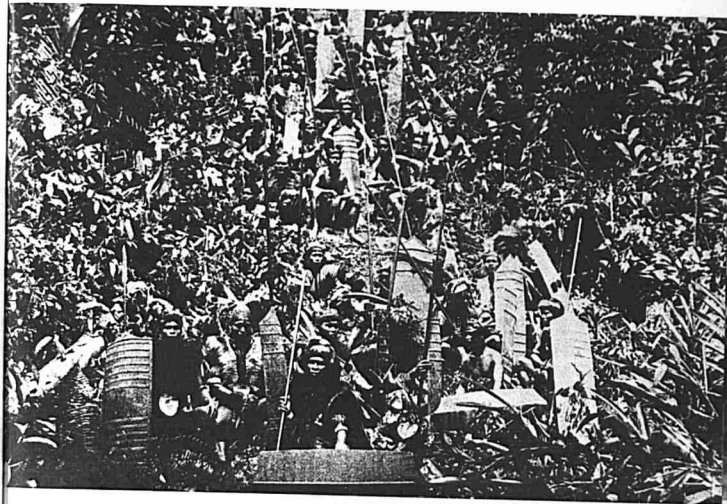
Ranee Sylvia ngena ngepan Melayu

拉尼施維亞穿上馬來服裝

Charles Hose in Sarawak uniform
Charles Hose ngena pekayan perintah
mena Sarawak

Charles Hose berpakaian seragam Sarawak
查爾士賀斯身穿砂朥越的官裝

Iban war party during expedition
against rebels

Angkatan perang orang2 Iban dalam
pergerakan melawan pemberontak2

Iban mansang ngayau

征討叛徒的伊邦戰隊

Resident Hose gives instructions to Ibans during a campaign.

Tuan Residen Hose nerang ka ator pengawa ngagai bala Iban

Residen Hose sedang memberi maklumat kepada orang2 Iban

賀斯省長在一次征討中向伊邦兵發行命令

Peacemaking with Kana and the Iban
rebels of Kanowit in 1906

Bebunuh babi di Kanowit - tanda badu
bemunsoh enggau Kana enggau bala
iya, taun 1906

Upacara perdamaian dengan Kana dan
pemberontak2 Iban di Kanowit tahun
1906

在一九〇六年，加那與伊邦叛徒的領袖在
加拿逸舉行和平會議

Peacemaking at Marudi, 1899

Bebaik enggau pangan di Marudi, taun
1899

Upachara Perdamaian di Marudi, 1899

一八九九年馬魯帝和平會議

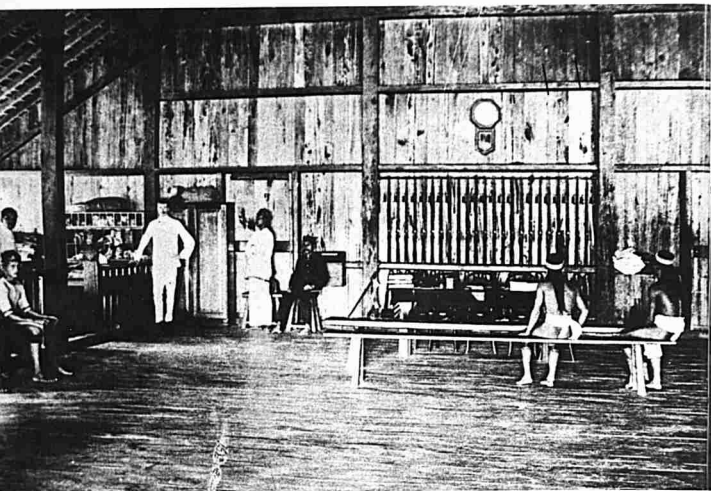

People at Marudi Peacemaking 1899

Mensia ke bisi datai leboh bebaik di
Marudi taun 1899

Hadirin diupachara perdamaian di
Marudi tahun 1899

一八九九年參加馬魯帝和平會議者

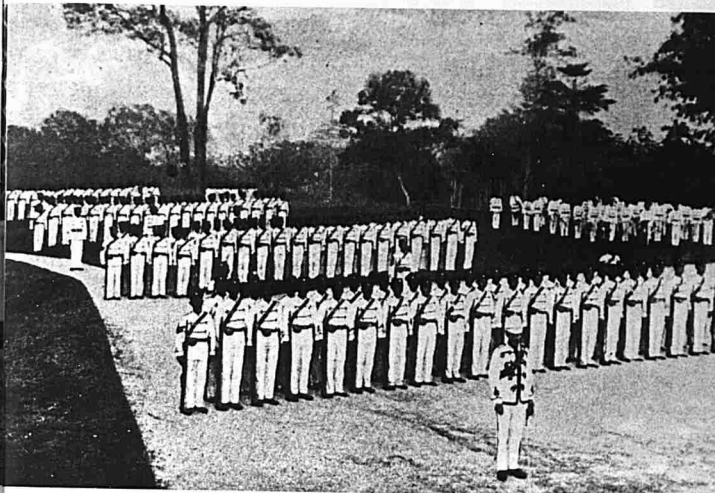

Inside Baram Fort at Marudi

Ba kubu Baram di Marudi

Didalam Kubu Baram di Marudi

在馬魯蒂的峇南堡內

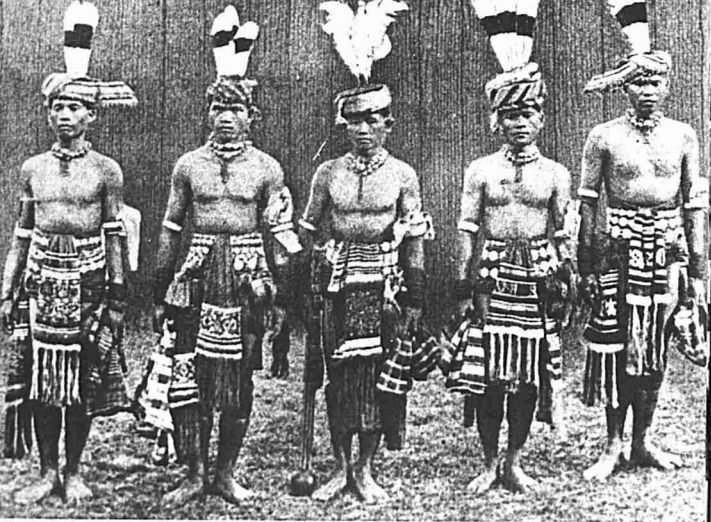

Sarawak Rangers in uniform

Bala Sarawak Rangers ngena pekayan

Anggota2 Renjers Sarawak berpakaian seragam

全副軍裝的砂朥越野戰部隊

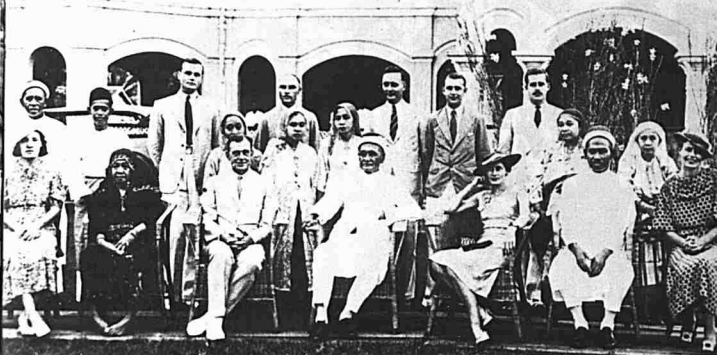

Sarawak Rangers in mufti

Anggota Renjers berpakaian pereman

Sekeda bala Sarawak Rangers ngena
gari rama

身穿便服の砂撈越野戰部隊

Datu Shahbandar's Reception 1936

Standing L. to R.:

Abang Haji Fadzil, Abang Bismi, N.E. Hughes,
H.B. Crocker, W.F. Dick, Anthony Brooke,
C.D. Le Gros Clarke

Seated L. to R.:

Mrs. Dick, (unknown), Tuan Muda Bertram
Brooke, Datu Patinggi Abang Haji Abdillah,
Dayang Anne, Datu Iman Abang Haji Moshidi;
Mrs. Le Gros Clarke.

Jamuan Datu Shahbandar, tahun 1936

Berdiri dari kiri kekanan:

Abang Haji Fadzil, Abang Bismi, N.E. Hughes,
H.B. Crocker, W.F. Dick, Anthony Brooke,
C.D. Le Gros Clarke

Duduk dari kiri kekanan:

Puan Dick, (tidak dikenali), Tuan Muda Bertram
Brooke, Datu Patinggi Abang Haji Abdillah,
Dayang Anne, Datu Iman Abang Haji Moshidi;
Puan Le Gros Clarke.

Leboh pengerami dibuka Datu Shahbandar,
taun 1936

Berdiri ari kiba ka kanan:

Abang Haji Fadzil, Abang Bismi, N.E. Hughes,
H.B. Crocker, W.F. Dick, Anthony Brooke,
C.D. Le Gros Clarke

Duduk ari kiba ka kanan:

Mrs. Dick, (enda dikelala) Tuan Muda Bertram
Brooke, Datu Patinggi Abang Haji Abdillah,
Dayang Anne, Datu Imam Abang Haji Moshidi,
Mrs. Le Gros Clarke.

一九三六年拿督蘇邦打的宴會後留影

後排站者從左至右：亞邦哈芝法文，亞邦比西米，
N.E. 休斯，H.B. 各老克，W.F. 狄克，安當尼布律克，
C.D. 羅各樂士克拉

前排坐者從左至右：狄克夫人，(未知者) 端慕達的
特蘭布律克，拿督巴丁基亞邦哈芝亞強狄拉，打央安
說，拿督伊曼亞邦哈芝莫西地，羅各樂士克拉夫人

Members of Supreme Council c. 1880
(Maxwell on the left).

Kaban Supreme Council taun 1880
(Maxwell duduk muak ka kiba).

Ahli2 Majlis Tertinggi tahun 1880
(Maxwell disebelah kiri)

一八八〇年最高議會的馬來與歐籍議員
左邊是麥斯威氏

Malay Members of Supreme Council c. 1918.

L. to R.:

Datu Temenggong Abang Haji Mohammed Ali,
 Datu Bandar Abang Haji Mohammed Kassim,
 Datu Iman Haji Rais Mohammed, Tua Kampong
 Grisek Inche Mohammed Zin.

Bala Melayu ke nyadi kaban Supreme Council
 taun 1918.

Ari kiba ka kanan:

Datu Temenggong Abang Haji Mohammed
 Ali, Datu Bandar Abang Haji Mohammed
 Kassim, Datu Iman Haji Rais Mohammed,
 Tua Kampong Grisek Inche Mohammed Zin.

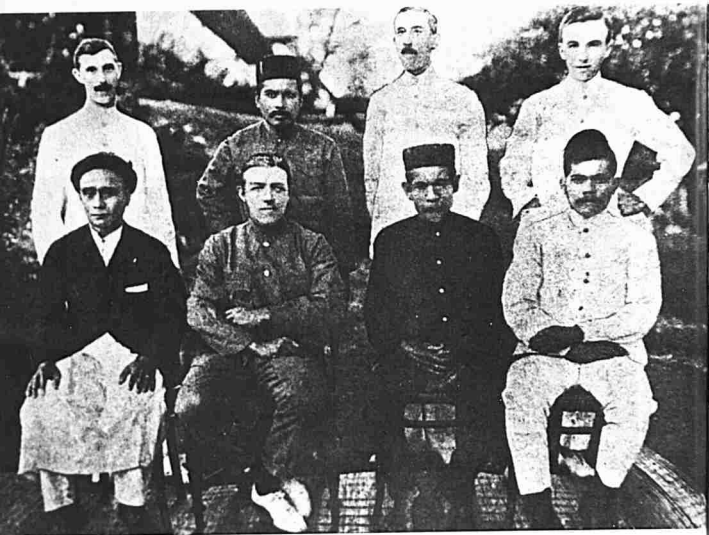
Ahli2 Melayu dalam Majlis Tertinggi, tahun
 1918.

Gambar dari kiri kekanan:

Datu Temenggong Abang Haji Mohammed Ali,
 Datu Bandar Abang Haji Mohammed Kassim,
 Datu Iman Haji Rais Mohammed, Tua Kampong
 Grisek Enchik Mohammed Zin.

一九一八年最高議會的馬來議員

從左至右：拿督德巴光亞板哈志莫罕默德阿里
 拿督班打亞板哈志莫罕默德加星
 拿督依曼志哈拉依斯莫罕默德
 格里色甘榜長因莫罕默德真

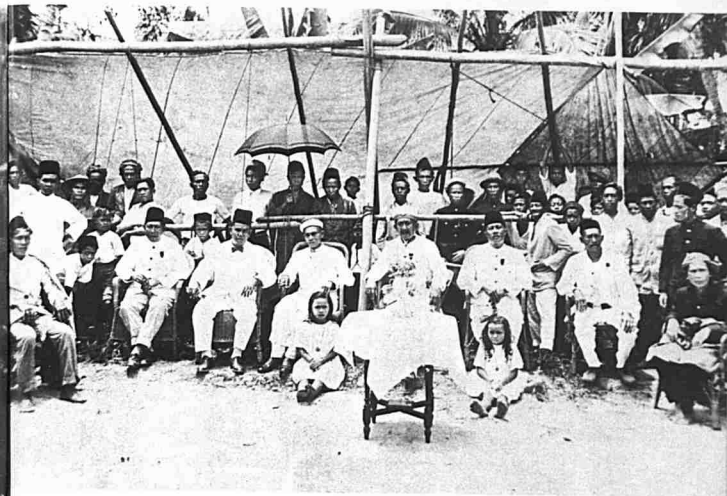

Simanggang officials c. 1913

Orang perintah ke gawa di Simanggang
taun 1913

Pegawai2 di Simanggang tahun 1913

成邦江的官員（1913年）

Installation of Datu (Enchik Mohammed Zin) 1928

Pengerami udah diberi pangkat Datu (Inche Mohammed Zin) taun 1928.

Perlantikan Datu (Enchik Mohammed Zin) tahun 1928

1928年拿督因仄莫罕默德真就職典禮

European officials c. 1872

Orang putih ke gawa ba perintah taun
1872

Pegawai2 Eropah tahun 1872

一八七二年的歐羅官員

O.F. Ricketts first Resident of Lawas and Trusan

O.F. Ricketts, Residen pertama bagi Lawas dan Trusan

O.F. Ricketts, Residen keterubah iya di Lawas enggau Trusan

老越與打老山首任省長O.F 禮克士

Datin Isa, wife of Datu Bandar Bua Hassan and children

Datin Isa, isteri Datu Bandar Hassan dan anak2nya

Datin Isa, bini Datu Bandar Bua Hassan, enggau anak iya

拿督班打峇亞哈山之妻·拿丁依莎與其孩子

Dayang Sahada (1890)

達央莎夏達 (1890年)

Acknowledgements of Photographs

1. Beebe, William. *Pheasant Jungles*. New York and London, G.P. Putnam and Sons, 1927.
Temonggong Koh (p. 61)
2. Brooke, Margaret. *My Life in Sarawak*. London, Methuen and Co., 1913.
Ranee Margaret and party camping on the bank of the Batang Lupar (p. 140)
Datin Isa, wife of Datin Bandar Bua Hassan, and children (p. 160)
Dayang Sahada (p. 160)
3. Brooke, Ranee Sylvia. *Sylvia of Sarawak*. London, Hutchinson and Co., 1936.
Vyner Brooke's Accession 1917 (p. 142)
Ranee Sylvia in Malay dress (p. 144)
4. Burnett, Frank. *Summer Isles of Eden*. London, Sifton, Praed and Co. Ltd., 1923.
Skapan chief and his wives, upper Rejang (p. 74)
Chinese procession along Main Bazaar c. 1900 (p. 110)
5. Gomes, Edwin. *Borneo*. Westminster, S.P.G. House, c. 1930.
S.P.G. Girls' School, Kuching c. 1910 (p. 115)
6. Gomes, Edwin. *The Sea Dayaks of Borneo*. Westminster, Society for the propagation of the Gospel in Foreign Parts, 1917 (3rd Edition).
A group of Ibans in the Second Division (p. 58)
School children practising exercises (p. 116)
7. Hose, Charles. *Fifty Years of Romance and Research*. London, Hutchinson and Co., 1927.
Klemantan Allresco (p. 54)
8. Hose, Charles. *Natural Man: A Record from Borneo*. London, MacMillan and Co. Ltd., 1912.
Volume I:
Tama Bulan Wang, Kenyah chief (p. 55)
Abang Deng, Klemantan chief of Long Wat (p. 55)
Iban women dancing with heads (p. 60) Kayan making fire with *pusa* (p. 63)
Kayan girl with head (p. 65) Tama Usong, Kayan chief (p. 66)
Kelabit blacksmiths using stone hammer (p. 68) Kelabit men (p. 69)
Melanau infant wearing head mould (p. 77) Interior of Kayan longhouse (p. 84)
Iban war party during expedition against rebels (p. 145)
Volume II:
Kenyah Dayongs wearing masks (p. 67) Land Dayak Men (p. 71)
Resident Hose gives instructions to Ibans during a campaign (p. 146)
Peacemaking with Kana and the Iban rebels of Kanowit in 1906 (p. 147)
Peacemaking at Marudi, 1899 (p. 148)
People at Marudi peacemaking, 1899 (p. 149)
Inside Baram Fort at Marudi (p. 150)
10. Longhurst, Henry. *The Borneo Story*. London, Newman Neame Ltd., 1956.
Pioneer prospecting in Upper Sarawak (p. 126)
Bau-Bidi Tram (p. 126)
11. Mjoberg, Eric. *Borneo: Het land der Koppensnellers*. Zeist, Netherlands, 1927.
Melanau in their best outfits (p. 76)
A Hawker in Kuching C. 1915 (p. 111)
Chinese children (p. 122)
12. Roth, Ling. *The Natives of Sarawak and British North Borneo*. London, Truslove and Hanson, 1896.
Batang Lupar Ibans (p. 57)
Kanowit women in the Upper Rejang (p. 75)
13. The rest of the photographs are reproduced from the collection of the Sarawak Museum and those of the individuals mentioned in the preface.
14. The ornamental drawings on the margins of the text are copied from Ling Roth's *The Natives of Sarawak and British North Borneo*.